

Smernice o zaštiti branitelja ljudskih prava

Protection from threats & attacks
by State & non-State actors

DEFENDERS AT
SPECIFIC RISK

ENABLING LEGAL ENVIRONMENT

Objavio OEBS
Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)
Ul. Miodowa 10
00-251 Warsaw
Poland
www.osce.org/odihr

© OSCE/ODIHR 2015

Sva prava su zadržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti i umnožavati za obrazovne i u druge nekomercijalne svrhe, pod uslovom da svako takvo umnožavanje prati odobrenje OEBS/ODIHR-a, koji je njen izvor.

ISBN 978-92-9234-927-1

Dizajn: Nona Reuter

Naslovne fotografije: Agnieszka Rembowska

Štampano u Poljskoj: Poligrafus Jacek Adamiak

Smernice o zašiti branitelja ljudskih prava

Sadržaj

SPISAK SKRAĆENICA	vii
PREDGOVOR	ix
UVOD	1
DEO A: SMERNICE O ZAŠTITI BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA	3
I. OPŠTA NAČELA U OSNOVI ZAŠTITE BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA	4
II. FIZIČKI INTEGRITET, SLOBODA I BEZBEDNOST I DOSTOJANSTVO BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA	5
A. Zaštita od pretnji, napada i drugih vidova maltretiranja	5
B. Zaštita od sudskog uznemiravanja, kriminalizacije, proizvoljnog hapšenja i pritvaranja	7
C. Suprotstavljanje stigmatizaciji i marginalizaciji	9
III. BEZBEDNO I POVOLJNO OKRUŽENJE KOJE DOPRINOSI RADU NA POLJU LJUDSKIH PRAVA	10
D. Sloboda mišljenja i izražavanja i sloboda informisanja	11
E. Sloboda mirnog okupljanja	13
F. Sloboda udruživanja i pravo na osnivanje nevladinih organizacija, pristupanje tim organizacijama i stvarno učešće u njima	15
G. Pravo učešća u javnim poslovima	17
H. Sloboda kretanja i rada na polju ljudskih prava u zemlji i izvan nje	18
I. Pravo na privatni život	20
J. Pravo na pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima	21
IV. OKVIR ZA PRIMENU SMERNICA	22
DEO B: OBRAZLOŽENJE	25
I. OPŠTA NAČELA U OSNOVI ZAŠTITE BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA	32
II. FIZIČKI INTEGRITET, SLOBODA I BEZBEDNOST I DOSTOJANSTVO BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA	44
A. Zaštita od pretnji, napada i drugih vidova maltretiranja	44
B. Zaštita od sudskog uznemiravanja, kriminalizacije, proizvoljnog hapšenja i pritvaranja	54
C. Borba protiv stigmatizacije i marginalizacije	61
III. BEZBEDNO I POVOLJNO OKRUŽENJE KOJE DOPRINOSI RADU NA POLJU	

LJUDSKIH PRAVA	67
D. Sloboda mišljenja, izražavanja i informisanja	67
E. Sloboda mirnog okupljanja	76
F. Sloboda udruživanja i pravo na osnivanje nevladinih organizacija, pristupanje tim organizacijama i stvarno učešće u njima	85
G. Pravo učešća u javnim poslovima	97
H. Sloboda kretanja i rada na polju ljudskih prava u zemlji i izvan nje	101
I. Pravo na privatni život	108
J. Pravo na pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima	116
IV. OKVIR ZA PRIMENU SMERNICA	122
ANEKS: Izabrani referentni materijali i izvori	131
1. POSEBNI INSTRUMENTI I STANDARDI ZAŠTITE BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA	131
2. OPŠTI STANDARDI LJUDSKIH PRAVA KOJI SE ODOSE NA BRANITELJE LJUDSKIH PRAVA	133
3. MEĐUNARODNI I REGIONALNI MEHANIZMI ZA ZAŠTITU BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA	134

Spisak skraćenica

ACHR	Američka konvencija o ljudskim pravima (<i>American Convention on Human Rights</i>)
CEDAW	Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (<i>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women</i>)
CAT	Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni (<i>Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment</i>)
CRC	Konvencija o pravima deteta (<i>Convention on the Rights of the Child</i>)
CRPD	Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (<i>Convention on the Rights of Persons with Disabilities</i>)
dok. UN	Dokument Ujedinjenih nacija
ECHR	Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) (Evropska konvencija o ljudskim pravima/ <i>European Convention on Human Rights</i>)
ECtHR/ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
EU	Evropska unija
FCNM	Okvirna konvencija Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina (<i>Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities</i>)
IAHCR	Međuamerička komisija za ljudska prava (<i>Inter-American Commission on Human Rights</i>)
ICCPR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (<i>International Covenant on Civil and Political Rights</i>)
ICERD	Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (<i>International Covenant on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination</i>)
ICESCR	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (<i>International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights</i>)
KEBS	Konferencija za evropsku bezbednost i saradnju
LGBTI	Lezbijska, gej, biseksualna, transrodna i interseksualna [osoba]
NVO	Nevladina organizacija
ODIHR	Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (<i>Office for Democratic Institutions and Human Rights</i>)
OPCAT	Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni (<i>Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment</i>)
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
PS SE	Parlamentarna skupština Saveta Evrope
UDHR	Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (<i>Universal Declaration of Human Rights</i>)
UN	Ujedinjene nacije

PREDGOVOR

Pre dvadeset godina, šefovi država i vlada država članica OEBS-a usvojili su dokument iz Budimpešte 1994, pod nazivom „Ka istinskom partnerstvu u novoj eri“, u kome su potvrdili da su ljudska prava i osnovne slobode, vladavina prava i demokratske institucije – temelji mira i bezbednosti. Takođe su naglasili potrebu za zaštitom branitelja ljudskih prava.*

Potreba za navedenim je čvrsto ukorenjena u Završnom aktu iz Helsinkija iz 1975, dokumentu sa zasedanja Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS-a u Kopenhagenu iz 1990, kao i u drugim preuzetim obavezama OEBS-a po pitanju ljudske dimenzije; svi navedeni dokumenti priznaju ključnu ulogu branitelja ljudskih prava i građanskog društva u ispunjavanju naših zajedničkih ciljeva u OEBS-u. Ne može da postoji garancija osnovnih sloboda ili ljudskih prava u svetu u kome branitelji ljudskih prava i dalje bivaju progonjeni zbog svog rada.

Na samitu OEBS-a u Astani 2010. godine, države učesnice su ponovo potvrdile da građansko društvo i slobodni mediji igraju važnu ulogu time što im pomažu da osiguraju puno poštovanje ljudskih prava, osnovnih sloboda, demokratije i vladavine prava (Komemorativna deklaracija iz Astane, 2010).

Uprkos ovim uveravanjima, organizacije civilnog društva su više puta skretale pažnju OEBS-a, uključujući i Kancelariju za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), na postojeće razloge zabrinutosti koji kočje njihov rad na odbrani ljudskih prava, kao i na ozbiljne rizike sa kojima se ponekad suočavaju. Na marginama Ministarskog saveta OEBS-a održanog 2012. u Dublinu, mreža organizacija civilnog društva izdala je zajedničku deklaraciju u kojoj ove organizacije izražavaju ozbiljnu zabrinutost za bezbednost branitelja ljudskih prava u regionu, i pozivaju OEBS da razradi smernice za njihovu zaštitu.¹ Kao odgovor na ovaj apel i u skladu sa svojim mandatom, ODIHR je započela projekat za razradu ovih smernica.

Ostvareni su mnogi rezultati u protekle dve decenije od kada je usvojen dokument iz Budimpešte. Ali, takođe, je jasno da se branitelji ljudskih prava i dalje suočavaju sa brojnim izazovima i da su se pojavili novi ozbiljni izazovi. Nadamo se da će ove *Smernice o zaštiti branitelja ljudskih prava* služiti kao osnova za obnovljeno, istinsko partnerstvo između vlada i branitelja ljudskih prava, kako bi se dao efikasan odgovor na ove izazove i kako bi se ujedinili napori sa zajedničkim ciljem unapređenja poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda u regionu OEBS-a.

Ambasador Janez Lenarčič
Direktor, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava

¹ „Dablinska deklaracija – Bezbednost branitelja ljudskih prava: vreme je da OEBS deluje“, koju su usvojili učesnici Paralelne konferencije građanskog društva, Dublin, 5. decembar 2012, <http://www.civicsolidarity.org/sites/default/files/dublin_declaration_on_human_rights_defenders_final.pdf>

UVOD

„Osetio sam naročito zadovoljstvo kada sam video navode Komiteta u kojima se naglašava odbrana ljudskih prava kao jedina sigurna osnova za istinsku i trajnu međunarodnu saradnju... Uveren sam da su međunarodno poverenje, međusobno razumevanje, razoružanje i međunarodna bezbednost, nezamislivi bez otvorenog društva u kome postoji sloboda informisanja, sloboda savesti, pravo na objavljivanje i pravo na putovanja i izbor zemlje u kojoj čovek želi da živi“.

(Andrej Saharov, 1975)²

U Završnom aktu iz Helsinkija 1975, države učesnice onoga što se tada zvalo Konferencija za evropsku bezbednost i saradnju (KEBS) priznale su pravo svakog pojedinca da bude upoznat sa svojim pravima i da deluje u skladu sa njima, a kasnije i pravo pojedinca da traži i primi pomoć od drugih lica u odbrani ljudskih prava, kao i da sam pomaže drugima u odbrani ljudskih prava.³ U kontekstu izrade Deklaracije Ujedinjenih nacija o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode, države učesnice su, takođe, naglasile potrebu za zaštitom branitelja ljudskih prava (dokument iz Budimpešte 1994). Na taj način je pravo na odbranu ljudskih prava, koje je priznato ovom deklaracijom UN, čvrsto utemeljeno u opredeljenjima OEBS-a.

Ove smernice se zasnivaju na opredeljenjima OEBS-a i univerzalno priznatim standardima ljudskih prava, koje su se države članice OEBS-a obavezale da poštuju. Smernice su potkrepljene ključnim međunarodnim instrumentima koji se odnose na zaštitu branitelja ljudskih prava, naročito gore pomenutom Deklaracijom UN. Ove smernice ne postavljaju nove standarde, niti teže da stvore „posebna“ prava za branitelje ljudskih prava, već su usredsređene na zaštitu ljudskih prava onih koji se izlažu riziku zbog svog rada na polju ljudskih prava. Kao takve, ove smernice imaju za cilj da doprinesu unapređenju jednake zaštite ljudskih prava za sve.

CILJEVI I METODOLOGIJA

Ove smernice su zasnovane na dugogodišnjem iskustvu koje ima Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava u bavljenju pitanjem branitelja ljudskih prava; njihov položaj i okruženje u kojem rade su bili u središtu pažnje rada ODIHR u prošlosti.⁴ U skladu sa mandatom ODIHR, ove smernice imaju za cilj da podrže države učesnice u sprovođenju njihovih obaveza vezanih za ljudsku dimenziju u okviru zaštite branitelja

2 Predavanje na dodeli Nobelove nagrade, 11. decembar 1975.

3 Dokument sa zasedanja Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS-a u Kopenhagenu, 1990.

4 Pored publikacija o nizu srodnih tema, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava je objavila dva posebna izveštaja o položaju branitelja ljudskih prava: „Branitelji ljudskih prava u regionu OEBS-a: naša kolektivna savest“, 10. decembar 2007, <<http://www.osce.org/odihr/29714>>; i „Branitelji ljudskih prava u regionu OEBS-a: izazovi i dobre prakse“, 15. decembar 2008, <<http://www.osce.org/odihr/35652>>.

ljudskih prava. ODIHR ima mandat da pomaže državama učesnicama OEBS-a da „osiguraju puno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, da poštuju vladavinu prava, da unapređuju načela demokratije i... da grade, jačaju i štite demokratske institucije, kao i da unapređuju toleranciju u društvu“ (Helsinški dokument, 1992).

Smernice su zasnovane na procesu konsultacija vođenih uz široko učešće branitelja ljudskih prava, međunarodnih stručnjaka, partnera iz drugih međuvladinih organizacija i predstavnika građanskog društva, nacionalnih institucija koje se bave ljudskim pravima i država učesnica OEBS-a. Posle inicijalnog sastanka zainteresovanih strana u junu 2013, ODIHR je održala niz sastanaka subregionalnih konsultacija u periodu od dva meseca sa braniteljima ljudskih prava širom regiona OEBS-a, sa ciljem da se ustanove ključna pitanja koja proističu iz različitih regionalnih i nacionalnih okolnosti.⁵ Pored toga, ODIHR je uputila „otvoreni poziv“ da se dostave doprinosi u pisanom obliku, koji je upućen u sve delove regiona, kako bi u većoj meri dopro do građanskog društva. Savetodavna grupa sačinjena od 12 branitelja ljudskih prava i međunarodnih stručnjaka pružila je pomoć time što je razmotrila i dalje razradila prve nacрте smerница. U maju 2014, ODIHR je održala konsultativni sastanak sa državama učesnicama kako bi one izrazile svoje stavove i dale svoj doprinos poboljšanom i pročišćenom nacrtu dokumenta.

IZRAZI ZAHVALNOSTI

ODIHR izražava zahvalnost na neprocenjivom doprinosu svih koji su učestvovali u procesu konsultacija. To se odnosi na branitelje ljudskih prava, stručnjake i partnere iz drugih međunarodnih mehanizama, koji rade na unapređenju zaštite branitelja ljudskih prava, uključujući i službenike i osoblje koje radi za specijalnog izvestioca UN o položaju branitelja ljudskih prava; komesara za ljudska prava Saveta Evrope; izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava Parlamentarne skupštine Saveta Evrope; Evropsku službu za spoljne poslove; izvestioca o braniteljima ljudskih prava Međuameričke komisije za ljudska prava; i kolege iz Kancelarije predstavnika OEBS-a za slobodu medija. Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava bi naročito želela da se zahvali članovima savetodavne radne grupe na stručnim savetima i doprinosu ovom dokumentu. Takođe, ODIHR se zahvaljuje državama učesnicama koje su dale svoj doprinos ovom dokumentu tokom procesa konsultacija.

⁵ Sastanci u okviru subregionalnih konsultacija uključivali su oko 110 branitelja ljudskih prava, koji rade u velikom broju zemalja na čitavom spektru različitih pitanja vezanih za ljudska prava. Dva sastanka su održana u septembru 2013. Na prvom sastanku su bili branitelji ljudskih prava iz Andore, Austrije, Belgije, Bugarske, Kanade, Hrvatske, sa Kipra, iz Češke Republike, Danske, Estonije, Francuske, Finske, Nemačke, Grčke, Sveće Stolice, Mađarske, Islanda, Irske, Italije, Letonije, Lihtenštajna, Litvanije, Luksemburga, Malte, Monaka, Holandije, Norveške, Poljske, Portugala, Rumunije, San Marina, Slovenije, Slovačke, Španije, Švedske, Švajcarske, Ujedinjenog Kraljevstva i Sjedinjenih Američkih Država. Na drugom sastanku su se okupili branitelji ljudskih prava iz Belorusije, Moldavije, Ruske Federacije i Ukrajine. Oktobra 2013. godine održana su još dva sastanka. Prvi je okupio branitelje ljudskih prava iz Albanije, Jermenije, Azerbejdžana, Bosne i Hercegovine, Gruzije, bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, Crne Gore, Srbije i Turske. Predstavnici Kosova su takođe učestvovali. Četvrti konsultativni sastanak okupio je branitelje ljudskih prava iz Kazahstana, Kirgistana, Mongolije, Tadžikistana, Turkmenistana i Uzbekistana.

DEO A

SMERNICE O ZAŠTITI BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA

1. **Pravo na odbranu ljudskih prava je univerzalno priznato pravo:** ono proističe iz univerzalnih ljudskih prava, koja su nedeljiva, međusobno zavisna i međusobno povezana; države učesnice OEBS-a su se obavezale da ta prava poštuju, štite i sprovode za svakoga ko je na njihovoj teritoriji i podleže njihovoj jurisdikciji.
2. **Ko je branitelj ljudskih prava?** Branitelji ljudskih prava postupaju „pojedinačno ili zajedno sa drugima, kako bi unapredili ljudska prava i osnovne slobode i borili se za njihovu zaštitu i ostvarivanje“⁶ na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Oni uvažavaju univerzalnost ljudskih prava za sve, bez razlika bilo koje vrste, i brane ljudska prava mirnim sredstvima.
3. **Branitelji ljudskih prava igraju vitalnu ulogu u demokratskim društvima:** aktivna angažovanost ljudi, grupa, organizacija i institucija je od suštinske važnosti kako bi se osigurao stalni napredak ka ispunjavanju međunarodnih ljudskih prava. Građansko društvo, između ostalih, pomaže državama da osiguraju potpuno poštovanje ljudskih prava, osnovnih sloboda, demokratije i vladavine zakona. Prema tome, branitelji ljudskih prava vrše važne i legitimne funkcije u demokratskim društvima. Državni organi treba da poštuju činjenicu da se drugačiji stavovi mogu izražavati mirno u demokratskim društvima, i da javno priznaju važnost i legitimnu ulogu branitelja ljudskih prava.
4. Potreba za zaštitom branitelja ljudskih prava: branitelji ljudskih prava se suočavaju sa specifičnim rizicima i često su mete teškog maltretiranja zbog svog rada na polju ljudskih prava. Stoga je njima potrebna posebna i veća zaštita na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Određene grupe branitelja ljudskih prava su izložene povećanim rizicima zbog specifične prirode svog posla, pitanja na kojima rade, konteksta u kome rade, zbog njihove geografske lokacije ili zato što pripadaju određenoj grupi ili se povezuju sa njom.
5. **Priroda obaveza države:** prvenstvena odgovornost za zaštitu branitelja ljudskih prava počiva na državi. Države imaju i pozitivne i negativne obaveze u pogledu prava branitelja ljudskih prava. U skladu sa obavezama koje su preuzele shodno međunarodnom pravu - prema kome moraju poštovati, štiti i sprovoditi ljudska prava - države imaju obavezu:
 - a. da se uzdržavaju od bilo kakvih postupaka kojima se krše prava branitelja ljudskih prava zbog njihovog rada na polju ljudskih prava;

⁶ Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava, član 1, <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration.pdf>>.

b. da štite branitelje ljudskih prava od maltretiranja trećih strana zbog njihovog rada na polju ljudskih prava, i da u tom smislu učine sve što je u njihovoj moći; i

c. da preduzimaju proaktivne korake na unapređenju punog ostvarivanja prava branitelja ljudskih prava, uključujući njihovo pravo da brane ljudska prava.

6. **Bezbedno i povoljno okruženje koje omogućava rad na polju ljudskih prava:** delotvorna zaštita dostojanstva, fizičkog i psihološkog integriteta, slobode i bezbednosti branitelja ljudskih prava je preduslov ostvarivanja prava na odbranu ljudskih prava. Takođe, bezbedno i povoljno okruženje zahteva ostvarivanje niza drugih osnovnih ljudskih prava koja su neophodna za rad na polju ljudskih prava, uključujući i prava na slobodu mišljenja i izražavanja, pravo na mirno okupljanje i udruživanje, pravo na učešće u javnim poslovima, slobodu kretanja, pravo na privatn život i pravo na neometan pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima, uključujući međunarodne i regionalne mehanizme zaštite ljudskih prava.

I. OPŠTA NAČELA U OSNOVI ZAŠTITE BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA

7. **Uvažavanje međunarodne dimenzije zaštite branitelja ljudskih prava:** Obaveze preuzete na polju ljudske dimenzije predstavljaju pitanje neposredne i legitimne zainteresovanosti svih država učesnica OEBS-a. Mada odgovornost za zaštitu branitelja ljudskih prava počiva prevashodno na državama, kršenje prava branitelja ljudskih prava nije isključivo unutrašnja stvar država. Države stoga treba da uvažavaju potrebu zaštite branitelja ljudskih prava kako na svojim teritorijama, tako i u drugim državama. Prema tome, one treba da uspostave odgovarajuće instrumente i mehanizme koji se bave zaštitom branitelja ljudskih prava u zemlji i inostranstvu.
8. **Odgovornost nedržavnih aktera:** mada države imaju dužnost da štite branitelje ljudskih prava od maltretiranja nedržavnih aktera, takvi subjekti mogu igrati važnu ulogu u pravcu ostvarivanja prava branitelja ljudskih prava. Nedržavni akteri treba da poštuju i uvažavaju prava branitelja ljudskih prava i da se rukovode međunarodnim normama o ljudskim pravima u sprovođenju svojih aktivnosti. Države učesnice treba da ih smatraju odgovornima ukoliko to ne čine, u skladu sa domaćim pravnim postupcima i standardima.
9. **Ravnopravnost i nediskriminacija:** neće postojati diskriminacija branitelja ljudskih prava u ostvarivanju punog spektra njihovih ljudskih prava zbog rada koji obavljaju. Pravo na odbranu ljudskih prava mora biti garantovano bez diskriminacije, a mere za zaštitu branitelja ljudskih prava treba da uzimaju u obzir posebne potrebe branitelja koji se suočavaju sa višestrukim vidovima diskriminacije. Rodno osetljiv pristup i pristup osetljiv na različitost treba da bude ugrađen u sve aktivnosti u pravcu jačanja i zaštite branitelja ljudskih prava.
10. **Povoljan pravni, administrativni i institucionalni okvir:** domaći pravni, administrativni i institucionalni okviri treba da doprinesu stvaranju i učvršćivanju bezbednog i povoljnog okruženja u kome su branitelji ljudskih prava zaštićeni i podržani i u

kome im je omogućeno da sprovede svoje zakonite aktivnosti. Domaći zakoni, propisi, mere i prakse moraju biti u skladu sa opredeljenjima OEBS-a i međunarodnim standardima ljudskih prava. Oni moraju biti dovoljno precizni da osiguraju pravnu sigurnost i da spreče da budu proizvoljno primenjivani. Institucionalni okvir mora garantovati osnovno načelo pravičnosti i zakonitosti postupka.

11. **Zakonitost, neophodnost i proporcionalnost ograničenja osnovnih prava u vezi sa radom na polju ljudskih prava:** međunarodni instrumenti vezani za ljudska prava jedino dozvoljavaju ograničenja određenih prava i samo ukoliko ta ograničenja imaju formalnu osnovu u zakonu i ako su neophodna u demokratskom društvu po jednoj od propisanih osnova. Takođe, ta ograničenja moraju biti proporcionalna i usklađena sa osnovnim načelima ljudskih prava, uključujući zabranu diskriminacije. Međunarodni mehanizmi vezani za ljudska prava naglašavaju da se delokrug dozvoljenih ograničenja generalno mora tumačiti usko. Činjenica da je pravo na odbranu ljudskih prava nužno za ostvarivanje svih drugih prava dalje sužava delokrug dozvoljenih ograničenja. Prag za ispunjavanje načela neophodnosti i proporcionalnosti bilo kojih ograničenja može se smatrati naročito visokim.

II. FIZIČKI INTEGRITET, SLOBODA I BEZBEDNOST I DOSTOJANSTVO BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA

A. Zaštita od pretnji, napada i drugih vidova maltretiranja

12. Državne institucije i funkcioneri moraju da se uzdržavaju od svih činova zastrašivanja ili odmazde putem pretnji, nanošenja štete ili uništavanja imovine, fizičkih napada, mučenja i drugih vidova maltretiranja, ubistava, prisilnih nestanaka ili druge fizičke ili psihološke štete nanete braniteljima ljudskih prava i njihovim porodicama. Države učesnice, takođe, imaju dužnost da štite branitelje ljudskih prava od takvih postupaka nedržavnih aktera, i da preduzimaju korake u cilju sprečavanja maltretiranja. Državni organi treba javno da osude takve postupke i primene politiku nulte tolerancije.

Nekažnjivost i delotvorni pravni lekovi

13. Sve optužbe o takvim postupcima moraju se, bez odlaganja, temeljno i nezavisno istražiti na transparentan način. Postojanje nezavisnih i efikasnih kontrolnih mehanizama za ispitivanje žalbi o maltretiranju od strane policije i drugih državnih službenika, i mogućnost njihovog pristupa braniteljima ljudskih prava, jesu činilac od suštinske važnosti u vezi sa tim. Pojedinci koji ulože žalbu protiv pripadnika policije ili drugih predstavnika zakona ne smeju se suočavati sa odmazdom.
14. Državni organi ne smeju zataškavati bilo kakve nezakonite postupke državnih funkcionera ili nedržavnih aktera, koji su usmereni protiv branitelja ljudskih prava, sprečavajući brzu, temeljnu, nezavisnu i transparentnu istragu. Istraga mora biti sposobna da identifikuje počinioca i treba da bude delotvorna u tome, i mora dovesti do njihovog krivičnog gonjenja kada je to neophodno. Sve kazne moraju biti

srazmerne težini krivičnog dela. Disciplinski postupci ne mogu zameniti krivične prijave, niti su krivična gonjenja za dela kao što su „zloupotreba položaja“ dovoljna u slučajevima kršenja prava na život, zabrane mučenja i drugih vidova maltretiranja ili drugih teških kršenja ljudskih prava.

15. Države treba da razmotre usvajanje nacionalnih zakona koji priznaju motivaciju za krivična dela protiv branitelja ljudskih prava zbog njihovog rada na polju ljudskih prava, kao otežavajuću okolnost u izricanju kazne.
16. Države treba da osiguraju da se njihovi zakoni koji se odnose na zločine iz mržnje primenjuju na krivična dela počinjena protiv branitelja ljudskih prava „putem povezivanja“ branitelja sa određenom društvenom grupom. Krivično delo protiv branitelja ljudskih prava treba da bude slično kažnjeno u skladu sa relevantnim zakonima ako je motivisano netrpeljivošću prema posebnoj društvenoj grupi kojoj branitelj ljudskih prava ne pripada direktno, ali se povezuje sa njom.
17. Države treba da garantuju puno poštovanje vladavine prava i nezavisnost pravosuđa. Kad god je to neophodno, države treba da sprovedu reforme kako bi osigurale da zloupotrebe počinjene protiv branitelja ljudskih prava ne mogu proći nekažnjeno, da postoje pravni lekovi koji su dostupni i u potpunosti delotvorni, i da žrtve ili njihove porodice dobiju odgovarajuću reparaciju.
18. Potrebno je obezbediti pravnu pomoć i druge vidove podrške kako bi se osiguralo da branitelji ljudskih prava imaju efikasan pristup pravdi.

Politike, programi i mehanizmi zaštite

19. Države treba da razrade, u konsultaciji sa građanskim društvom i uz pomoć tehničkih saveta relevantnih međunarodnih tela, odgovarajuće mere, programe i mehanizme zaštite, kako bi obezbedile sigurnost i bezbednost branitelja ljudskih prava koji su ugroženi. Oni treba da uključuju pružanje fizičke zaštite, privremeno preseljenje i druge mere zaštite i usluge podrške koje mogu biti potrebne.
20. Države treba da osiguraju da svi programi, mere i mehanizmi zaštite imaju kapacitet i sredstva da pruže rodno osetljivu zaštitu i podršku koja zadovoljava potrebe braniteljki ljudskih prava. Programi, mere i mehanizmi zaštite, takođe, treba da uzimaju u obzir i da budu sposobni da odgovore na posebne zahteve zaštite kada je reč o naročito ranjivim kategorijama branitelja ljudskih prava, u skladu sa potrebama koje su utvrdili pogođeni pojedinci i grupe. Branitelji ljudskih prava, takođe, treba da budu uključeni u razvoj sistema zaštite koji uzima u obzir rizike za članove njihovih porodica, kao i utvrđivanje konkretnih mera zaštite kako bi se ublažili takvi rizici kada je to potrebno.
21. Države treba da izdvoje dovoljna sredstva u svom redovnom budžetu za fizičku i psihološku zaštitu branitelja ljudskih prava koji su ugroženi, pomoć u hitnim situacijama i druge usluge podrške. Države, takođe, treba aktivno da podržavaju

nevladine organizacije (NVO) koje pružaju takve usluge. Ako je potrebno, države učesnice treba da traže sredstva za tu svrhu kroz međunarodnu saradnju.

22. Takve mere treba da prate obuka i programi unapređenja svesti, usmereni ka relevantnim profesionalnim grupama, kao i šire obrazovanje o ljudskim pravima, kako bi se oblikovali stavovi i ponašanja i posvetila veća pažnja braniteljima ljudskih prava u društvu, i kako bi se time unapredila njihova zaštita.

B. Zaštita od sudskog uznemiravanja, kriminalizacije, proizvoljnog hapšenja i pritvaranja

23. Branitelji ljudskih prava ne smeju biti predmet sudskog uznemiravanja tako što će se protiv njih voditi neopravdani pravni i upravni postupak, ili bilo kog drugog oblika zloupotrebe upravnih i sudskih ovlašćenja, niti predmet kriminalizacije, proizvoljnog hapšenja i pritvaranja, kao ni drugih sankcija zbog delovanja vezanog za rad na polju ljudskih prava. Oni moraju imati pristup delotvornim pravnim lekovima kojima bi osporavali zakonitost pritvora ili bilo kojih drugih sankcija koje im se nameću.

Kriminalizacija i proizvoljna primena i zloupotreba zakona

24. Države treba da razmotre domaći pravni okvir koji se odnosi na branitelje ljudskih prava i njihove aktivnosti u smislu usklađenosti tog okvira sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Države treba da obave što šire i efikasnije konsultacije sa braniteljima ljudskih prava i potraže međunarodnu pomoć u tu svrhu. Sve pravne odredbe koje direktno ili indirektno vode do kriminalizacije aktivnosti koje su zaštićene međunarodnim standardima, treba odmah izmeniti ili ukinuti.
25. Pravne odredbe sa nejasnim i dvosmislenim definicijama, koje dopuštaju široko tumačenje, zloupotrebljavaju se ili se mogu zloupotrebiti u cilju krivičnog gonjenja branitelja ljudskih prava zbog njihovog rada, treba izmeniti ili ukinuti. Mora se osigurati puna zaštita u okviru zakonitog postupka u skladu sa međunarodnim standardima za pravično suđenje.
26. Zakoni, upravni postupci i propisi se ne smeju koristiti da se zastrašuju, uznemiravaju, progone ili da se uz njihovu pomoć vrši odmazda na braniteljima ljudskih prava. Kazne za upravne prekršaje ili prekršaje uopšte uvek moraju biti proporcionalne i moraju da podležu mogućnosti žalbe nadležnom i nezavisnom sudu ili tribunalu.
27. Države treba da preduzmu korake, ukoliko je potrebno, da jačaju nezavisnost pravosuđa i organa nadležnih za krivično gonjenje, kao i pravilno funkcionisanje tela odgovornih za sprovođenje zakona, kako bi se osiguralo da branitelji ljudskih prava ne budu podvrgnuti politički motivisanim istragama i krivičnom gonjenju ili drugim zloupotrebama zakona i propisa zbog svog rada na polju ljudskih prava.

28. Treba da se upostave efikasni kontrolni mehanizmi kako bi se istražilo moguće neprofesionalno ponašanje organa odgovornih za sprovođenje zakona i sudskih službenika u pogledu sudskog uznemiravanja branitelja ljudskih prava. Pored toga, treba dosledno rešavati sve strukturne nedostatke koji mogu dovesti do zloupotrebe ovlašćenja ili korupcije u pravosuđu i organima odgovornim za sprovođenje zakona.
29. Predstavnici zakona, vojno osoblje, državni službenici i drugi zaposleni u državnoj upravi, koji se izjašnjavaju protiv kršenja ljudskih prava ili se bave drugim aktivnostima u odbrani ljudskih prava, treba da budu zaštićeni od zastrašivanja i uznemiravanja, disciplinskih ili drugih postupaka. Naročito je važno istaći da pravosudni i disciplinski sistemi ne treba da nameću neproporcionalna ograničenja pripadnicima oružanih snaga, koja bi ih efikasno lišila prava da brane ljudska prava. Ograničavanje prava pripadnika bezbednosnih službi i drugih službenika bezbednosnog sektora, treba da zadovoljava stroge zahteve vezane za neophodnost i proporcionalnost.
30. Države, takođe, treba da štite, i u okviru zakona i u praksi, branitelje ljudskih prava koji su uključeni u parnični postupak, od podizanja optužnice u znak odmazde, proizvoljnog krivičnog gonjenja i drugih pravnih postupaka koji predstavljaju reakciju na postupke koje oni pokrenu. Takođe, njihov fizički i lični integritet se mora u potpunosti zaštititi u sudnici i izvan nje. Advokati koji su uključeni u rad na polju ljudskih prava ne treba da se suočavaju sa zastrašivanjem ili odmazdom, kao što je pretnja zabranom bavljenja advokaturom, zbog toga što brane ljudska prava ili druge branitelje ljudskih prava.

Proizvoljno pritvaranje i tretman tokom pritvaranja

31. Države ne treba da podvrgavaju branitelje ljudskih prava proizvoljnom lišavanju slobode zbog njihovog angažovanja u aktivnostima vezanim za ljudska prava. Svaki vid lišavanja slobode mora da se zasniva ili da bude u skladu sa postupcima utvrđenim zakonom, shodno mogućnosti pritvorenih lica da ospore zakonitost pritvaranja pred nadležnim sudom ili da na drugi način osiguraju poštovanje međunarodnih standarda ljudskih prava.
32. Branitelji ljudskih prava koji su proizvoljno pritvoreni treba odmah da budu pušteni na slobodu. U tom smislu, države treba u potpunosti da poštuju odluke i mišljenja koja daju međunarodni mehanizmi za ljudska prava.
33. Branitelji ljudskih prava ne treba da se drže u privremenom ili administrativnom pritvoru u cilju zastrašivanja ili prisile, ili da bi se sprečili da se bave radom na polju ljudskih prava.
34. Sa braniteljima ljudskih prava koji su lišeni slobode uvek se mora postupati poštujući međunarodne standarde i u skladu sa njima, bez izuzetaka bilo koje vrste. Branitelji ljudskih prava ne treba da se izdvajaju radi selektivnog postupanja kako bi se kaznili ili odvratili od bavljenja radom na polju ljudskih prava. Ne treba da se drže u produženom *incommunicado* pritvoru. Treba da imaju pristup advokatu

po sopstvenom izboru i da im se dozvole posete članova porodice. Treba da im se obezbedi odgovarajuća hrana i zdravstvena zaštita dok su u pritvoru. Ne treba da se podvrgavaju strogim zatvorskim uslovima i treba da budu apsolutno zaštićeni od bilo kakvog vida mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka. Državni organi imaju obavezu da učine sve što je u njihovoj moći da zaštite branitelje ljudskih prava od maltretiranja ostalih pritvorenika ili zatvorenika, i da pozovu na odgovornost počinioc maltretiranja, uključujući i potencijalne podstrekivače. Sve optužbe o mučenju i drugim vidovima maltretiranja moraju se bez odlaganja nezavisno i efikasno istražiti i uputiti na organe nadležne za krivično gonjenje.

35. Državni organi, takođe, treba da uzmu u obzir specifične probleme sa kojima se braniteljke ljudskih prava i drugi posebno ugroženi branitelji ljudskih prava mogu suočiti u pritvoru, da ih zaštite od rodno zasnovanog kršenja prava dok su u pritvoru, uključujući i pružanje rodno osetljive obuke za policijske službenike i službenike organa odgovornih za sprovođenje zakona, i da pruže odgovarajuće usluge u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima.

Pravično suđenje

36. Kada se protiv njih pokrene postupak, branitelji ljudskih prava imaju pravo na pravično suđenje pred nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom. Ovo uključuje i to da branitelji ljudskih prava optuženi za neko krivično delo imaju pristup pravnom zastupanju koje pruža advokat po njihovom izboru, da im se ne iznuđuju priznanja pod prinudom, i da dokazi, uključujući i izjave svedoka, dobijeni mučenjem i drugim vidovima maltretiranja, budu isključeni iz pravnog postupka. Tvrdnje zasnovane na neprofesionalnom ponašanju istražnih ili drugih organa, koje su iznete protiv branitelja ljudskih prava, ne treba da budu korišćene protiv njih na suđenju. Njihovi advokati moraju biti uspešno zaštićeni od pritiska bilo kog državnog funkcionera ili nedržavnih aktera. Svaki vid pritiska na klijente branitelja ljudskih prava ili na druga lica da svedoče protiv njih u sudu, takođe, mora biti sprečen. Poverljivost komunikacije između advokata i branitelja ljudskih prava koji se suočava sa sudskim postupkom mora biti u potpunosti garantovana, dok programi pravne pomoći treba da budu na raspolaganju i dostupni braniteljima ljudskih prava, kako bi se osiguralo da oni koji nemaju sredstva da plate pravnu pomoć budu odgovarajuće zastupljeni pred sudom i kako bi se obezbedila jednakost stranaka.

C. Suprotstavljanje stigmatizaciji i marginalizaciji

37. Državne institucije i funkcioneri moraju da se uzdržavaju od učešća u kampanjama klevetanja, negativnom prikazivanju ili stigmatizaciji branitelja ljudskih prava i njihovog rada. Ovo uključuje negativno etiketiranje branitelja ljudskih prava, diskreditovanje rada na polju ljudskih prava i branitelja ljudskih prava ili kaljanje njihovog ugleda na bilo koji način.

38. Države treba da preduzmu proaktivne korake u suzbijanju kampanje klevetanja i stigmatizacije branitelja ljudskih prava, uključujući i od trećih strana. One treba javno da priznaju potrebu za zaštitom branitelja ljudskih prava i važnost njihovog rada, da odaju priznanje pojedinačnim braniteljima ljudskih prava i time ojačaju legitimnost i važnost koja se pridaje radu na polju ljudskih prava u društvu.
39. U potpunosti poštujući pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, države treba da suzbijaju zagovaranje mržnje i drugih vidova netrpeljivosti prema braniteljima ljudskih prava, što predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, uključujući i kada se sprovodi putem interneta. Vlade i državne institucije na svim nivoima – nacionalnom, regionalnom i lokalnom – treba javno da osude sva takva istupanja ili stvarne napade na branitelje ljudskih prava, kad god do njih dođe. Ponašanje koje dođe do takve granice da predstavlja podstrekivanje nacionalne, rasne ili verske mržnje, kako je propisano međunarodnim standardima, mora biti zabranjeno domaćim zakonom i kažnjeno u skladu sa njim. Ovi zakoni moraju u potpunosti biti u skladu sa međunarodnim standardima na polju ljudskih prava.
40. Da bi se izbegla marginalizacija branitelja ljudskih prava, državne institucije treba da se aktivno i konstruktivno angažuju oko branitelja ljudskih prava, kako bi podstakle njihovo učešće, između ostalog, u javnim debatama. Državne institucije treba da prepoznaju relevantnost i važnost njihovih doprinosa, čak i ako su ti doprinosi kritički nastrojeni prema vlastima ili ih osporavaju. Naročitu pažnju, takođe, treba pokloniti jačanju uloge nacionalnih institucija za ljudska prava, koje su osnovane i rade u skladu sa Pariskim principima⁷, i treba uspostaviti odgovarajuće mehanizme kako bi se osiguralo da vlade efikasno postupaju po preporukama nacionalnih institucija za ljudska prava. Treba omogućiti redovni dijalog između branitelja ljudskih prava i državnih institucija primenom odgovarajućih konsultativnih mehanizama. Ovi mehanizmi, takođe, treba da služe kao osnova za sprovođenje zajedničkih akcija, kampanja i obrazovnih programa o ljudskim pravima, kako bi se unapredila svest o problemima vezanim za ljudska prava i podstakla primena mehanizama žalbi i drugih načina za povećanje odgovornosti i rešavanje slučajeva zloupotrebe ljudskih prava u zemlji.

III. BEZBEDNO I POVOLJNO OKRUŽENJE KOJE DOPRINOSI RADU NA POLJU LJUDSKIH PRAVA

41. Države treba da poštuju, podstiču i omogućavaju aktivnosti na polju ljudskih prava. Treba da uvedu praktične mere usmerene ka stvaranju bezbednog i povoljnog okruženja koje omogućava braniteljima ljudskih prava i osnažuje ih da sprovode svoje aktivnosti slobodno i bez neopravdanih ograničenja, uključujući rad koji se obavlja pojedinačno i zajedno sa drugima, u zemlji i inostranstvu. Puno uživanje ostalih prava i sloboda je preduslov ostvarivanja prava na odbranu ljudskih prava.

⁷ Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN 48/134, „Nacionalne institucije za unapređenje i zaštitu ljudskih prava“, dok. UN A/RES/48/134, usvojenu 20. decembra 1993.

D. Sloboda mišljenja i izražavanja i sloboda informisanja

42. Države treba da preispitaju zakone koji se odnose na slobodu mišljenja i izražavanja i treba da ukinu ili izmene sve odredbe koje nisu u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima vezanim za ljudska prava. To podrazumeva odredbe koje nameću neopravdana ograničenja iz razloga nacionalne bezbednosti, javnog reda i javnog zdravlja ili morala, koja prelaze granice dozvoljene u skladu sa međunarodnim standardima. Zakoni ili propisi koji nameću određena ograničenja u pogledu ostvarivanja prava na slobodu mišljenja i izražavanja određenih grupa ili profesija, kao što su pripadnici oružanih snaga ili državni službenici, takođe, treba da budu preispitani, kako bi se obezbedila njihova potpuna usklađenost sa međunarodnim standardima, tj. da u potpunosti ispunjavaju stroge zahteve neophodnosti i proporcionalnosti.
43. Države treba da eliminišu sve nejasno sročene odredbe vezane za borbu protiv terorizma ili druge nacionalne zakone o bezbednosti, koje mogu dati prostor proizvoljnoj primeni, kako bi se pretilo braniteljima ljudskih prava, kako bi se učutkivali ili zatvarali. Države, takođe, treba da eliminišu zakone koji, na primer, efikasno zabranjuju zagovaranje borbe protiv diskriminacije i netrpeljivosti; inkriminišu kritiku ili nepoštovanje vlade i državnih funkcionera, kao i nepoštovanje državnih institucija ili simbola; i druge pravne odredbe koje ne ispunjavaju strog zahtev neophodnosti i proporcionalnosti u skladu sa međunarodnim pravom. Države treba da poštuju činjenicu da se drugačiji stavovi mogu izraziti mirno.
44. Slično tome, treba ukinuti zakone o krivičnoj odgovornosti za klevetu. Kleveta i slična dela - uključujući i ona počinjena putem interneta – treba isključivo da budu predmet građanskog prava. Krivična odgovornost, uključujući zatvorske kazne, treba da bude isključena kada je reč o delima koja se tiču ugleda drugih, kao što su uvreda i kleveta. Građanski zakoni koji regulišu zloupotrebu slobode govora ne treba da predviđaju nesrazmerne finansijske kazne, niti druge neopravdane odredbe koje bi dovele do samocenzure, ugrozile funkcionisanje ili dovele do bankrota pojedinca ili medijskog centra.

Pristup informacijama od javnog interesa i uzbunjivači

45. Države ne treba da nameću neopravdana ograničenja u pogledu širenja informacija, koja u praksi sprečavaju branitelje ljudskih prava da obavljaju svoj posao ili pružaju usluge svojim korisnicima.
46. Takođe, države treba da usvoje i primenjuju zakone o slobodi informisanja koji predviđaju efikasan i jednak pristup zvaničnim dokumentima, uključujući i branitelje ljudskih prava. Države takođe treba da preduzmu proaktivne mere kako bi osigurale da javnost bude svesna postojanja takvih zakona, svog prava da pristupi zvaničnim dokumentima i posebnih postupaka za traženje pristupa.
47. Zakoni, propisi i prakse koje se odnose na državne tajne treba da budu preispitani, a kada je neophodno, treba da budu i izmenjeni, kako bi se obezbedilo da ne nameću

neopravdana ograničenja pristupu informacijama od javnog interesa, uključujući i informacije relevantne za prošle i sadašnje zloupotrebe i krivična dela vezana za ljudska prava.

48. Države treba da priznaju važnost uzbunjivača, koji rade u javnom interesu u cilju otkrivanja zloupotrebe ljudskih prava i korupcije kako u javnom, tako i u privatnom sektoru. Države treba da usvoje zakone i prakse koje omogućavaju zaštitu uzbunjivača i da pruže bezbednu alternativu tišini. U pravnim postupcima protiv uzbunjivača, javni interes za informacije koje su otkrivene treba da dobije odgovarajuću težinu. Uzbunjivači naročito treba da budu efikasno zaštićeni od krivičnog gonjenja i kažnjavanja zbog otkrivanja državnih tajni, kada se otkriju informacije o odgovornosti predstavnika države ili nedržavnih aktera za teške zloupotrebe ljudskih prava, koje ne smeju biti zaštićene kao državne tajne.
49. Sloboda mišljenja i izražavanja važi i za internet. Opšte uzev, države treba da unaprede i omoguće jednak pristup internetu i digitalnim informacionim tehnologijama. Celokupno regulisanje komunikacije preko interneta od strane države mora u potpunosti biti u skladu sa strogim zahtevima koje međunarodni standardi postavljaju u pogledu ograničavanja prava na slobodu mišljenja i izražavanja. U suprotnosti je sa ovim standardima cenzurisati sadržaje na internetu i blokirati ili filtrirati veb sajtove, strane vesti i informacije ili druge usluge, jedino zbog toga što sadrže informacije koje su kritički nastrojene prema državi ili raspravljaju o pitanjima koja izazivaju kontroverze u društvu.
50. Države treba da se postaraju da pružaoци internet usluga i druge privatne kompanije koje podležu njihovoj jurisdikciji, ali rade na međunarodnom nivou, ne nameću neopravdana ograničenja kada je reč o sadržaju na internetu na njihovoj teritoriji ili u drugim državama. Blogeri i korisnici društvenih mreža treba da budu zaštićeni od reperkusija zbog postavljanja sadržaja i komentara koji su kritički nastrojeni prema njihovoj državi.

Sloboda medija

51. Okruženje u kome mediji rade – uključujući štampane medije, radio, televiziju i internet - treba da bude takvo da dovede do učešća branitelja ljudskih prava u javnim debatama, kako bi se pomoglo u razvoju novih ideja koje vode ka unapređenju zaštite ljudskih prava i iznalaženju odgovora na nove izazove na polju ljudskih prava. Države treba stoga da preduzimaju mere u cilju stvaranja jakih i pluralističkih medija i da poboljšaju pristup branitelja ljudskih prava medijima.
52. Države treba da preispitaju svoje zakone, mere i prakse u pogledu medija, i da garantuju da ovi zakoni vode do medijskog okruženja koje je nezavisno, pluralističko i naklonjeno ljudskim pravima, i u kome se generalno unapređuju poznavanje i poštovanje ljudskih prava. Mere za jačanje nezavisnosti medija treba da budu praćene nezavisnom obukom novinara i zaposlenih u medijima, uključujući obrazovanje na polju ljudskih prava, kao deo njihove stručne obuke.

53. Države imaju obavezu da se uzdržavaju od direktne ili indirektne cenzure, i ne treba da vrše formalnu ili neformalnu kontrolu nad sistemom medija kako bi sprečile ili kažnjavale kritike države, izveštaje o kršenjima ljudskih prava, nesavesnom poslovanju i korupciji, ili diskusije o pitanjima koja izazivaju kontroverze u društvu i koja mogu osporavati tradicionalne vrednosti ili stavove vlasti. Države treba da osiguraju da ni državne institucije i funkcioneri, ni privatne medijske korporacije i postojeći poslovni interesi, nisu prepreka uživanju prava na slobodu mišljenja i izražavanja, uključujući i pravo da se traže, dobijaju i pružaju informacije.
54. Novinari koji unapređuju ljudska prava jesu branitelji ljudskih prava, bez obzira na status njihove akreditacije i medij u kome rade (štampani mediji, radio, televizija ili internet). Novinari koji izveštavaju o kršenjima ljudskih prava, korupciji ili nesavesnom poslovanju, ili o radu uzbunjivača, ne treba da se suočavaju sa krivičnim gonjenjem, proizvoljnim sudskim postupcima ili drugim reperkusijama zbog toga što to čine. Vlasti treba da priznaju važnost nezavisnog i istraživačkog novinarstva u otkrivanju zloupotreba i zloupotrebe moći, i treba to da podržavaju kako bi unapredile odgovornost. Vlasti treba da se postaraju da novinari ne budu predmet proizvoljnog krivičnog gonjenja i da imaju pristup pravnoj pomoći i drugim vidovima podrške, kako bi im omogućile da rade svoj posao bez mešanja i straha od odmazde. Naročito treba da preduzmu korake da osiguraju bezbednost novinara i obezbede da novinari branitelji ljudskih prava budu efikasno zaštićeni od napada i drugih vidova maltretiranja, kako od strane države, tako i od strane nedržavnih aktera. Svako krivično delo počinjeno protiv branitelja ljudskih prava, uključujući i novinare koji brane ljudska prava, moraju se bez odlaganja, efikasno i nezavisno istražiti na transparentan način, a odgovorni moraju biti dovedeni pred lice pravde.

E. Sloboda mirnog okupljanja

55. Zakoni o slobodi mirnog okupljanja i prakse vezane za njih moraju biti u punom skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Ograničenja u pogledu prava na slobodu okupljanja mogu biti nametnuta samo ako se zasnivaju na zakonu i ako su neophodna u demokratskom društvu po jednoj od posebnih osnova propisanih međunarodnim standardima ljudskih prava. Pored toga, ograničenja prava na slobodu mirnog okupljanja moraju biti proporcionalna. Državni organi koji su učestvovali u izradi ili reviziji relevantnih zakona, kao i oni koji su bili uključeni u sprovođenje tih zakona (uključujući nacionalne, regionalne i lokalne vlasti, organe odgovorne za sprovođenje zakona i pravosuđe), podstiču se da primenjuju *Smernice o slobodi mirnog okupljanja* (OEBS/ODIHR – Venecijanska komisija).
56. Branitelji ljudskih prava ne treba da se suočavaju sa bilo kakvim ograničenjima svog prava na slobodu okupljanja mimo onih koja su dozvoljena u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima. Ograničenja zasnovana na sadržaju, koja su nametnuta samo zato što prenose poruke kojima se kritikuju vlasti ili koje se doživljavaju kao kontroverzne u društvu, nisu u skladu sa ovim standardima. Direktna

zabrana okupljanja može biti dozvoljena samo u izuzetnim prilikama, kako je predviđeno međunarodnim standardima ljudskih prava.

57. Jedino što treba da se traži od branitelja ljudskih prava koji organizuju skupove je da prethodno najave skup kada je to neophodno, kako bi se omogućilo državnim organima da izvrše pripreme za održavanje skupa i zaštite javni red, javnu bezbednost i prava i slobode drugih. Gde god se nameću legitimna ograničenja u pogledu vremena, mesta i načina održavanja mirnog skupa, branitelji ljudskih prava koji održavaju skup moraju dobiti zadovoljavajuće alternative koje osiguravaju da se skup može održati tako da ga „vidi i čuje“ ciljana publika. Države treba da se postaraju za uspostavljanje odgovarajućih efikasnih postupaka za razmatranje žalbi o nametanju neopravdanih ograničenja. Vlasti, takođe, treba da se uzdržavaju od ometanja učešća u skupovima i nametanja nerazumnih zahteva organizatorima skupova, koji bi ih odvratili od održavanja skupova.
58. Treba omogućiti spontane skupove, u skladu sa pretpostavkom koja ide u prilog održavanju skupova, čak i kada skup nije najavljen unapred. Branitelji ljudskih prava koji učestvuju u skupovima koji nisu najavljeni ne treba da budu hapšeni, pritvarani ili novčano kažnjavani isključivo zbog učešća u takvom skupu. Novčane kazne ili druge sankcije zbog neispunjavanja formalnih pravnih zahteva vezanih za skupove treba da budu srazmerne težini prekršaja; zakoni koji dozvoljavaju neproportionalne kazne treba da budu ukinuti. Organizatori mirnih skupova ne mogu se ni pod kojim okolnostima smatrati odgovornim za nezakonite postupke pojedinačnih učesnika ako ulože zadovoljavajuće napore da ih odvrte. Država treba da se postara da svi koji su optuženi za upravne ili druge prekršaje u vezi sa ostvarenjem svog prava na slobodu okupljanja, uživaju punu zaštitu zakonitog procesa.
59. Kada je reč o policijskom obezbeđenju skupova, predstavnici zakona moraju strogo da se uzdržavaju od upotrebe sile protiv branitelja ljudskih prava koji ostvaruju svoje pravo na mirno okupljanje. Naročitu pažnju treba posvetiti posebnim potrebama – na primer u smislu procene rizika, sastava policijskih jedinica ili njihove prethodne obuke i edukacije – kada obezbeđuju skupove određenih grupa branitelja ljudskih prava koje se suočavaju sa naročitim rizikom. Ako skupovi postanu nasilni, policija ima obavezu da primeni silu samo kada je to strogo neophodno i samo u meri koja se zahteva neodložnim okolnostima situacije. Pripadnici policije se moraju uzdržavati od upotrebe prekomerne sile i neselektivne upotrebe sile, gde se ne pravi razlika između nasilnih i mirnih demonstranata, novinara koji izveštavaju sa lica mesta, zvaničnih posmatrača ili slučajnih posmatrača. Mora se bez odlaganja povesti efikasna i nezavisna istraga o svakom neprofesionalnom ponašanju i prekomernoj primeni sile organa reda, i moraju se preduzeti odgovarajuće mere da se odgovorni izvedu pred lice pravde. Organi reda moraju redovno pohađati obuku i ta obuka mora biti dovoljna, kako bi se obezbedilo da poštuju načela ljudskih prava prilikom obezbeđivanja skupova. Države treba da uključe branitelje ljudskih prava u osmišljavanje i sprovođenje takvih obuka.

60. Takođe, države imaju pozitivnu obavezu da štite branitelje ljudskih prava od delovanja trećih strana čiji je cilj da ih ometaju u ostvarivanju prava na mirno okupljanje, bez izuzetka. Ovo podrazumeva fizičku zaštitu pre, za vreme i posle skupa, ukoliko se organizatori ili učesnici skupa suočavaju sa pretnjama nasilnih napada. Ovo je naročito važno za skupove vezane za pitanja za koja se smatra da osporavaju tradicionalne vrednosti ili za skupove čiji je cilj suprotstavljanje ekstremističkim političkim stavovima, kao što su demonstracije protiv rasizma, ksenofobije, netrpeljivosti ili diskriminacije.
61. Vlasti treba efikasno da saraduju sa organizatorima skupova kada se određuju potrebe zaštite i odgovarajuće mere koje će zadovoljiti te potrebe. Vlasti treba da imaju bliske konsultacije sa organizatorima pre, u toku i posle događaja u vezi sa merama opšte i javne bezbednosti na tom događaju, kao i u vezi sa samom operacijom obezbeđivanja, sa ciljem da osiguraju da branitelji ljudskih prava slobodno ostvare svoje pravo na slobodu okupljanja, bez neopravdanog mešanja i u bezbednom okruženju.
62. Vlasti, takođe, treba da podrže i omoguće inicijative branitelja ljudskih prava da postoje nezavisni posmatrači skupova i da postoji izveštavanje sa skupova, pošto ove mere mogu doprineti većoj odgovornosti i unaprediti zaštitu prava na slobodu mirnog okupljanja. Branitelji ljudskih prava i njihove organizacije igraju vitalnu kontrolnu ulogu u svakoj demokratiji i mora im se stoga dozvoliti da slobodno posmatraju javna okupljanja. Slično tome, nezavisno izveštavanje medija može povećati javnu odgovornost kako organizatora skupova, tako i organa reda. Mogućnost pristupa i izveštavanja nezavisnih medija sa tih skupova stoga ne treba da se sprečava, već vlasti treba da štite i sprovedu u delo takvu mogućnost.

F. Sloboda udruživanja i pravo na osnivanje nevladinih organizacija, pristupanje tim organizacijama i stvarno učešće u njima

63. Svakome treba da se omogući slobodno ostvarivanje prava na osnivanje, pristupanje i učešće u grupama ili udruženjima za odbranu ljudskih prava, bez izuzetaka bilo koje vrste, uključujući i na osnovu prirode branjenih prava. Sva ograničenja u pogledu uživanja prava na slobodu udruživanja moraju imati jasnu pravnu osnovu i moraju u potpunosti biti u skladu sa strogim odredbama propisanim međunarodnim standardima ljudskih prava. Sva nametnuta ograničenja moraju biti neophodna u demokratskom društvu po jednoj od posebnih osnova propisanih međunarodnim standardima ljudskih prava. Sva takva ograničenja moraju biti proporcionalna.
64. Države treba da preispitaju sve zakone koji se odnose na pravo na slobodu udruživanja i pravo na osnivanje NVO, pristupanje tim organizacijama i stvarno učešće u njima, kako bi se osigurala doslednost i koherentnost tih zakona, i njihova usklađenost sa odgovarajućim međunarodnim standardima ljudskih prava. Države treba da se konsultuju sa civilnim društvom kada se diskutuje o amandmanima na takve zakone, i podstiču se da traže međunarodnu pomoć u sprovođenju takvih zakonskih revizija.

Zakoni, upravni postupci i odredbe koje regulišu rad NVO

65. Braniteljima ljudskih prava treba da se omogući da osnivaju grupe ili udruženja bez obaveze da se registruju ili dobiju pravni subjektivitet kako bi sprovodili svoje aktivnosti. Ostvarivanje prava na slobodu udruživanja ne zavisi od registracije i branitelji ljudskih prava se ne smeju inkriminisati zbog toga što nisu registrovali grupu ili udruženje. Svi prestupi vezani za aktivnost u ime neregistrovane organizacije, uključujući sve što je u vezi sa finansiranjem, treba bez odlaganja da budu izbrisani iz zakona.
66. Formalna registracija i postupci sticanja pravnog subjektiviteta treba da postoje kao opcija, kako bi se omogućilo braniteljima ljudskih prava da rade zajedno sa drugima, na primer, u cilju pristupanja beneficijama ili drugim vidovima podrške koja je na raspolaganju samo pravnim licima. Opšte uzev, zakonodavni i upravni okvir treba da bude osmišljen tako da pomaže braniteljima ljudskih prava u osnivanju organizacija ili grupa, a ne da ih stigmatizuje zbog njihovih zakonitih aktivnosti.
67. Zakoni i upravni postupci za zvaničnu registraciju i sticanje pravnog subjektiviteta NVO – ako NVO žele to da urade – treba da budu jasni, jednostavni i nediskriminatorski. Oni ne treba da nameću neopravdane i teške zahteve organizacijama, koji mogu da ometaju njihov rad ili da neopravdano odvlače resurse od njihovih aktivnosti na polju ljudskih prava. Svi zahtevi vezani za administrativne i finansijske izveštaje moraju biti opravdani i predviđeni zakonom. Bilo kakva inspekcija kancelarija i finansijske evidencije NVO mora imati jasnu pravnu osnovu, biti pravična i transparentna. Finansijska revizija treba da bude naročito regulisana zakonom. Takvi zakoni treba jasno da definišu konačan spisak osnova po kojima se može vršiti inspekcija, kao i dokumenata koje je potrebno pokazati prilikom inspekcije. Takođe, treba da predvide jasno definisan i razuman rok za prethodno upozorenje i maksimalno trajanje inspekcije.
68. Nadzirući poštovanje opravdanih zahteva, vlasti će poštovati nezavisnost i kapacitet za autonomno donošenje odluka NVO. Vlasti se ne smeju mešati u njihove unutrašnje stvari, upravljanje, planiranje i sprovođenje aktivnosti. One treba da poštuju poverljivost njihovih unutrašnjih stvari i da se uzdržavaju od mešanja putem kontrole, uvlačenja u njihove redove ili drugim sredstvima. Kontrola i finansijska revizija NVO ne treba da budu invazivne, da prekoračuju ovlašćenja, niti da parališu njihovu aktivnost.
69. Kada se ne ispune opravdani zahtevi u vezi sa registracijom ili radom NVO, kontrolna tela ili tela za registraciju treba uvek da daju odgovarajuće upozorenje, tako da se mogu izvršiti korekcije. Članovi organizacija ljudskih prava se ne smeju kažnjavati zbog nepoštovanja neopravdanih administrativnih ili drugih zahteva. Sankcije zbog nepoštovanja zakonitih administrativnih zahteva treba da budu proporcionalne.

Pristup finansijama i resursima

70. Države treba da pomažu i omoguće NVO da traže i pribavljaju finansijska sredstva za rad na polju ljudskih prava, ne mešajući se u njihovu nezavisnost. One treba, u meri u kojoj je to moguće, da stave na raspolaganje sredstva namenjena podršci nezavisnim NVO. Države treba da preduzmu odgovarajuće korake da podstaknu davanje donacija od strane privatnih lica ili poslovnih korporacija za rad na polju ljudskih prava, uključujući i tako što će nuditi poreske olakšice za donacije. U okviru svoje politike o ljudskim pravima i razvojne politike, države treba da osiguraju da finansiranje NVO bude dostupno bez diskriminacije i predrasuda prema aktivnostima organizacije, njenom geografskom fokusu i lokaciji aktivnosti na polju ljudskih prava.
71. Države takođe treba da, kada je to potrebno, pomažu i omoguće NVO da pribave druga materijalna sredstva potrebna za nezavisan rad na polju ljudskih prava. One će se uzdržavati od bilo kakvog proizvoljnog ili nezakonitog delovanja koje NVO lišavaju tih sredstava, kao i putem konfiskacije, nanošenja štete ili uništavanja opreme ili druge imovine. One takođe treba da osiguraju da se svi državni organi i funkcioneri uzdržavaju od vršenja pritiska na privatne aktere kako bi ometale NVO u njihovim naporima da pribave materijalna sredstva.
72. Takođe, svi državni organi i funkcioneri treba u potpunosti da poštuju nezavisnost NVO i da se uzdržavaju od korišćenja državnih sredstava ili drugih finansijskih ili nefinansijskih sredstava kako bi uticali na rad NVO i pokret ljudskih prava u širem smislu. Državni programi finansiranja treba da budu transparentni, pravični i dostupni na jednakoj osnovi svim braniteljima ljudskih prava i njihovim NVO.
73. Države ne treba da nameću neopravdana ograničenja NVO u traženju, primanju i korišćenju ovih sredstava, u cilju njihovog rada na polju ljudskih prava. Domaći zakoni ne smeju inkriminisati ili učiniti nezakonitim aktivnosti odbrane ljudskih prava zbog porekla finansiranja. Države treba da garantuju da NVO koje rade na njihovoj teritoriji – bez obzira da li su registrovane ili ne – mogu tražiti i primati finansijska sredstva iz inostranstva bez neopravdanih ograničenja i zahteva. Države treba da se uzdrže od toga da se pozivaju na napore čiji je cilj iskorenjivanje pranja novca i finansiranja terorizma kao izgovor za nametanje diskriminatornih ograničenja kada je reč o pristupu NVO finansijskim sredstvima, ili za kontrolu njihovih transakcija. Ne treba da se zahteva odobrenje države pre traženja, primanja ili korišćenja sredstava – bilo u zemlji ili izvan nje.

G. Pravo učešća u javnim poslovima

74. Države treba da uspostave odgovarajuće mehanizme i postupke za učešće branitelja ljudskih prava i njihovih organizacija kako u zemlji, tako i na međunarodnoj sceni. To ne treba da se svodi na jednokratne ili ad hoc konsultacije, već treba da obezbede redovni, stalni, institucionalizovani i otvoreni dijalog kako bi se omogućilo

stvarno učešće u javnom donošenju odluka, uključujući donošenje mera i zakona i pre izrade zakona.

75. Mehanizmi i procedure učešća treba da budu inkluzivni, da odražavaju različitost branitelja ljudskih prava, i treba da uzmu u obzir situaciju branitelja sa posebnim potrebama ili iz marginalizovanih grupa, kako bi se osiguralo njihovo učešće na jednakoj osnovi.

H. Sloboda kretanja i rada na polju ljudskih prava u zemlji i izvan nje

76. Države treba da prepoznaju važnost rada na polju ljudskih prava u zemlji i izvan nje, i da u potpunosti poštuju svoje obaveze i relevantne međunarodne standarde kada je reč o slobodi kretanja, uključujući i to kada branitelji ljudskih prava napuštaju ili ulaze u zemlju, i kada se kreću u okviru granica svoje zemlje ili traže da to čine u cilju rada na polju ljudskih prava.
77. Svako ima pravo da napusti bilo koju zemlju, uključujući i sopstvenu. Sva ograničenja ovog prava moraju biti propisana zakonom, neophodna za postizanje legitimnog cilja, kako je izloženo u relevantnim međunarodnim standardima ljudskih prava, i srazmerna tom cilju. Takođe, niko neće biti proizvoljno lišen prava da se vrati u sopstvenu zemlju.
78. Zabrane putovanja nametnute braniteljima ljudskih prava, koje ih sprečavaju da napuste zemlju i uvode se isključivo iz razloga vezanih za njihov rad na polju ljudskih prava, nisu u skladu sa međunarodnim standardima. Ostale mere koje u praksi imaju isti efekat, takođe, su u suprotnosti sa tim standardima na sličan način. Branitelji ljudskih prava kojima se ospori pravo da napuste svoju zemlju zato što se njihovo ime nalazi na spisku lica kojima se ne dozvoljava da napuste zemlju, treba da imaju pravo da znaju za takve spiskove i da ih osporavaju, i da se njihova imena bez odlaganja uklone sa tih spiskova, ako ne postoji bilo kakvo zakonsko opravdanje da se na njima nalaze.
79. Svako ko ima pravo zakonitog boravka na teritoriji neke države, ima pravo na slobodu kretanja na toj teritoriji. Branitelji ljudskih prava se ne smeju suočavati sa bilo kojim ograničenjima tog prava izvan onoga što je dozvoljeno relevantnim međunarodnim standardima ljudskih prava. Država treba efikasno da obezbedi slobodu kretanja branitelja ljudskih prava širom svoje teritorije, uključujući kretanje u udaljene regione, kako je potrebno da bi uspešno obavljali svoje aktivnosti na polju ljudskih prava. To treba da podrazumeva, kad god je to moguće, pristup autonomnim regionima i spornim teritorijama u svrhu praćenja ljudskih prava i izveštavanja o njima, kao i u svrhu drugih aktivnosti na polju ljudskih prava. Države, takođe, treba da omoguće pristup relevantnim mestima, kao što su mesta gde se održavaju skupovi ili protesti, i mesta gde se ljudi lišavaju slobode, u svrhu praćenja ljudskih prava i izveštavanja o njima.

80. Kao znak uvažavanja važnosti slobode kretanja i kontakata između ljudi u kontekstu zaštite i unapređenja ljudskih prava i osnovnih sloboda, države, takođe, treba da nastoje da omoguće posete NVO iz drugih država radi učešća na sastancima, zastupanja i drugih aktivnosti na polju ljudskih prava.
81. Vizni režimi i postupci ne treba da nameću neopravdane prepreke braniteljima ljudskih prava kada putuju u drugu državu u svrhu svog rada na polju ljudskih prava, i treba da budu pojednostavljeni što je moguće više. Države treba da razmotre praktične mere da osiguraju da ranije proizvoljne presude, optužnice i hapšenja, koji su posledica rada na polju ljudskih prava, ne dovedu do uskraćivanja viza ili neopravdanih kašnjenja u obradi zahteva za vizu branitelja ljudskih prava. Takođe, zahtevi za vizu se moraju razmatrati propisno i bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što je rasa, boja, pol, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, imovina, rođenje, starost ili druge okolnosti.
82. Branitelji ljudskih prava kojima se uskraćuje pravo ulaska u neku zemlju zato što su stavljeni na nacionalni spisak koji zabranjuje ulazak u jednu državu ili grupu država, treba da imaju pravo da znaju za te zabrane i zabrane ulaska, i da se žale na njih relevantnim telima i sudovima.
83. Države treba da podrže, uključujući i kroz svoje diplomatske misije, branitelje ljudskih prava koji se suočavaju sa neposrednim rizikom po svoje živote i dobrobit, time što će ih privremeno preseliti u sigurno okruženje kada je to potrebno, i, ukoliko je potrebno, time što će im izdati vize po hitnom postupku. U skladu sa svojim obavezama shodno međunarodnom pravu, države, takođe, treba da dodele braniteljima ljudskih prava dugoročniju međunarodnu zaštitu u slučaju da moraju da pobegnu iz svoje zemlje iz straha od progona zbog svog rada na polju ljudskih prava. Države moraju u potpunosti da poštuju svoju obavezu shodno međunarodnom pravu da ne vraćaju lica u države u kojima se ta lica suočavaju sa realnim rizikom da budu podvrgnuta kršenju svog prava na život, prava da ne budu mučena i podvrgavana drugim vidovima maltretiranja ili drugim teškim kršenjima ljudskih prava.
84. Branitelji ljudskih prava koji putuju u drugu državu ne treba da budu podvrgavani proverama na graničnim prelazima koje su nesrazmerne ili predstavljaju kršenje njihovih ljudskih prava. Slično tome, oni ne treba da budu podvrgavani pretresima na granici, uključujući telesne pretrese koji su nesrazmerni, ne poštuju njihovo dostojanstvo ili su na drugi način proizvoljni. Takođe, kada prelaze granicu, branitelji ljudskih prava ne treba da se suočavaju sa proizvoljnom konfiskacijom opreme, uključujući IT opremu, privatne podatke ili informativne materijale, kao što su publikacije, pamfleti i prospekti, koji su im neophodni za obavljanje aktivnosti na polju ljudskih prava.

I. Pravo na privatni život

85. Države imaju obavezu da se uzdržavaju od svakog nezakonitog ili proizvoljnog mešanja u privatnost, porodični život, dom ili prepisku branitelja ljudskih prava, uključujući i njihovu elektronsku komunikaciju, kao i obavezu da ih štite od takvog mešanja drugih putem zakonodavnih i drugih mera. Svako mešanje u privatnost, porodicu, dom ili prepisku, mora biti predviđeno zakonom, neophodno da bi se postigao legitimni cilj u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava i proporcionalno tom cilju.
86. Države, takođe, treba da preduzmu korake da osiguraju, i treba jasno da istaknu očekivanje da privatne kompanije koje podležu njihovoj jurisdikciji, ali rade na međunarodnom nivou, ne omoguće takvo neopravdano mešanje u drugim državama time što će obezbediti softver, tehnologiju za nadzor i usluge koje se koriste da branitelji ljudskih prava budu na meti zbog svog rada. Države, takođe, treba da podrže napore branitelja ljudskih prava da unaprede svoje znanje i kapacitet kako bi povećali bezbednost svoje elektronske komunikacije.
87. Informacije ili podaci pribavljeni putem nezakonitog ili proizvoljnog mešanja u privatni život branitelja ljudskih prava treba da budu neprihvatljivi u bilo kom pravnom postupku protiv takvog branitelja ili braniteljke. Vlasti imaju obavezu da osiguraju da svaka informacija ili podatak koji je pribavljen – čak i ako je to učinjeno na zakonit način - ne bude otkriven bilo kome ko nije ovlašćen zakonom da taj podatak primi, obradi i koristi. Naročito je potrebno preduzeti delotvorne mere kako bi se osiguralo da takve informacije ili podaci ne budu na raspolaganju i da ih ne koriste mediji ili drugi akteri, kako bi javno diskreditovali branitelje ljudskih prava. Ako se pribave na zakonit način, takvi podaci i informacije se moraju čuvati samo onoliko koliko je strogo neophodno, a onda se moraju uništiti.
88. Države treba da uvažavaju činjenicu da branitelji ljudskih prava imaju posebnu potrebu za zaštitom od neopravdanog mešanja u njihov privatni život zbog prirode posla. Države, takođe, treba da uvažavaju činjenicu da poverljivost izvora branitelja ljudskih prava i identitet njihovih klijenata moraju biti poštovani, kako bi oni mogli delotvorno obavljati svoje aktivnosti na polju ljudskih prava. Naročito je važno za branitelje ljudskih prava koji rade sa pojedincima koji su pod veoma velikim rizikom da budu žrtve fizičkog i drugog napada, da identitet izvora i klijenata bude zaštićen na odgovarajući način. Ovo treba da osigura da se ovi pojedinci osećaju dovoljno bezbedno da pruže informacije ili potraže pomoć.
89. Države, takođe, treba da uvažavaju posebne potrebe zaštite koje određene grupe branitelja ljudskih prava, a naročito braniteljke ljudskih prava, imaju u vezi sa pitanjima koja se tiču njihovog privatnog života.

J. Pravo na pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima

90. Države će se postarati da branitelji ljudskih prava uživaju pravo na nesmetani pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima, uključujući međunarodna i regionalna tela sa nadležnošću da primaju i razmatraju informacije koje se tiču pritužbi o zloupotrebama ljudskih prava. Države moraju zaštititi branitelje ljudskih prava, njihove porodice i saradnike od bilo kog vida odmazde zbog toga što saraduju, saradivali su ili nameravaju da saraduju sa međunarodnim institucijama. Mora se sprovesti brza, temeljna i nezavisna istraga o svim optužbama o takvim odmazdama – bez obzira da li su ih počinili državni funkcioneri ili drugi akteri - a takva dela ne smeju ostati nekažnjena. Žrtve i njihove porodice moraju imati pristup delotvornim pravnim lekovima i treba da dobiju odgovarajuću odštetu.
91. Države, takođe, treba da se uzdrže od bilo kakvog delovanja, uključujući i zakonodavne mere, koje može osujetiti ili podriti pravo branitelja ljudskih prava da pružaju informacije, iznose slučajeve i učestvuju u sastancima sa međunarodnim telima, uključujući: institucije OEBS-a; Ujedinjene nacije i njihove predstavnike i mehanizme na polju ljudskih prava; institucije Saveta Evrope i Međuameričke komisije za ljudska prava; međunarodne sudove i tribunale; i bilo koje druge mehanizme na polju ljudskih prava na međunarodnom i regionalnom nivou. Države se moraju uzdržavati od delovanja koje bi moglo sprečiti branitelje ljudskih prava da putuju u inostranstvo i prisustvuju zvaničnim i nezvaničnim sastancima sa međunarodnim telima. Takođe, one ne treba da sprečavaju branitelje ljudskih prava da se sastaju sa međunarodnim delegacijama kada one dođu u posetu njihovoj zemlji.
92. Države treba da preduzmu proaktivne korake da omoguće komunikaciju između branitelja ljudskih prava i međunarodnih tela u cilju unapređenja zaštite ljudskih prava u zemlji. Države treba, na primer, da aktivno šire informacije na lokalnim jezicima zemlje o međunarodnim mehanizmima ljudskih prava, srodnim instrumentima ljudskih prava, preporukama, odlukama i sudskoj praksi. One treba da se konsultuju sa braniteljima ljudskih prava prilikom izrade periodičnih izveštaja koji se podnose telima za praćenje ljudskih prava i drugim mehanizmima, i treba aktivno da se konsultuju sa njima kako bi se osiguralo odgovarajuće dalje postupanje. Države treba da prihvate zahteve za vizu od strane UN, njihovih predstavnika i mehanizama na polju ljudskih prava, uključujući specijalnog izvestioca UN o položaju branitelja ljudskih prava. Takođe, one treba u dobroj veri da omoguće sprovođenje takvih poseta, kao i poseta regionalnih institucija, uključujući Savet Evrope i Međuameričku komisiju za ljudska prava, i da obezbede prostor da branitelji ljudskih prava drže privatne sastanke i u poverenju dele informacije sa tim telima i institucijama tokom njihovih poseta. Takođe, države treba sa dobrodošlicom da dočekaju ODIHR i druge institucije OEBS-a koje dolaze u posetu i organizuju druge aktivnosti praćenja.

IV. OKVIR ZA PRIMENU SMERNICA

Nacionalna primena

93. Kako bi osigurale zaštitu branitelja ljudskih prava, države učesnice se podstiču da sprovode – u konsultaciji sa građanskim društvom – temeljnu reviziju zakona i praksi koje imaju uticaj na branitelje ljudskih prava. Države treba da ukinu ili izmene sve zakone i propise koji ograničavaju ili ometaju rad branitelja ljudskih prava i da shodno tome prilagode svoje prakse.
94. Države učesnice treba da jačaju ulogu nezavisnih nacionalnih institucija za ljudska prava i njihov mandat u skladu sa Pariskim principima, i treba da razmotre da ovim institucijama dodele nadležnost da primaju pojedinačne žalbe, ukoliko to već nije učinjeno. Kada to još uvek nije slučaj, države treba konkretno da dodele mandat ovim institucijama i da ih podstaknu da sistematski i nepristrasno prate i redovno izveštavaju o položaju branitelja ljudskih prava i da im pruže podršku u dobijanju pravne zaštite za kršenja prava koja trpe zbog svog rada. Države ni na koji način ne treba da ograniče pravo branitelja ljudskih prava da pristupe nacionalnim institucijama za ljudska prava, da komuniciraju ili da na drugi način sarađuju sa njima. Države treba da uvažavaju činjenicu da članovi i osoblje nezavisnih nacionalnih institucija za ljudska prava moraju biti u potpunosti zaštićeni, kao i svi drugi branitelji ljudskih prava, od neopravdanog pritiska i maltretiranja.
95. Kada je to potrebno, države treba da razmotre osnivanje ili određivanje međuinstitucionalnih tela za koordinaciju, uz učešće branitelja ljudskih prava, kako bi se razvile i primenile strategije za povećanje zaštite branitelja ljudskih prava i stvorilo i učvrstilo bezbedno i povoljno okruženje. Da li jeste ili nije potrebno međuinstitucionalno telo za koordinaciju najbolje se može ustanoviti u konsultaciji sa braniteljima ljudskih prava. Takva tela, takođe, treba da imaju zadatak da izrade i sprovedu odgovarajuće programe, mere i mehanizme zaštite, kako bi povećala fizičku sigurnost i bezbednost branitelja ljudskih prava koji su ugroženi.
96. Države učesnice se podstiču da prevedu ove smernice na lokalne jezike i, zajedno sa drugim relevantnim međunarodnim standardima, da ih široko distribuiraju telima odgovornim za sprovođenje zakona, pravosuđu, vojsci, verskim vođama, nastavnicima i edukatorima, zdravstvenim radnicima, novinarima i drugim profesionalnim grupama, građanskom društvu i drugim relevantnim akterima. Države treba da podrže nedržavne aktere – uključujući i privatna preduzeća, političke i društvene grupe – da se rukovode Smernicama u sprovođenju svojih aktivnosti. Takođe, one treba da sarađuju sa ODIHR u unapređenju svesti o smernicama i u odgovarajućoj obuci za državne funkcionere, profesionalne grupe i druge aktere, kako bi osigurale odgovarajuće preateće aktivnosti i primenu.

Zaštita branitelja ljudskih prava u drugim državama učesnicama OEBS-a i u trećim zemljama

97. Države učesnice treba da razmotre uspostavljanje mehanizama i da izrade nacionalne smernice kako bi podržale branitelje ljudskih prava i njihov rad u drugim državama učesnicama OEBS-a, kao i u drugim zemljama izvan regiona OEBS-a. Takve nacionalne smernice treba da uključuju mehanizme brzog odgovora za branitelje ljudskih prava koji su izloženi neposrednom riziku u drugim državama učesnicama OEBS-a i u trećim zemljama.
98. Države učesnice treba preko svojih diplomatskih misija da preduzmu mere u državi o kojoj je reč kako bi podržale branitelje ljudskih prava, naročito one koji su izloženi nesporednom riziku ili koji su žrtve napada, maltretiranja, progona i proizvoljnog pritvaranja. One treba da podstiču delovanje pripadnika diplomatskog kora, na primer, da se sastaju sa braniteljima ljudskih prava, da posećuju branitelje koji su u pritvoru, da prisustvuju njihovim suđenjima i objavljuju javne izjave ili pisma kojima se interveniše, upućena vlastima države domaćina kada je to potrebno.
99. Države učesnice treba, takođe, da pokrenu pitanje primera pretnji, napada, proizvoljnih hapšenja i drugih ozbiljnih kršenja ljudskih prava kada je reč o braniteljima ljudskih prava na drugi odgovarajući način, u državi o kojoj je reč, na primer, na međudržavnim sastancima visokog nivoa, na međunarodnim forumima, ili tako što će pozvati, kada je to potrebno, akreditovanog diplomatskog predstavnika date države na sastanak.
100. Kad god je to potrebno, države učesnice treba – preko svojih diplomatskih misija u državi o kojoj je reč, ili na drugi način – da omoguće izdavanje viza po hitnom postupku i podršku u preseljenju pojedinih branitelja ljudskih prava, kako bi im omogućile da brzo napuste zemlju gde su izloženi riziku. Delotvorne mere zaštite treba da uzmu u obzir rizike kojima su članovi porodice branitelja ljudskih prava izloženi i treba da im pruže tu zaštitu kada je to potrebno. Ako se presele u drugu zemlju, takođe, treba pružiti delotvornu zaštitu članovima porodica branitelja ljudskih prava o kojima je reč.

Međunarodna saradnja i mehanizmi zaštite ljudskih prava

101. Države učesnice treba da saraduju u okviru OEBS-a i drugih međunarodnih foruma da razviju i jačaju međunarodne i regionalne standarde i mehanizme zaštite branitelja ljudskih prava, uključujući putem pružanja dovoljnih resursa i druge političke podrške relevantnim međunarodnim institucijama i mehanizmima. Čineći to, one treba da osiguraju stalnost i koherentnost u svojoj interakciji sa različitim međunarodnim organizacijama i mehanizmima za zaštitu ljudskih prava na različitim nivoima.
102. Države učesnice treba da, u dobroj veri, sa kolegama na međunarodnom nivou preispitaju mere zaštite branitelja ljudskih prava, kako bi pronašle propuste u zaštiti, nedostatke u nacionalnom zakonu i praksama, kao i da bi utvrdile moguća

poboljšanja koja se mogu ostvariti kako bi se ojačala zaštita branitelja ljudskih prava. One treba da koriste dobre prakse drugih država u tom smislu.

103. Države učesnice treba da saraduju sa institucijama OEBS-a i međunarodnim mehanizmima zaštite ljudskih prava, uključujući Ujedinjene nacije, njihove predstavnike i mehanizme na polju ljudskih prava, kao i institucije Saveta Evrope i Organizacije američkih država. One treba da to čine, između ostalog, time što će u dobroj veri obezbediti sve informacije koje takve institucije i mehanizmi zahtevaju, i time što će odgovoriti na njihove dopise bez neopravdanog odlaganja. Takođe, one treba da osiguraju odgovarajuće prateće akcije u smeru trenutne primene svih preporuka institucija OEBS-a i međunarodnih mehanizama zaštite ljudskih prava, i u potpunosti treba da poštuju presude međunarodnih i regionalnih sudova.
104. Kako bi se ODIHR omogućilo da obezbedi, u skladu sa svojim mandatom, informacije o relevantnim pitanjima primene, uključujući Stalni savet OEBS-a, kao i prateći materijal za godišnju ocenu primene, države učesnice se podstiču da na adresu ODIHR dostavljaju informacije o koracima preduzetim za primenu *Smernica OEBS/ODIHR o zaštiti branitelja ljudskih prava*. U skladu sa svojim opredeljenjem da saraduju sa institucijama OEBS-a, uključujući stalnu ocenu primene, države učesnice treba da traže pomoć ODIHR, kad god je to potrebno, kako bi osigurale puno poštovanje svojih obaveza vezanih za ljudsku dimenziju kada je reč o zaštiti branitelja ljudskih prava. One treba sa dobrodošlicom da dočekaju i omoguće aktivnosti ODIHR i druge vidove pomoći na svojoj teritoriji, i treba aktivno da podržavaju Kancelariju u obavljanju njenog mandata.

OEBS

105. Izvršne strukture, institucije i prisustvo na terenu OEBS-a, treba da doprinese punom ostvarenju prava i načela izloženih u Smernicama OEBS/ODIHR, u okviru njihovih pojedinačnih mandata.

DEO B

OBRAZLOŽENJE

„Države učesnice uvažavaju univerzalni značaj ljudskih prava i osnovnih sloboda (...)“.
„One potvrđuju pravo pojedinca da poznaje svoja prava i obaveze i deluje u skladu sa svojim pravima i obavezama u ovoj oblasti“.

Završni akt Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji (Helsinki 1975)
(Pitanja vezana za bezbednost u Evropi: 1. (a) Deklaracija o načelima koja uređuju odnose između država učesnica – Načelo VII).

„(11) Države učesnice dalje potvrđuju da kada postoje tvrdnje o kršenju ljudskih prava i osnovnih sloboda, delotvorni pravni lekovi uključuju (...) pravo pojedinca da traži i primi pomoć od drugih u odbrani ljudskih prava i osnovnih sloboda, i da pomaže drugima u odbrani ljudskih prava i osnovnih sloboda“.

Dokument sa zasedanja Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS-a u Kopenhagenu (Kopenhagen 1990).

„18. Države učesnice naglašavaju (...) potrebu za zaštitom branitelja ljudskih prava i očekuju završetak i usvajanje, u okviru Ujedinjenih nacija, nacрта deklaracije o „Pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode“.

Dokument iz Budimpešte: „Ka istinskom partnerstvu u novoj eri (samit šefova država i vlada) (Budimpešta 1994) (Odluke: VIII. Ljudska dimenzija).

Pravo na odbranu ljudskih prava je univerzalno priznato pravo

1. Pravo na odbranu ljudskih prava, kako je istaknuto u Deklaraciji UN o braniteljima ljudskih prava⁸, je čvrsto zasnovano na osnovnim ljudskim pravima i proističe iz osnovnih ljudskih prava iznetih u obavezujućim opredeljenjima OEBS-a, međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i drugim instrumentima.
2. U Završnom aktu iz Helsinkija 1975, države učesnice su se obavezale da poštuju ljudska prava i osnovne slobode, i da unapređuju i podstiču efikasno ostvarivanje građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih prava i sloboda. Takođe, one su se obavezale da ispunjavaju svoje obaveze kako je navedeno u međunarodnim deklaracijama i sporazumima na ovom polju, uključujući, između ostalog, Međunarodni pakt o ljudskim pravima, koji obuhvata Međunarodni pakt

⁸ „Deklaracija o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode“ (u daljem tekstu „Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava“), usvojena jednoglasno Rezolucijom A/RES/53/144 Generalne skupštine UN dana 9. decembra 1998.

o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.⁹

3. Ove smernice ne postavljaju nove standarde za posebne grupe pojedinaca, već potvrđuju prava izneta u međunarodnim instrumentima na polju ljudskih prava i u opredeljenijima OEBS-a, koja su preduslov za ostvarivanje prava na odbranu ljudskih prava. Cilj Smernica je davanje preporuka po pitanju mera koje države učesnice treba da preduzmu kako bi osigurale ispunjavanje svoje obaveze da poštuju, štite i ispunjavaju prava koja pripadaju braniteljima ljudskih prava i kako bi osigurale da branitelji ljudskih prava mogu slobodno ostvarivati svoje pravo da brane ljudska prava.

Ko je branitelj ljudskih prava?

4. Član 1 Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava potvrđuje da „svako ima pravo da pojedinačno i zajedno sa drugima unapređuje i zalaže se za zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na nacionalnom i međunarodnom nivou“. Pored toga, i Generalna skupština UN i Savet UN za ljudska prava su potvrdili važnu ulogu branitelja ljudskih prava na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou.¹⁰
5. U skladu sa Deklaracijom UN o braniteljima ljudskih prava, izraz „branitelj ljudskih prava“ podrazumeva bilo koga ko pojedinačno ili sa drugima deluje u pravcu unapređenja ili zaštite ljudskih prava, bez obzira na svoju profesiju ili druge okolnosti.
6. Glavna karakteristika koja definiše branitelje ljudskih prava nije ko su oni, već šta rade, kao i principi za koje se zalažu. Pojedini branitelji ljudskih prava rade u pravcu zaštite svih ljudskih prava; drugi rade na posebnim pitanjima ljudskih prava ili ljudskim pravima posebne grupe, na primer, na pravima žena, pravima lica koja pripadaju nacionalnoj ili etničkoj, verskoj ili jezičkoj manjini, pravima osoba sa invaliditetom, pravima vojnog i policijskog osoblja, kao i posebnim problemima ljudskih prava na polju građanskih i političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Neki branitelji ljudskih prava usredsređuju svoj rad na razvoj i poštovanje

⁹ Vidi Konferenciju o evropskoj bezbednosti i saradnji, Helsinki 1975, “Pitanja vezana za evropsku bezbednost, 1.(a) Deklaracija o načelima koja regulišu odnose između država učesnica“, načelo VII. Sve države učesnice OEBS-a, osim Svete Stolice, ratifikovale su Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, i skoro sve one, osim Andore, Svete Stolice i SAD, takođe su ratifikovale Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Pored toga, sve države učesnice su potpisnice Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i Konvencije protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni. Većina ovih država je takođe ratifikovala nekoliko drugih ključnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, uključujući Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Konvenciju o pravima deteta i Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom. Pored toga, 47 država učesnica, koje su istovremeno članice Saveta Evrope, takođe su obavezane Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Države učesnice koje su potpisnice Američke konvencije o ljudskim pravima obavezne su da se uzdržavaju od delovanja koje bi narušilo cilj i svrhu ugovora.

¹⁰ Vidi Rezoluciju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija „Promocija Deklaracije o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode: zaštita branitelja ljudskih prava“, dok. UN A/RES/68/181, usvojen 18. decembra 2013, stav 6 preambule; i Rezoluciju Saveta za ljudska prava UN, „Zaštita branitelja ljudskih prava“, dok. UN A/HRC/RES/22/6, usvojen 21. marta 2013, stav 8 preambule.

međunarodnog normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava; drugi pružaju usluge žrtvama ili nastoje da osposobe pojedince da traže svoja prava. Neki se više bave zagovaranjem ljudskih prava i javnim kampanjama; drugi se bave praćenjem, prijavljivanjem i otkrivanjem zloupotreba. Mnogi branitelji ljudskih prava rade u inostranstvu - neki od njih imaju za cilj jačanje zaštite ljudskih prava širom sveta, dok su drugi usredsređeni na naročitu zemlju ili region.¹¹

7. Svako ko unapređuje ljudska prava i teži njihovom ostvarivanju jeste branitelj ljudskih prava – bez obzira na profesiju, životnu dob ili druge okolnosti, i bilo da aktivnosti vezane za ljudska prava sprovodi pojedinačno ili zajedno sa drugima, kao deo nezvanične grupe ili nevladine organizacije (NVO), ili da postupa kao dobrovoljac ili profesionalno. Advokati, članovi sindikata, osoblje nacionalnih institucija za ljudska prava, novinari, medicinski stručnjaci, državni službenici i studenti, između ostalih, mogu biti branitelji ljudskih prava.
8. Jedini zahtev je da branitelji ljudskih prava sprovedu svoje aktivnosti mirnim sredstvima i da priznaju, u skladu sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, univerzalnost svih ljudskih prava za sve, „bez razlika bilo koje vrste, kao što su rasa, boja, pol, jezik, vera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno poreklo, imovina, rođenje ili druge okolnosti“.¹²
9. Države učesnice OEBS-a su potvrdile pravo svakoga da poznaje svoja prava i obaveze i da deluje u skladu sa njima, kao i pozitivnu ulogu koju organizacije i ljudi mogu igrati u ostvarivanju poštovanja mira, pravde i dobrobiti, koji su neophodni da se obezbedi razvoj prijateljskih odnosa i saradnje između država učesnica.¹³ One su se, takođe, obavezale da priznaju za nevladine organizacije „one koje se izjašnjavaju kao takve“.¹⁴
10. Prilikom razvoja nacionalnih mera ili strategija za zaštitu branitelja ljudskih prava, države učesnice treba da primenjuju široku definiciju izraza „branitelj ljudskih prava“, zasnovanu na Deklaraciji UN.

Branitelji ljudskih prava igraju vitalnu ulogu u demokratskom društvu

11. Države učesnice OEBS-a su potvrdile da su poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, demokratija i vladavina prava, srž sveobuhvatnog koncepta bezbednosti OEBS-a i, takođe, su se obavezale da se suprotstave pretnjama po bezbednost kao što su kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹⁵

11 Za detaljniji pregled spektra tipičnih aktivnosti i opis izraza „branitelj ljudskih prava“, vidi „Branitelji ljudskih prava: zaštita prava na odbranu ljudskih prava“, Kancelarija visokog komesara za ljudska prava (OHCHR), Izveštaj br. 29, april 2004, <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet29en.pdf>>.

12 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 2, <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>.

13 Helsinki 1975.

14 Dokument sa moskovskog zasedanja Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS-a, Moskva 1991, stav 43.

15 Dokument iz Istanbula, “Povelja o evropskoj bezbednosti”, Istanbul 1999, stav 19.

12. Važan rad onih koji teže unapređenju i zaštiti ljudskih prava je priznat na nizu međunarodnih foruma. Usvajanjem Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava putem konsenzusa 1998, države članice UN su zvanično priznale „vredan rad pojedinaca, grupa i udruženja na doprinosu uspešnom ukidanju svih kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda naroda i pojedinaca“.¹⁶ U rezoluciji usvojenoj marta 2013, Savet UN za ljudska prava je apelovao na države da javno priznaju važnost i legitimnost uloge branitelja ljudskih prava i da se drugačiji stavovi mogu izraziti mirno.¹⁷ Takođe, Savet UN za ljudska prava je naglasio „da poštovanje i podrška aktivnostima branitelja ljudskih prava, uključujući i braniteljke ljudskih prava, jeste od suštinskog značaja za ukupno uživanje ljudskih prava“.¹⁸ U više navrata, države učesnice OEBS-a su priznale da pojedinci, grupe i organizacije igraju vitalnu ulogu u naporima usmerenim ka još većem unapređenju i zaštiti ljudskih prava.¹⁹
13. Uprkos gore navedenom, kako se stalno naglašava u izveštajima specijalnog izvestioca UN o položaju branitelja ljudskih prava, odbrana ljudskih prava je i dalje opasna aktivnost.²⁰

Potreba za zaštitom branitelja ljudskih prava

14. U svojoj rezoluciji usvojenoj decembra 2013, Generalna skupština UN je naglasila duboku zabrinutost zbog činjenice da se u mnogim zemljama lica i organizacije uključene u unapređenje i odbranu ljudskih prava i osnovnih sloboda često suočavaju sa pretnjama i uznemiravanjem, i trpe nesigurnost kao posledicu svojih aktivnosti.²¹ Zaista, države učesnice OEBS-a su prepoznale potrebu da se zaštite branitelji ljudskih prava još 1994.²²
15. Zbog rizika sa kojim se suočavaju zbog svoga rada, branitelji ljudskih prava zahtevaju posebnu i povećanu zaštitu na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Kao prvi korak prema jačanju zaštite branitelja ljudskih prava, države učesnice OEBS-a treba javno da priznaju važnu ulogu branitelja ljudskih prava, legitimnost njihovih aktivnosti i postojanje ovih rizika.
16. Određene grupe branitelja ljudskih prava su izložene povećanim rizicima, na primer, zbog specifičnih pitanja na kojima rade, konteksta u kome rade ili zbog toga što pripadaju društveno isključenim i marginalizovanim grupama ili se sa tim

16 Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava, strana 2.

17 Rezolucija Saveta za ljudska prava UN, dok. UN A/HRC/RES/22/6, 21. mart 2013, stavovi 5 i 11 (i).

18 Ibid., preambula, strana 2. Vidi takođe stavove 8 i 9 preambule, kojima se naglašava važna uloga branitelja ljudskih prava u Rezoluciji Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/66/164, usvojenoj 11. decembra 2011, strana 2.

19 Vidi, na primer, preambulu iz Moskve 1991. i Komemorativnu deklaraciju iz Astane, Astana 2010, stav 6.

20 Vidi, na primer, izveštaj specijalnog izvestioca UN o stanju branitelja ljudskih prava Savetu UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/25/55, 23. decembar 2013, stavovi 57 i 128.

21 Vidi preambulu Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o braniteljima ljudskih prava, dok. UN A/RES/68/181, usvojene 18. decembra 2013. Vidi takođe Rezoluciju Generalne skupštine UN, dok. UN 66/164, stav 3 preambule.

22 Budimpešta 1994.

grupama povezuju kroz svoj rad. U zavisnosti od situacije ljudskih prava i specifičnih okolnosti u datoj zemlji, posebne grupe branitelja ljudskih prava, koje su izložene povećanom riziku, mogu uključivati, ali nisu ograničene na sledeće:

- Braniteljke ljudskih prava, tj. žene svih starosnih dobi, koje su uključene u odbranu ljudskih prava i sve ljude koji su uključeni u odbranu prava žena i rodne ravnopravnosti²³, uključujući i one koji rade, na primer, na rodno zasnovanom nasilju i zdravlju majki, između ostalog;
- Branitelje ljudskih prava koji sami pripadaju, ili brane prava lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, verskim i jezičkim manjinama – uključujući Rome i Sinte, irske nomade, ljude afričkog porekla, izbeglice i migrante, između ostalih - ili autohtone narode;
- Branitelje ljudskih prava sa invaliditetom, uključujući i mentalni invaliditet, i one koji brane prava lica sa invaliditetom;
- LGBTI lica koja su branitelji ljudskih prava i sve one koji rade protiv diskriminacije i nasilja zasnovanog na seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu, rodnom izražavanju i transrodnom statusu;
- Branitelje ljudskih prava koji su članovi određenih profesionalnih grupa, poput policajaca, vojnog osoblja, sudija i advokata, državnih funkcionera, državnih službenika i drugih zaposlenih u državnom sektoru, ombudsmana za ljudska prava i osoblja nacionalnih institucija za ljudska prava, novinara i drugih zaposlenih u medijima;
- Uzbunjivače, koji otkrivaju informacije o zloupotrebama ljudskih prava, kao i one koji primaju, poseduju ili šire takve informacije;
- Branitelje ljudskih prava koji rade na posebnim pitanjima ljudskih prava u oblasti građanskih i političkih prava, uključujući i izborne kontekste, u vezi sa zaštitom osnovnih sloboda, kao što su prava na slobodu mišljenja i izražavanja, okupljanja i udruživanja, pravo na osnivanje, pridruživanje u učešće u sindikatima, verske slobode i prigovor savesti na vojnu službu, kao i branitelje koji deluju protiv militarizma i unapređuju mir i bezbednost;
- Branitelje ljudskih prava koji rade na ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, pitanjima vezanim za zdravstvo, životnu sredinu ili zemljište, kao i korporativnoj društvenoj odgovornosti, i koji brane prava društveno isključenih i marginalizovanih ljudi – uključujući siromašne ili beskućnike, korisnike droga i ljude koji imaju HIV/SIDU – i ljude koji se suočavaju sa eksploatacijom, uključujući decu i žrtve trgovine ljudima;

²³ Izraz "braniteljke ljudskih prava" se ovde koristi kako je istaknuto u Rezoluciji Generalne skupštine UN iz decembra 2013, koja obuhvata i braniteljke ljudskih prava i sve one, bez obzira na pol, koji brane ženska prava i rodnu ravnopravnost. Vidi Rezoluciju 68/181 Generalne skupštine UN, stav 6 preambule.

- Branitelje ljudskih prava koji rade u ruralnim ili udaljenim oblastima, na spornim ili nepriznatim teritorijama ili u uslovima sukoba koji su u toku ili u situaciji posle sukoba, kao i one koji rade na ljudskim pravima u humanitarnim krizama ili vanrednim situacijama, kao i u toku izbornog procesa.
17. Države učesnice treba da uvažavaju činjenicu da se, u zavisnosti od posebnih okolnosti u njihovim zemljama, određene grupe branitelja ljudskih prava suočavaju sa naročitim rizikom. Imajući to u vidu, države treba da uzmu u obzir posebne potrebe ovih grupa u smislu bilo kojih mera usmerenih ka tome da se osigura njihova zaštita i unapredi njihov rad.

Priroda državnih obaveza

18. U skladu sa svojim obavezama država učesnica OEBS-a, u skladu sa međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima koje su ratifikovale, kao i drugim obavezama saglasno međunarodnom pravu, države imaju kako pozitivne, tako i negativne obaveze, odnosno imaju obavezu da poštuju ljudska prava, kao i obavezu da štite i ostvaruju ta prava.
19. Kada je reč o pozitivnim i negativnim obavezama shodno Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, Komitet UN za ljudska prava je izneo da ovaj pakt zahteva od država da se uzdrže od kršenja prava priznatih Paktom, ali i to da preduzmu odgovarajuće mere i učine sve što je u njihovoj moći da spreče, kazne, istraže ili poprave štetu izazvanu delovanjem privatnih lica ili drugih subjekata. Pored toga, od njih se zahteva da usvajaju zakonodavne, pravosudne, administrativne, obrazovne i druge odgovarajuće mere, kako bi ispunile svoje pravne obaveze u skladu sa Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima.²⁴
20. Obaveza da se poštuju, štite i ispunjavaju ljudska prava, takođe, važi za prava onih koji brane ljudska prava. Ovo znači da države ne samo da treba da se uzdržavaju od delovanja koje bi kršilo prava branitelja ljudskih prava, već da moraju da preduzmu odgovarajuće korake u pravcu zaštite branitelja ljudskih prava, kao i reaktivne i preventivne mere u cilju stvaranja bezbednog i povoljnog okruženja u kome branitelji ljudskih prava mogu sprovesti svoje aktivnosti na polju ljudskih prava slobodno i bez straha od odmazde ili drugih posledica. Takođe, države treba da preduzmu proaktivne korake na polju edukacije, kako bi unapređivale kulturu ljudskih prava u svojim društvima, tako da se smatra normalnim da se pojedinci i grupe zauzimaju za ljudska prava u svojoj interakciji sa vlastima i sugrađanima.
21. Obaveza poštovanja, zaštite i ostvarivanja ljudskih prava, i još konkretnije, prava branitelja ljudskih prava (uključujući pravo na odbranu ljudskih prava kao takvih) primenjuje se na države u celini. Kako je, na primer, naveo Komitet UN za ljudska prava: „obaveze iz Pakta (...) su obavezujuće za svaku državu u celini. Sve grane vlasti (izvršna, zakonodavna i sudska), i druga državna tela, na bilo kom

²⁴ Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 31, „Priroda opšte pravne obaveze koja se nameće državama potpisnicama Pakta“, dok. UN CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26. maj 2004, stavovi 6- 8.

nivou – nacionalnom, regionalnom ili lokalnom - jesu u poziciji da povuku odgovornost države članice“. Iz ovoga sledi da sve grane vlasti na svim nivoima imaju odgovornost u pogledu prava branitelja ljudskih prava, i da država nije oslobođena odgovornosti ako, na primer, izvršna vlast tvrdi da je kršenje posledica delovanja neke druge grane vlasti ili opštinskih vlasti.²⁵ Takođe, država može biti odgovorna, u skladu sa međunarodnim pravom, za nezakonite radnje protiv branitelja ljudskih prava, koje počinje pojedinci ili grupe koje nemaju nikakav formalni položaj državnog funkcionera ili organa, ako ovi pojedinci ili grupe postupaju de facto kao državni organi. Ovo je, na primer, slučaj kada pojedinci ili grupe postupaju u skladu sa posebnim uputstvima ili u skladu sa kasnijim javnim odobravanjem od strane države (za odgovornost države u pogledu sprečavanja i kažnjavanja zloupotreba od strane nadržavnih aktera - vidi tekst u nastavku).²⁶

Bezbedno i povoljno okruženje koje treba da omogući rad na polju ljudskih prava

22. Savet UN za ljudska prava je pozvao države „da stvore bezbedno i povoljno okruženje u kome branitelji ljudskih prava mogu raditi bez prepreka i osećanja nesigurnosti (...)“.²⁷ Sa svoje strane, države učesnice OEBS-a su se obavezale da „će unapređivati uslove širom svog regiona u kojima svi mogu da uživaju u svojim ljudskim pravima i osnovnim slobodama, pod zaštitom efikasnih demokratskih institucija, pravičnog sudskog postupka i vladavine prava. Ovo podrazumeva bezbedno okruženje i institucije za mirnu debatu i izražavanje interesa svih pojedinaca i grupa u društvu“.²⁸
23. Prema specijalnom izvestiocu o položaju branitelja ljudskih prava, bezbedno i povoljno okruženje podrazumeva sledeće: pogodan pravni, institucionalni i administrativni okvir; pristup pravdi i stavljanje tačke na nekažnjavanje kršenja prava branitelja; jaku i nezavisnu nacionalnu instituciju za ljudska prava; mere i programe

²⁵ Vidi *Ibid.*, stavovi 6- 8. Takođe treba konstatovati u ovom kontekstu da, u skladu sa tumačenjima Komiteta za ljudska prava, kada je reč o obavezama država u skladu sa Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, obaveze država koje su iznete ovde takođe se primenjuju ekstrateritorijalno, na primer, u vezi sa snagama države koje deluju izvan njene teritorije. Vidi Opšti komentar br. 31, stav 10.

²⁶ Vidi *Tužilac protiv Duška Tadića*, „Presuda Žalbenog veća Međunarodnog tribunala za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991“, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, predmet br. IT-94-1-A, 15. jul 1999. Što se tiče strukturisanih i hijerarhijski organizovanih vojnih grupa, država je odgovorna za dela počinjena od strane takve grupe, ako grupa deluje pod „opštom kontrolom“ države, što znači da država „ima ulogu u organizovanju, koordinaciji ili planiranju vojnih aktivnosti te vojne grupe, pored finansiranja, obuke i opremanja ili obezbeđivanja operativne podrške toj grupi. Dela koja ta grupa ili njeni članovi počinje mogu se smatrati delima *de facto* državnih organa, bez obzira na bilo kakva konkretna uputstva države koja ima kontrolu u vezi sa izvršavanjem takvih dela“. Vidi *ibid.*, stav 137.

²⁷ Vidi Rezoluciju Saveta UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 2. Slično tome, Komitet ministara Saveta Evrope je pozvao države članice Saveta Evrope da „stvore okruženje pogodno za rad branitelja ljudskih prava, omogućavajući pojedincima, grupama i udruženjima da slobodno sprovedu svoje aktivnosti, (...) kako bi unapređivali i borili se za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (...)“, vidi „Deklaraciju Komiteta ministara o aktivnosti Saveta Evrope na unapređenju zaštite branitelja ljudskih prava i unapređenju njihovih aktivnosti“, koju je Komitet ministara usvojio 6. februara 2008, stav 2, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1245887&Site=CM>>.

²⁸ Vidi dokument sa Jedanaestog zasedanja Saveta ministara, „Strategija OEBS-a za rešavanje pretnji po bezbednost i stabilnost u 21. veku“, Mاستriht 2003, stav 36.

sa posebnom pažnjom posvećenom braniteljicama; delotvorne mere i mehanizme zaštite sa posebnom pažnjom posvećenom grupama koje se suočavaju sa rizikom; nedržavne aktere koji poštuju i podržavaju rad branitelja ljudskih prava; bezbedan i slobodan pristup međunarodnim telima za ljudska prava; i jaku, dinamičnu i raznolikiju zajednicu branitelja.²⁹

24. Prema tome, takvo okruženje zahteva efikasnu zaštitu fizičkog i psihološkog integriteta, slobode i bezbednosti i dostojanstva branitelja ljudskih prava, kao i ostvarivanje niza drugih osnovnih ljudskih prava koja su preduslov za puno uživanje prava na odbranu ljudskih prava.
25. Mada su obe oblasti suštinski isprepletane, Smernice se posebno usredsređuju na bezbednost i sigurnost branitelja ljudskih prava, a posle toga i na druge činioce bezbednog i povoljnog okruženja.

I. OPŠTA NAČELA U OSNOVI ZAŠTITE BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA

Uvažavanje međunarodne dimenzije zaštite branitelja ljudskih prava

26. Države učesnice su više puta naglašavale da „pitanja koja se odnose na ljudska prava, osnovne slobode, demokratiju i vladavinu prava, jesu od međunarodnog značaja, zato što poštovanje ovih prava i sloboda predstavlja jedan od temelja međunarodnog poretka“.³⁰ Konkretnije rečeno, one „kategorički i neopozivo izjavljuju (izjavljivale su) da su obaveze preduzete na polju ljudske dimenzije KEBS-a pitanja od neposrednog i legitimnog značaja za sve države učesnice, i ne predstavljaju isključivo unutrašnju stvar države o kojoj je reč“.³¹
27. Slično tome, Komitet UN za ljudska prava je izneo tvrdnju da, u pogledu obaveza države u skladu sa Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, „svaka država članica ima pravni interes u pogledu toga da svaka druga država članica ispunjava svoje obaveze. Ovo proizlazi iz činjenice da „pravila koja se tiču osnovnih prava čoveka“ jesu erga omnes obaveze i da, kako je naznačeno u četvrtom stavu preambule Pakta, postoji obaveza iz Povelje Ujedinjenih nacija da se unapređuje univerzalno poštovanje i pridržavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda.“³²
28. Osim toga, sve države učesnice treba da saraduju međusobno u dobroj veri u rešavanju bilo kojih bezbednosnih pretnji ili drugih pitanja koja negativno utiču na ostvarivanje prava na odbranu ljudskih prava u njihovim zemljama. One ne treba da smatraju neprijateljskim činom ako neka druga država učesnica pokaže

29 Izveštaj specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN A/HRC/25/55, 23. decembar 2013, stav 61.

30 Moskva 1991, preambula.

31 *Ibid.* Vidi takođe: Lisabonski dokument, samit šefova država i vlada, „Deklaracija o zajedničkom i sveobuhvatnom bezbednosnom modelu za Evropu za dvadeset i prvi vek“, Lisabon 1996, stav 5; Povelja evropske bezbednosti, „Naši zajednički temelji“, Istanbul 1999, stav 7; Astana 2010, stavovi 3 i 6.

32 Vidi Opšti komentar br. 31 Komiteta UN za ljudskih prava, dok. UN CCPR/C/21/Rev.1/Add. 13, 26. maj 2004, stav 2.

interesovanje za položaj branitelja ljudskih prava u njihovoj zemlji. U duhu opredeljenja OEBS-a i uvažavajući činjenicu da se rad na polju ljudskih prava često proteže izvan granica date zemlje, države učesnice, takođe, treba da omoguće rad na polju ljudskih prava koji se tiče njihovih zemalja i koga obavljaju branitelji ljudskih prava iz drugih zemalja.³³

Odgovornost nedržavnih aktera

29. Mada postoje različite suprotstavljene definicije toga koji subjekti se svrstavaju u nedržavne aktere, u smislu ovih smernica koristi se široka definicija ovog izraza. Ona obuhvata privatna lica i sve druge aktere osim država, bez obzira na njihov položaj ili bilo koju zvaničnu povezanost sa državom. Nedržavni akteri stoga podrazumevaju političke ili socijalne grupe, verske vođe i institucije (uključujući i one kojima je dodeljen specijalni položaj u državi), medijske korporacije, preduzeća (uključujući i multinacionalne korporacije i velike privredne grane, poput poljoprivrede ili ekstraktivne industrije), privatno ugovorene bezbednosne usluge, kao i oružane grupe i kriminalne organizacije, između ostalih.
30. U smislu odnosa nedržavnih aktera prema radu branitelja ljudskih prava, Savet UN za ljudska prava je pozvao „lidere iz svih društvenih sektora i odgovarajućih zajednica, uključujući političke, društvene i verske lidere, lidere iz poslovnih krugova i medija, da izraze javnu podršku važnoj ulozi branitelja ljudskih prava i legitimnosti njihovog rada“.³⁴
31. Što se tiče preduzeća, „Vodeća načela o poslovanju i ljudskim pravima“, koja je podržao Savet UN za ljudska prava, naglašavaju da poslovna preduzeća treba da poštuju ljudska prava, tj. da treba da izbegavaju kršenje ljudskih prava i da rešavaju negativni uticaj koji na ljudska prava imaju poslovne aktivnosti kojima se ta preduzeća bave. U tom cilju, kako je preporučeno u Vodećim načelima, poslovna preduzeća treba - kako je odgovarajuće za njihovu veličinu i prilike - da usvoje politička opredeljenja, zajedno sa procesima dužne pažnje posvećene ljudskim pravima, kako bi identifikovala, sprečila, ublažila svoj uticaj na ljudska prava i kako bi odgovarala za to kako rešavaju taj svoj uticaj, kao i postupke kojima će omogućiti ispravku bilo kojih negativnih uticaja na ljudska prava koji prouzrokuju ili kojima

33 Na primer, u dokumentu iz Moskve države učesnice su se takođe obavezale „da će uložiti trud da omoguće posete svojim zemljama od strane NVO iz bilo koje države učesnice, u cilju praćenja uslova ljudske dimenzije“. Vidi Moskva 1991, stav 43.4.

34 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 18.

dooprinesu.³⁵ Poslovne korporacije treba podsticati da poklone naročitu pažnju uticaju svog poslovanja na položaj branitelja ljudskih prava. Prilikom vršenja procene uticaja, one treba da uključe branitelje ljudskih prava i druge potencijalno pogođene grupe i zainteresovane strane putem konstruktivnih konsultacija.³⁶

32. Mada nedržavni akteri mogu igrati važnu ulogu u tome da osiguraju da branitelji ljudskih prava uživaju veću zaštitu, uključujući i time što će podržavati i unapređivati njihove aktivnosti, osnovna odgovornost i obaveza unapređenja i zaštite ljudskih prava, uključujući i prava branitelja ljudskih prava, počiva na državi.³⁷ Države kao takve imaju obavezu da zaštite branitelje ljudskih prava od zloupotreba nedržavnih aktera, uključujući i time što će preduzeti delotvorne zakonodavne i druge mere kako bi sprečile, istražile, kaznile i popravile posledice tih zloupotreba.
33. U skladu sa „Vodećim načelima o poslovanju i ljudskim pravima“, države treba jasno da istaknu očekivanje da sva poslovna preduzeća sa sedištem na njihovoj teritoriji i/ili pod njihovom jurisdikcijom poštuju ljudska prava u okviru svog poslovanja.³⁸ Isto se može reći i za druge privatne aktere, uključujući političke, društvene i verske grupe ili institucije i medije. Kao takve, države učesnice treba da se uzdržavaju od toga da se tajno dogovaraju ili da naručuju usluge od privatnih lica ili drugih nedržavnih aktera koji maltretiraju branitelje ljudskih prava, i treba da ih pozovu na odgovornost. Ovo je naročito relevantno kada se funkcije koje se tradicionalno odnose na državne organe poveravaju privatnim akterima, poput vojnih

35 Vidi Izveštaj specijalnog predstavnika generalnog sekretara o pitanju ljudskih prava i transnacionalnih korporacija i drugih poslovnih preduzeća, John Ruggie, „Vodeća načela o poslovanju i ljudskim pravima: primena okvira Ujedinjenih nacija ‘zaštiti, poštovati i ispraviti’“, dok. UN A/HRC/17/31, 23. mart 2011, načelo 15. Vodeća načela je podržao Savet UN za ljudska prava, vidi Rezoluciju A/HRC/17/31, 16. jun 2011, stav 1. U vezi s ovim pitanjem, vidi takođe: izveštaj specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava u velikim razvojnim projektima, dok. UN A/68/262, 5. avgust 2013; i izveštaji Radne grupe UN o pitanju ljudskih prava i transnacionalnih korporacija i drugih poslovnih preduzeća, na primer, dok. UN A/HRC/23/32, 14. mart 2013, u kome je Radna grupa primetila „ulogu organizacija građanskog društva i branitelja ljudskih prava u unapređenju svesti o teškim negativnim posledicama određenih poslovnih aktivnosti po ljudska prava, kao i o uznemiravanju, progonu i odmazdi, sa kojima se suočavaju branitelji ljudskih prava i organizacije građanskog društva koje pokušavaju da reše takve oblike uticaja i osiguraju pristup pravnim lekovima za žrtve“ (stav 49), i izrazila je zabrinutost zbog izveštaja „o ozbiljnim optužbama o uznemiravanju, progonu i odmazdi, sa kojima se suočavaju žrtve i branitelji ljudskih prava kada traže pravni lek“ (stav 47).

36 Specijalni predstavnik generalnog sekretara UN za poslovanje i ljudska prava je, takođe, preporučio da poslovna preduzeća, u svojim naporima dobrog domaćina, treba da se konsultuju sa „kredibilnim, nezavisnim izvorima informacija, uključujući i branitelje ljudskih prava“; vidi „Vodeća načela o poslovanju i ljudskim pravima“, komentar na načelo 18.

37 Vidi Deklaraciju UN o braniteljima ljudskih prava, stav 7 preambule. Takođe vidi „Deklaraciju Komiteta ministara o aktivnosti Saveta Evrope na unapređenju zaštite branitelja ljudskih prava i unapređenju njihovih aktivnosti“ Saveta Evrope, usvojenu 6. februara 2008, stav 9 preambule; i Rezoluciju Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/66/164, stav 15 preambule.

38 „Vodeća načela o poslovanju i ljudskim pravima“, načelo 2. Što se konkretno tiče delovanja privatnih kompanija u inostranstvu, Komitet UN za ljudska prava je podsetio na ovo načelo, na primer, u svojim zaključnim primedbama o Nemačkoj i pozvao je državu članicu da jasno izloži ovo očekivanje i, takođe, da preduzme odgovarajuće mere da unapredi pravne lekove predviđene za zaštitu ljudi koji su žrtve aktivnosti nemačkih preduzeća koja posluju u inostranstvu. Vidi „Zaključne primedbe o Nemačkoj“, dok. UN CCPR/C/DEU/CO/6, 12. novembar 2012, stav 16. U komentaru na načelo 26 o pravosudnim mehanizmima zasnovanim na državi kada je reč o rešavanju zloupotreba ljudskih prava vezanih za poslovanje, Vodeća načela preporučuju da države konkretno osiguraju „da se legitimne i mirne aktivnosti branitelja ljudskih prava ne ometaju“.

i bezbednosnih kompanija i drugih grupa. Kada postojeće zakonodavstvo, mere i prakse nisu dovoljni da se nedržavni akteri pozovu na odgovornost, države treba da ih izmene ili da usvoje nove zakone i prakse u tom cilju.

Ravnopravnost i nediskriminacija

34. Član 26 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima predviđa: „Sva su lica jednaka pred zakonom i imaju pravo na jednaku zaštitu zakona bez bilo kakve diskriminacije. U tom smislu, zakon zabranjuje bilo kakvu diskriminaciju i garantuje svim licima jednaku i delotvornu zaštitu protiv diskriminacije po bilo kojoj osnovi, poput rase, boje, pola, jezika, vere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovine, rođenja ili drugog svojstva.“ Takođe, član 2 ovog Pakta zahteva od država strana ovog ugovora „da poštuju i osiguraju svim pojedincima na svojoj teritoriji koji podležu njihovoj jurisdikciji, prava priznata ovim paktom, bez razlika bilo koje vrste, poput rase, boje, pola, jezika, vere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovine, rođenja ili drugog svojstva. Slično tome, član 2 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima garantuje ekonomska, socijalna i kulturna prava sadržana u ovom paktu svakome bez takvih razlika. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije pruža zaštitu protiv rasne diskriminacije, koje se shvata kao „svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koje se zasniva na rasi, boji, precima, ili nacionalnom ili etničkom poreklu koje ima za cilj ili rezultat da poništi ili naruši priznavanje, uživanje ili ostvarivanje, pod jednakim uslovima, ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkoj, privrednoj, socijalnoj, kulturnoj ili bilo kojoj drugoj oblasti javnog života.“³⁹
35. Odredbe koje zabranjuju diskriminaciju su, takođe, čvrsto utemeljene u regionalnim ugovorima o ljudskim pravima, uključujući članove 1 i 24 Američke konvencije o ljudskim pravima,⁴⁰ član 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima i Protokol 12 Evropske konvencije o ljudskim pravima,⁴¹ član 4 Okvirne konvencije Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina i druge standarde, kao što je Direktiva Evropske unije o rasnoj ravnopravnosti.⁴²
36. Kao što je naglasio Komitet UN za ljudska prava, „(n)ediskriminacija, zajedno sa jednakošću pred zakonom i jednakom zaštitom zakona bez diskriminacije,

39 Član 1, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.

40 Član 1 Američke konvencije o ljudskim pravima osigurava zaštitu svih prava iz Konvencije bez ikakvih razlika, a pored toga, član 24 predviđa sveobuhvatno pravo na jednaku zaštitu pred zakonom.

41 Zabrana diskriminacije sadržana u članu 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima je ograničene prirode i samo važi za prava garantovana Konvencijom. Međutim Protokol 12 Evropske konvencije o ljudskim pravima sadrži opštu zabranu diskriminacije.

42 Direktiva Saveta 2000/43/EC, 29. jun 2000, koja primenjuje načelo jednakog postupanja među osobama, bez obzira na rasno ili etničko poreklo, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>>.

predstavlja osnovno i opšte načelo vezano za zaštitu ljudskih prava⁴³, i, stoga, vezano za zaštitu branitelja ljudskih prava. U skladu sa članom 26 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, jednakost pred zakonom i jednaka zaštita koju pruža zakon podrazumeva da zakoni, kao i prakse koje proističu iz zakona, ne smeju imati diskriminatorne posledice; kao takve, i direktna i indirektna diskriminacija su zabranjene. Indirektna diskriminacija se događa, na primer, kada naizgled nediskriminatorna odredba zakona pogađa određene grupe neproporcionalno. Kako je izneo Komitet UN za ljudska prava, pravo na jednakost pred zakonom i pravo na slobodu od diskriminacije, takođe, zahtevaju od država da suzbijaju diskriminaciju koju vrše javni ili privatni akteri i tela u svim oblastima.⁴⁴

37. Države učesnice OEBS-a su se obavezale da osiguraju da lica koja ostvaruju, izražavaju nameru da ostvare ili teže da ostvare svoja ljudska prava i osnovne slobode, kao i članove njihovih porodica, ne trpe diskriminaciju na bilo koji način kao posledicu takvog postupanja.⁴⁵ Shodno tome, lica koja izražavaju ova prava i slobode kako bi unapređivali i borili se za zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava ne smeju trpeti diskriminaciju kao posledicu svojih aktivnosti.
38. Branitelji ljudskih prava moraju biti zaštićeni od diskriminacije u ostvarivanju punog spektra svojih prava, uključujući građanska, politička, ekonomska, socijalna, kulturna i druga prava i slobode, od kojih su sva „od ogromne važnosti i moraju se u potpunosti ostvariti svim odgovarajućim sredstvima.“⁴⁶ Ovo, takođe, podrazumeva pristup na jednakoj osnovi javnim službama, kao što su zdravstvena zaštita, stanovanje, obrazovanje i zapošljavanje. Diskriminacija u davanju pristupa takvim službama se često koristi kao sredstvo da se učutkaju branitelji ljudskih prava ili da se onemogući rad na polju ljudskih prava. Države učesnice treba da osiguraju da branitelji ljudskih prava i članovi njihovih porodica imaju pristup javnim službama na jednakoj osnovi kao i ostali, i treba da ih štite od bilo kog vida diskriminacije koja je posledica njihovog rada na polju ljudskih prava ili aktivnosti njihovih rođaka na polju ljudskih prava.
39. Pored toga, pojedinci ne treba da trpe diskriminaciju na bilo kojoj osnovi iznetoj u gornjem tekstu u ostvarivanju svojih prava i sloboda, uključujući i kada ih takva diskriminacija sprečava da slobodno vrše svoje pravo da brane ljudska prava na jednakoj osnovi sa ostalima, na primer, tako što će nametati diskriminatorna

43 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 18: nediskriminacija, 10. novembar 1989, stav 1. Na osnovu definicije „diskriminacije žena“ sadržane u članu 1 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, izraz „diskriminacija“ treba razumeti, u pogledu Komiteta za ljudska prava, kao nešto što podrazumeva bilo kakvo razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koje je zasnovano na bilo kojoj osnovi iznetoj u članovima 2 i 26 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, i koje ima za cilj ili posledicu poništavanje ili narušavanje priznavanja, uživanja ili ostvarivanja svih prava i sloboda od strane svih lica, pod jednakim uslovima. Vidi *ibid.*, stav 7.

44 Opšti komentar br. 28 Komiteta UN za ljudska prava, član 3, „Jednakost prava muškaraca i žena“, dok. UN CCPR/C/21/Rev.1/Add.10, 29. mart 2000, stav 31.

45 Završni dokument sa sastanka u Beču - Treći prateći sastanak posle Konferencije u Helsinkiju, Beč 1989, „Pitanja koja se odnose na evropsku bezbednost: načela“, stav 13.8.

46 Beč, 1989, stav 12.

ograničenja u pogledu prava na slobodu mišljenja i izražavanja, okupljanja i udruživanja određenim grupama, kao što su lica koja pripadaju nacionalnoj ili etničkoj, verskoj ili jezičkoj manjini ili drugoj grupi.

40. U skladu sa zabranom diskriminacije, države će se postarati da svako ko se nalazi na njihovoj teritoriji i podleže njihovoj jurisdikciji uživa ljudska prava i osnovne slobode,⁴⁷ bez obzira na njihovu nacionalnost ili činjenicu da su apatridi, uključujući i tražiocce azila, izbeglice, radnike migrante i druge.⁴⁸ Deklaracija UN o pravima lica koja pripadaju nacionalnim, etničkim, verskim i jezičkim manjinama navodi da „(l) ica koja pripadaju manjinama mogu ostvarivati svoja prava (...) pojedinačno, kao i zajedno sa drugim članovima svoje grupe, bez bilo kakve diskriminacije.“⁴⁹ Slično tome, Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom naglašava potrebu da se „unapređuje, štiti i osigura puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane svih osoba sa invaliditetom“.⁵⁰ Prema članu 3 Konvencije UN o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, „države članice će preduzeti (...) sve odgovarajuće mere (...) da osiguraju pun razvoj i unapređenje žena, kako bi im se garantovalo ostvarivanje i uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na osnovu jednakosti sa muškarcima.“⁵¹
41. Što se tiče Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Komitet UN za ljudska prava je tumačio odredbe o nediskriminaciji u članovima 2 i 26 Pakta, na taj način da uključuju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije kao deo napomene o „polu“ kao zabranjene osnove za diskriminaciju.⁵² Preporuka CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama za

47 Beč, 1989.

48 Vidi Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 31, stav 10.

49 Član 3.

50 Član 1.

51 Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, član 3.

52 Stavovi Komiteta UN o ljudskim pravima, *Toonen protiv Australije*, Obaveštenje br. 488/1992, dok. UN CCPR/C/50/D/488/1992, stav 8.7, član 13 Ugovora iz Amsterdama takođe predviđa da Evropska unija „preduzme neopdhodne mere u borbi protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji“, a član 21(2) Povelje EU o osnovnim pravima zabranjuje „svaku diskriminaciju na bilo kojoj osnovi“, uključujući i na osnovu seksualne orijentacije. Slično tome, Evropski sud za ljudska prava je dao mišljenje u slučaju *Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugala* (ECtHR, predstava br. 33290/96, 21. decembar 1999) da zaštita protiv diskriminacije koju predviđa član 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima takođe uključuje diskriminaciju zasnovanu na seksualnoj orijentaciji, konstatujući da je spisak osnova za diskriminaciju iz člana 13 Evropske konvencije o ljudskim pravima ilustrativan, a ne potpun, kako je prikazano rečima „bilo koja osnova poput“. Takođe, u skladu sa Obrazloženjem iz Protokol 12 Evropske konvencije o ljudskim pravima, koje nadopunjuje član 14 opštom zabranom diskriminacije, Protokol takođe pruža zaštitu od diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji, <<http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/177.htm>>, stav 20. Pored toga, Načela iz Jogjakarte su takođe naglasila da „(s)vako ima pravo da uživa u svim ljudskim pravima bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.“ Mada ova načela ne spadaju u obavezujuća dokumenta OEBS-a zasnovana na konsenzusu, njih je razradila i usvojila grupa međunarodnih stručnjaka za ljudska prava, uključujući osam specijalnih izvestilaca UN Saveta za ljudska prava, i na taj način pružaju korisne smernice. Vidi Načela iz Jogjakarte, „Načela o primeni međunarodnog prava ljudskih prava u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom“, načelo 2.

suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, iznosi konkretne korake u tom pravcu.⁵³

42. Kao takve, države učesnice treba da preduzmu mere da omoguće svakome uživa-
nje prava na odbranu ljudskih prava na jednakoj osnovi. Čineći to, one mogu, a u
nekim slučajevima imaju i obavezu da postupaju prema ljudima drugačije kada je
njihova situacija značajno drugačija.⁵⁴ Kako je naveo Komitet UN za ljudska prava,
načelo ravnopravnosti ponekad zahteva da države preduzmu afirmativne korake
kako bi ublažile ili ukinule uslove koji izazivaju ili pomažu uporno opstajanje diskri-
minacije.⁵⁵ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije,
takođe, izričito dozvoljava posebne mere u svrhu toga da se obezbedi odgovarajuće
unapređenje određenih rasnih ili etničkih grupa ili pojedinaca koji zahtevaju takvu
zaštitu.⁵⁶ Slično tome, Okvirna konvencija Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih
manjina zahteva od država ugovornica da usvoje, kada je to neophodno, odgovara-
juće mere kako bi unapredile stvarnu ravnopravnost lica koja pripadaju nacional-
nim manjinama u svim oblastima privrednog, društvenog, političkog i kulturnog
života, i da se takve mere neće smatrati činom diskriminacije.⁵⁷
43. Akciju zaštite branitelja ljudskih prava treba pomoći sveobuhvatnim zakonima i
merama usmerenim protiv diskriminacije, koji često nude delotvornu zakonsku i
drugu zaštitu protiv diskriminacije, kao i onima koji trpe višestruku ili intersekcij-
sku diskriminaciju.⁵⁸ Mere za jačanje zaštite branitelja ljudskih prava i stvaranje
bezbednog i povoljnog okruženja treba da uzimaju u obzir posebne potrebe branite-
lja ljudskih prava koji se suočavaju sa diskriminacijom.
44. Naročito treba ispitati svaku aktivnost usmerenu na jačanje zaštite branitelja ljud-
skih prava u kontekstu različitog uticaja koju ta aktivnost može imati u zavisnosti
od pola, i u kontekstu nenamernog uticaja na jačanje stereotipa i obrazaca isklju-
čivanja. Prema tome Generalna skupština UN je izrazila naročitu zabrinutost u
pogledu „sistemske i strukturalne diskriminacije i nasilja sa kojima se suočavaju

53 Preporuka CM/Rec(2010)5, koju je usvojio Komitet ministara Saveta Evrope 31. marta 2010, <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Publications/LGBT_en.pdf>.

54 Vidi presudu Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Thlimmenos protiv Grčke* (2000), stav 44, u kojoj se navodi: „Sud je dosad smatrao da je pravo u skladu sa članom 14 da se ne trpi diskriminacija u uživanju prava garantovanih Konvencijom prekršeno kada države postupaju različito sa licima u analognim situacijama, a da za to ne pruže objektivno i zadovoljavajuće opravdanje (...) Međutim, Sud smatra da ovo nije jedini aspekt zabrane diskriminacije u članu 14. Pravo da se ne trpi diskriminacija u uživanju prava garantovanih Konvencijom je takođe prekršeno kada države bez objektivnog i zadovoljavajućeg opravdanja ne postupaju različito sa licima čija je situacija značajno različita.“

55 Opšti komentar br. 18 Komiteta UN za ljudska prava, 1989, stav 10.

56 Član 1(4) Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.

57 Član 4 Okvirne konvencije Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina.

58 Obrazloženje uz Preporuku CM/Rec(2010)5 objašnjava ove izraze na sledeći način: „Može se reći da se višestruka diskriminacija događa kada neko lice trpi diskriminaciju zasnovanu na njegovoj ili njenoj povezanosti sa najmanje dve različite zaštićene osnove za diskriminaciju, ili zbog posebne kombinacije najmanje dve takve osnove. Ovaj drugi slučaj se takođe često pominje kao intersekcijaska diskriminacija. Primer takve diskriminacije bi bio kada se prema nekoj lezbejki postupa manje blagonaklono nego prema heteroseksualnoj ženi, ali i manje blagonaklono nego prema homoseksualnom muškarcu“.

braniteljke ljudskih prava svih starosnih dobi“, i pozvala je države da „preduzmu sve mere neophodne da se osigura njihova zaštita, kao i da integrišu rodnu perspektivu u napore da stvore bezbedno i povoljno okruženje za odbranu ljudskih prava“.⁵⁹

Povoljni pravni, administrativni i institucionalni okvir

45. Države učesnice imaju pozitivnu obavezu da usvajaju zakonodavne, administrativne i druge odgovarajuće mere kako bi stvorile i učvrstile bezbedno i povoljno okruženje koje omogućava braniteljima ljudskih prava da slobodno ostvaruju svoje pravo da brane ljudska prava. U skladu sa članom 3 Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava, domaći zakon predviđa pravni okvir za primenu svih ljudskih prava i osnovnih sloboda, uključujući i pravo na odbranu ljudskih prava. Kao takav, on mora biti u skladu sa međunarodnim obavezama države na polju ljudskih prava.⁶⁰ Takođe, on mora biti dobro uobličen kroz širok i sveobuhvatan konsultativni proces.
46. Treba posebno istaći, kako je naglasio Savet UN za ljudska prava, da države treba da „se postaraju da sve zakonske odredbe i njihova primena koja utiče na branitelje ljudskih prava, budu jasno definisani, da se mogu odrediti i da ne budu retroaktivni, kako bi se izbegla potencijalna zloupotreba“⁶¹ U nedavnom izveštaju koji je podnet Savetu UN za ljudska prava, specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava izrazio je žaljenje zbog toga što se u nizu zemalja koriste zakoni kako bi se ograničile aktivnosti branitelja ljudskih prava i kako bi se oni kriminalizovali, što predstavlja kršenje međunarodnog prava i standarda ljudskih prava (radi više detalja vidi deo Zaštita od sudskog uznemiravanja, kriminalizacije i proizvoljnog hapšenja i pritvaranja u daljem tekstu).⁶²
47. Prema tome, države učesnice treba da razmotre, zajedno sa građanskim društvom i uz pomoć tehničkih saveta relevantnih međunarodnih tela, sve zakone koji se odnose na ostvarivanje prava na odbranu ljudskih prava i treba da izmene ili ukinu sve zakone koji nisu u skladu sa međunarodnim standardima. Čineći to, one treba da se rukovode i treba da primenjuju mišljenja međunarodnih institucija, kao što su Evropska komisija za demokratiju kroz pravo (Venecijanska komisija Saveta

59 Rezolucija 68/181 Generalne skupštine UN, decembar 2013, stav 5.

60 Član 3 Deklaracije UN glasi: „Domaći zakon usklađen sa Poveljom Ujedinjenih nacija i drugim međunarodnim obavezama države na polju ljudskih prava i osnovnih sloboda jeste pravni okvir u kome ljudska prava i osnovne slobode treba da se primenjuju i uživaju, i u kome sve aktivnosti koje se pominju u ovoj deklaraciji u cilju unapređenja, zaštite i delotvornog ostvarivanja ovih prava i sloboda treba da se sprovedu“. Vidi takođe stav 3 Rezolucije Saveta UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, koja naglašava „da zakoni koji utiču na aktivnosti branitelja ljudskih prava i njihova primena moraju biti u skladu sa međunarodnim pravom ljudskih prava, uključujući Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, i rukovođeni Deklaracijom o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode, i, u ovom smislu, osuđuje nametanje bilo kakvih ograničenja na rad i aktivnosti branitelja ljudskih prava, koje se vrši u suprotnosti sa međunarodnim pravom ljudskih prava“.

61 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 11.

62 Vidi izveštaj specijalnog izvestioca UN o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN A/HRC/25/55, 23. decembar 2013, stav 64.

Evrope), OEBS/ODIHR i predstavnik OEBS-a za slobodu medija. One, takođe, treba da razmotre relevantne mere, prakse i funkcionisanje celokupnog administrativnog i institucionalnog okvira i da preduzmu odgovarajuće mere za ukidanje svih prepreka ostvarivanju prava na odbranu ljudskih prava.

48. Savet UN za ljudska prava je naglasio vrednost nacionalnih institucija za ljudska prava, koje su uspostavljene i rade u skladu sa Pariskim principima, u ovom kontekstu, odnosno u pogledu rada nacionalnih institucija za ljudska prava na stalnom praćenju postojećih zakona i informisanju države o uticaju tih zakona na aktivnosti branitelja ljudskih prava, uključujući i putem relevantnih i konkretnih preporuka.⁶³
49. Takođe, države učesnice treba da se postaraju da državni službenici, uključujući nadležne za primenu zakona, pravosuđe i druge službenike, završe obuku o obavezama država da poštuju, štite i ispunjavaju prava branitelja ljudskih prava, uključujući pravo na odbranu ljudskih prava.⁶⁴
50. Komitet UN za ljudska prava je konstatovao da države treba da usvoje obrazovne i druge mere kako bi unapredile svest o Paktu, ne samo među državnim službenicima, već i u društvu u širem smislu.⁶⁵ Države učesnice, takođe, treba da usvoje te mere s obzirom na druge međunarodne standarde koji se odnose na zaštitu prava branitelja ljudskih prava, uključujući i ove smernice.⁶⁶

63 Stav 16. Vidi takođe stav 2 „Deklaracije Komiteta ministara o delovanju Saveta Evrope u cilju poboljšanja zaštite branitelja ljudskih prava i unapređenja njihovih aktivnosti“, koja preporučuje da se nacionalnim institucijama za ljudska prava daju, ili da se jača njihova kompetentnost da primaju, razmatraju i daju preporuke za rešavanje žalbi koje uože branitelji ljudskih prava u vezi sa kršenjem svojih prava. Načela koja se odnose na položaj nacionalnih institucija ili takozvani „Pariski principi“ su usvojena Rezolucijom 48/134 Generalne skupštine UN 20. decembra 1993. Pariski principi ističu standarde koji se tiču uloge, sastava, položaja i funkcionisanja nacionalnih institucija za ljudska prava i garantuju njihovu nezavisnost. Međunarodni koordinacioni komitet za nacionalne institucije za ljudska prava, osnovan 1993. kako bi unapređivao i jačao nacionalne institucije za ljudska prava, razmatra i akredituje nacionalne institucije za ljudska prava u skladu sa Pariskim principima. Ovi principi se mogu naći na sajtu: <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfNationalInstitutions.aspx>>.

64 Vidi Rezoluciju Saveta UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 12.

65 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 31, „Priroda opšte zakonske obaveze nametnute državama potpisnicama Pakta“, dok. UN CCPR/C/21/Rev.1/Add. 13, 26. maj 2004, stav 7. Što se tiče važnosti mera za unapređenje podržavajućeg i povoljnog okruženja za sprečavanje kršenja ljudskih prava, uključujući edukaciju i obuku na polju ljudskih prava i druge mere. Vidi, takođe, Rezoluciju Saveta UN o ljudskim pravima o ulozi prevencije u unapređenju i zaštiti ljudskih prava, dok. UN A/HRC/RES/24/16, usvojenu 27. septembra 2013, stav 3.

66 Vidi, takođe, član 14 Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava, koja naglašava da države imaju „odgovornost da preduzimaju zakonodavne, pravosudne, administrativne ili druge odgovarajuće mere da unaprede razumevanje građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava od strane svih lica koja su pod njihovom jurisdikcijom“. U skladu sa članom 15 „države imaju odgovornost da unaprede i omoguće nastavu o ljudskim pravima i osnovnim slobodama na svim nivoima edukacije i da osiguraju da svi oni koji su odgovorni za obuku pravnika, lica odgovornih za sprovođenje zakona, pripadnika oružanih snaga i državnih službenika, uključe odgovarajuće elemente nastave o ljudskim pravima u svoj program obuke“.

Zakonitost, neophodnost i proporcionalnost ograničenja osnovnih prava u vezi sa radom na polju ljudskih prava

51. Međunarodni standardi ljudskih prava omogućavaju uvođenje ograničenja na određena prava unutar strogo definisanih parametara. Ta prava obuhvataju prava na slobodu mišljenja i izražavanja, okupljanja i udruživanja (članovi 19, 21 i 22 ICCPR; članovi 10 i 11 ECHR; i članovi 13, 15 i 16 ACHR); slobodu kretanja (član 12 ICCPR; član 2 Protokola br. 4 uz ECHR; i član 22 ACHR) i pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (član 8 ECHR).⁶⁷ Ni u kom slučaju ne treba ograničavati prava i osnovna načela koja su okarakterisana kao apsolutna.
52. Član 17 Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava predviđa da „pri uživanju prava i sloboda prema ovoj deklaraciji, svako će, delujući pojedinačno ili zajedno sa drugima, biti podvrgnut onim ograničenjima koja su u skladu sa važećim međunarodnim obavezama i koja su utvrđena zakonom isključivo u svrhu obezbeđenja propisnog priznavanja i poštovanja prava i sloboda drugih i ispunjenja pravičnih zahteva morala, javnog reda i opšte dobrobiti u demokratskom društvu.”
53. Sva ograničavanja prava koja omogućavaju uvođenje takvih ograničenja moraju biti u skladu sa sledećim zahtevima:
 - a) Moraju biti propisana zakonom;
 - b) Moraju težiti legitimnom cilju u skladu sa određenim dozvoljenim osnovima za ograničenja navedenim u odgovarajućim međunarodnim standardima; i
 - c) Moraju biti neophodna u demokratskom društvu i srazmerna cilju kojem se teži.⁶⁸
54. Uslovi za svako ograničenje vršenja prava koji omogućavaju uvođenje tih ograničenja su kumulativni;⁶⁹ drugim rečima, ona moraju striktno da ispunjavaju sve

⁶⁷ Što se tiče prava na privatni i porodični život, odgovarajuća odredba u ICCPR (član 17 ICCPR) ne sadrži posebnu odredbu o ograničenju, jer se njome predviđa zaštita od *proizvoljnog ili nezakonitog* mešanja u privatnost, život, dom ili prepisku i od nezakonitog napada na čast i ugled. Kao što je navedeno u Opštom komentaru o članu 17 Komiteta za ljudska prava, pojam „nezakonit“ znači da do mešanja ne može doći osim u slučajevima predviđenim zakonom koji, opet, mora da bude u skladu sa odredbama i opštim i posebnim ciljevima Pakta. Što se tiče pojma „proizvoljno mešanje“, koncept proizvoljnosti pretpostavlja garanciju da čak i mešanje predviđeno zakonom treba da bude u skladu sa odredbama i opštim i posebnim ciljevima Pakta i da u svakom slučaju treba da bude opravdano u određenim okolnostima (Vidi Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 16, usvojen 23. marta 1988, stavovi 4 i 5). Drugim rečima, zahtevi Komiteta za ljudska prava koji se primenjuju na pravo na privatn život vezano za dopuštenost mešanja su slični onima koji se odnose na dopuštena ograničenja članova 19, 21 i 22 ICCPR. Vidi i odeljak *Pravo na privatn život* u nastavku. Član 11 ACHR je formulisn slično članu 17 ICCPR i zato ne sadrži posebnu klauzulu o ograničenju.

⁶⁸ Vidi, na primer, Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 34, član 19, „Sloboda mišljenja i izražavanja“, 12. septembar 2011, dok. UN CCRP/C/GC/34, stav 22, o uslovima ograničenja slobode izražavanja shodno članu 19(3) ICCPR. U skladu sa odgovarajućim međunarodnim standardima ljudskih prava, Rezolucija Saveta UN za ljudska prava 22/6 poziva države da obezbede da „svaka odredba ili odluka koja može predstavljati mešanje u vršenje ljudskih prava, poštuje osnovna načela međunarodnog prava tako da bude zakonita, proporcionalna, nediskriminatorna i neophodna u demokratskom društvu“ (stav 11(d)).

⁶⁹ Vidi „Izveštaj specijalnog izvestioca o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja“, dok. UN A/HRC/23/39, 23. april 2013, stav 19.

zahteve u pogledu zakonitosti, dozvoljenih osnova, neophodnosti i proporcionalnosti. Države treba da budu vođene načelom da ograničenja ne smeju narušiti suštinu prava.⁷⁰ Komitet UN za ljudska prava je konstatovao da odnos između prava i ograničavanja i između norme i izuzetka ne sme da bude preinačen.⁷¹ Sloboda je pravilo, a ograničenje izuzetak.⁷²

55. Zahtev da moraju biti propisana zakonom podrazumeva da ograničenja imaju formalno pravni osnov i da je zakon jasan, nedvosmislen i precizno formulisan da bi omogućio pojedincima da regulišu svoje postupke u skladu sa istim. Osim toga, zakon mora da bude dostupan javnosti i ne sme da dâ nesputano diskreciono pravo u pogledu ograničenja onima koji su nadležni za njegovu primenu.⁷³ Zakon mora da bude u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava.
56. ICCPR nabroja kao dozvoljene osnove za ograničenja one koji se nameću u interesu nacionalne bezbednosti ili javne bezbednosti, javnog reda i mira, zaštite javnog zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih. U slučaju prava na slobodu izražavanja, Komitet UN za ljudska prava je konstatovao da „ograničenja nisu dozvoljena po osnovima koji nisu navedeni u stavu 3, čak i kada bi takvi osnovi opravdavali ograničenja drugih prava zaštićenih Paktom. Ograničenja se moraju primeniti samo u one svrhe za koje su propisana i moraju biti direktno povezana sa određenom potrebom za koju su utvrđena.”⁷⁴ Slični osnovi za dozvoljena ograničenja navedeni su u ECHR za određena prava. U svim odredbama koja se odnose na ta prava, lista dozvoljenih osnova za ograničenja je iscrpna. Legitimni osnovi propisani međunarodnim standardima ne smeju se dopunjavati dodatnim osnovima u domaćem zakonodavstvu. Član 18 ECHR (Granice korišćenja ograničenja prava) predviđa da se „ograničenja navedenih prava i sloboda koja su dozvoljena ovom Konvencijom neće primenjivati ni u koje druge svrhe sem onih zbog kojih su propisana”. Član 30 ACHR sadrži uporedivu odredbu koja ograničava obim restrikcija.
57. Načelo „neophodnosti” podrazumeva da postoji „neodložna društvena potreba” za mešanjem i da je ograničenje u granicama prihvatljivog u demokratskom društvu.⁷⁵ Evropski sud za ljudska prava smatra „pluralizam, toleranciju i otvorenost duha” elementima bez kojih ne bi moglo da bude demokratskog društva.⁷⁶ Kao što je specijalni izvestilac za pravo na slobodu okupljanja i udruživanja istakao, ogra-

70 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 27, član 12, „Sloboda kretanja”, dok. UN CCPR/C/21/Rev.1/Add.9, 2. novembar 1999, stav 13.

71 *Ibid.*

72 Vidi i izveštaj specijalnog izvestioca o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, dok. UN A/HRC/20/27, stav 16.

73 Vidi Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 34, član 19, „Sloboda mišljenja i izražavanja”, dok. UN CCPR/C/GC/34, 12. septembar 2011, stav 25.

74 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 34, stav 22.

75 Prema Evropskom sudu za ljudska prava, „pridev ‘neophodan’, u smislu člana 10, stav 2, podrazumeva postojanje ‘neodložne društvene potrebe’”. Vidi, na primer, *Stil i Moris protiv Velike Britanije*, ECtHR, predstava br. 68416/01, 15. februar 2005.

76 *Ibid.*

ničenja, stoga, ne smeju da štete načelima pluralizma, tolerancije i otvorenosti duha.⁷⁷

58. Da bi bila proporcionalna, ograničenja ne smeju biti preširoka i uvek treba dati prednost najmanje nametljivom sredstvu za postizanje legitimnog cilja. Komitet UN za ljudska prava je istakao da „restriktivne mere moraju da budu u skladu sa načelom proporcionalnosti; moraju da budu primerene za postizanje svoje zaštitne funkcije; moraju da predstavljaju najmanje intruzivni instrument među onima koji bi mogli da postignu željeni rezultat i moraju da budu proporcionalne interesu koji se štiti”.⁷⁸ Isto tako, Komitet je naveo da „načelo proporcionalnosti mora da se poštuje ne samo u zakonu koji predstavlja okvir za ograničenja, već da ga poštuju i upravni i pravosudni organi prilikom primene zakona.”⁷⁹
59. Osim toga, zakoni kojima se nameću ograničenja moraju biti usklađeni sa drugim normama osnovnih ljudskih prava, kao što je zabrana diskriminacije.⁸⁰ Na primer, kada se radi o ograničenjima po osnovu javnog morala, Komitet UN za ljudska prava je konstatovao da „koncept morala proističe iz mnogih društvenih, filozofskih i verskih tradicija; prema tome, ograničenja ... u cilju zaštite morala moraju biti zasnovana na načelima koja ne proističu isključivo iz jedne tradicije”.⁸¹ Komitet je dodao da se „sva takva ograničenja moraju shvatiti u svetlu univerzalnosti ljudskih prava i načela nediskriminacije”.⁸²
60. Slično tome, Savet UN za ljudska prava je pozvao države da obezbede da „zakoni koji za cilj imaju očuvanje javnog morala budu usklađeni sa međunarodnim pravom ljudskih prava” i da „zakoni kojima se garantuje javna bezbednost i javni red i mir sadrže jasno definisane odredbe u skladu sa međunarodnim pravom ljudskih prava, uključujući načelo nediskriminacije, i da se takvi zakoni ne koriste za ometanje ili ograničavanje ostvarivanja bilo kojeg ljudskog prava, uključujući i slobodu izražavanja, udruživanja i mirnog okupljanja, koje su od bitnog značaja za unapređenje i zaštitu drugih prava”.⁸³
61. U svojim odlukama u vezi sa pravom na slobodu mišljenja i izražavanja, Komitet UN za ljudska prava primećuje da Pakt vrednuje nesmetano izražavanje u demokratskom društvu naročito visoko u kontekstu javne debate o javnim i političkim

77 Vidi dok. UN A/HRC/C/20/27, stavovi 17 i 81.

78 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 27 o članu 12, stav 14.

79 *Ibid.*, stav 15.

80 Vidi Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 34, stav 26, u kome se navodi: „Zakoni kojima se ograničavaju prava iz člana 19, stav 2 [...] moraju ne samo poštovati striktno uslove iz člana 19, stav 3 Pakta, već moraju i sami biti usklađeni sa odredbama, opštim i posebnim ciljevima Pakta. Zakonima ne smeju kršiti odredbe Pakta o zabrani diskriminacije. Zakonima se ne smeju propisivati kazne koje su u suprotnosti sa Paktom, kao što je fizičko kažnjavanje”.

81 *Ibid.*, i Opšti komentar br. 22 o članu 18 ICCPR, dok. UN CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, 27. septembar 1993, stav 8.

82 Komitet UN za ljudska prava, Opšte primedba br. 34 o članu 9, stav 32.

83 Vidi Rezoluciju Saveta UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 4 i 11(g).

ličnostima.⁸⁴ To je zbog činjenice što „sloboda informisanja i izražavanja predstavljaju kamene temelje u svakom slobodnom i demokratskom društvu. Suština takvih društava je da se njihovim građanima mora dozvoliti da budu informisani o alternativama političkom sistemu/strankama na vlasti i da mogu kritikovati i otvoreno i javno ocenjivati svoju vladu bez straha od mešanja ili kazne”.⁸⁵

62. Isto se može reći i o drugim pravima koja imaju značajnu ulogu u ostvarivanju ljudskih prava. Prema tome, može se smatrati da je donja granica za ispunjavanje zahteva načela neophodnosti i proporcionalnosti posebno visoka kada se ograničenja odnose na ostvarivanje prava u vezi sa radom na polju ljudskih prava.

II. FIZIČKI INTEGRITET, SLOBODA I BEZBEDNOST I DOSTOJANSTVO BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA

A. Zaštita od pretnji, napada i drugih vidova maltretiranja

63. U skladu sa članom 12, stav 3 Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava, „država mora preduzeti sve neophodne mere da, preko nadležnih vlasti, osigura zaštitu svih, pojedinačno i zajedno sa drugima, od bilo kog nasilja, pretnji, odmazde, de facto ili de jure negativne diskriminacije, pritiska ili bilo koje druge proizvoljne radnje koja je posledica njegovog ili njenog legitimnog ostvarivanja prava iz ove Deklaracije”.
64. Članovi 6 i 7 ICCPR; članovi 2 i 3 ECHR; i članovi 4 i 5 ACHR zahtevaju od država da zaštite svakoga na svojoj teritoriji i pod njihovom nadležnošću – uključujući i branitelje ljudskih prava – od kršenja njihovih prava na život i apsolutnu zabranu mučenja i drugih oblika zlostavljanja. Države članice OEBS-a su naglasile „da svako ima pravo na život [...] i da niko ne sme biti podvrgnut mučenju ili svirepom, nečovečnom ili ponižavajućem postupku ili kazni”.⁸⁶ Osim toga, one su ponovo potvrdile svoju odlučnost da u potpunosti primene opšta opredeljenja OEBS-a za iskorenjivanje mučenja i drugih svirepih, nečovečnih i ponižavajućih postupaka ili kazni; pojačaju napore u preduzimanju trajnih, odlučnih i delotvornih mera za sprečavanje i borbu protiv mučenja i drugih oblika zlostavljanja i osiguraju punu rehabilitaciju žrtava mučenja.⁸⁷

84 Vidi stavove Komiteta UN za ljudska prava u slučaju *Bodrožić protiv Srbije i Crne Gore*, Saopštenje br. 1180/2003, oktobar 2005.

85 *Ibid.*, fusnota 8 o stavovima u, između ostalog, *Aduajom i ostali protiv Togo*, Saopštenje br. 422-424/1990, 12. jul 1996.

86 Vidi dokument sa šesnaestog zasedanja Saveta ministara, „Ministarska deklaracija povodom 60. godišnjice Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima“ (Helsinki 2008).

87 Vidi dokument sa sedamnaestog zasedanja Saveta ministara, „Ministarska deklaracija povodom 25. godišnjice usvajanja Konvencije protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih i ponižavajućeg postupaka ili kazni“ (Atina 2009), stavovi 8 i 9. Što se tiče ranijih obaveza OEBS-a vezanih za zabranu mučenja i drugih oblika zlostavljanja. Vidi takođe Beč 1989, stav 23.4; Kopenhagen 1990, stav 16.1; Parisku povelju za novu Evropu (Pariz 1990); Budimpešta 1994, stav 20; Istanbul 1999, „Povelja o evropskoj bezbednosti: III. Naš zajednički odgovor”, stav 24; i dokument sa trinaestog zasedanja Saveta ministara (Ljubljana 2005), Odluka br. 12/05 o poštovanju ljudskih prava i vladavine prava u krivičnopравnim sistemima.

65. Branitelji ljudskih prava se, ipak, i dalje suočavaju sa pretnjama i činovima nasilja zbog svog rada, uključujući ubistva, mučenja i druge oblika zlostavljanja. Komitet ministara Saveta Evrope je osudio činjenicu da su „branitelji ljudskih prava, kao i novinari, prečesto žrtve kršenja prava, pretnji i napada, uprkos naporima na nacionalnom i međunarodnom nivou”.⁸⁸ Savet UN za ljudska prava i Generalna skupština su izrazili duboku zabrinutost „zbog ozbiljnosti rizika kojima su branitelji ljudskih prava izloženi usled pretnji, napada i zastrašivanja uperenih protiv njih”.⁸⁹ Ugovorna tela UN su, takođe, izrazila zabrinutost zbog izveštaja o pretnjama, napadima i drugim činovima nasilja, koji ponekad uključuju ubistvo, protiv branitelja ljudskih prava u nekoliko država članica OEBS-a.⁹⁰ Parlamentarna skupština Saveta Evrope (PS SE) je osudila činjenicu da, u nekim zemljama, neki od najtežih napada na branitelje ljudskih prava, uključujući i ubistva, otmice i mučenje, još uvek nisu na odgovarajući način ispitani.⁹¹ Komesar za ljudska prava Saveta Evrope je izrazio sličnu zabrinutost u svojim izveštajima.⁹²
66. Uobičajeni oblici pretnji i nasilja protiv branitelja ljudskih prava uočeni u nekim zemljama regiona OEBS-a, obuhvataju verbalno i fizičko maltretiranje; podmetanje požara ili bombaške napade na kuće, kancelarije i kola branitelja ljudskih prava; uništavanje ili oduzimanje njihove opreme i druge imovine; prekomerno korišćenje sile protiv branitelja ljudskih prava prilikom racija, okupljanja i drugih policijskih operacija; mučenje i druge vidove zlostavljanja u pritvoru, kao i otmicu ili prisilne nestanke, čak i ubistva branitelja ljudskih prava. Takva maltretiranja nisu samo uperena protiv branitelja ljudskih prava, već često i protiv članova njihovih

88 Vidi preambulu „Deklaracije Komiteta ministara o aktivnosti Saveta Evrope na poboljšanju zaštite branitelja ljudskih prava i napređenju njihovih aktivnosti”, usvojenu 6. februara 2008.

89 Vidi preambulu Rezolucije 22/6 Saveta UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, usvojene 21. marta 2013. i Rezolucije 66/164 Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/66/164, usvojene 19. decembra 2011. Što se tiče pretnji i napada posebno protiv braniteljki ljudskih prava, vidi i Rezoluciju 68/181 Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/68/181, usvojenu 18. decembra 2013.

90 Vidi, na primer, „Zaključne primedbe Komiteta UN za ljudska prava o Ukrajini”, dok. UN CCPR/C/UKR/CO/7, 22. avgust 2013, stav 20; „Zaključne primedbe Komiteta UN za ljudska prava o Srbiji”, dok. UN CCPR/C/SRB/CO/2, 20. maja 2011, stav 21; „Zaključne primedbe Komiteta UN za ljudska prava o Uzbekistanu”, dok. UN CCPR/C/UZB/CO/3, 7. april 2010, stav 24); „Zaključne primedbe Komiteta UN za ljudska prava o Ruskoj Federaciji”, dok. UN CCPR/C/RUS/CO/6, 24. novembar 2009, stav 16; „Zaključne primedbe Komiteta UN protiv mučenja o Ruskoj Federaciji”, dok. UN CAT/C/RUS/CO/5, 11. decembar 2012, stav 12; „Zaključne primedbe Komiteta UN protiv mučenja o Belorusiji”, dok. UN CAT/C/BLR/CO/4, 7. decembar 2011, stav 25; „Zaključne primedbe Komiteta UN protiv mučenja o Turkmenistanu”, dok. UN CAT/C/TKM/CO/1, 15. jun 2011, stav 13; „Zaključne primedbe Komiteta UN protiv mučenja o Azerbejdžanu”, dok. UN CAT/C/AZE/CO/3, 8. decembar 2009, stav 21.

91 Vidi Rezoluciju 1891 (2012) PS SE o položaju branitelja ljudskih prava u državama članicama Saveta Evrope, usvojenu 27. juna 2012, stav 3. Primere slučajeva pretnji i napada na fizički integritet, uključujući ubistvo i nekažnjivosti takvih povreda vidi u Obrazloženju Rezoluciju (dokument 12957, izveštaj Komiteta za pravne poslove i ljudska prava, izvestilac gđa Reps), naročito stavove 9-12 i 28-31. Što se tiče informacija o izveštajima o napadima na fizički integritet branitelja ljudskih prava, vidi i informativni memorandum izvestioca PS SE o njevoj poseti Jermeniji, Azerbejdžanu i Gruziji, Komitet za pravne poslove i ljudska prava, „Jačanje zaštite i uloge branitelja ljudskih prava u državama članicama Saveta Evrope, Informativni memorandum o položaju branitelja ljudskih prava u regionu južnog Kavkaza (Jermenija, Azerbejdžan i Gruzija)”, AS/Jur (2014) 03, 24. januar 2014.

92 Vidi, na primer, njegov izveštaj o zaštiti migranata u Evropi, u kojem je naveo nekoliko prijava napada ekstremista i ultradesničarskih grupacija na branitelje ljudskih prava. Vidi „Zaštita prava migranata u Evropi, okrugli sto sa braniteljima ljudskih prava u organizaciji Kancelarije komesara za ljudska prava Saveta Evrope, Pariz, 5. oktobar 2012”, CommDH(2013)9, 18. april 2013, stavovi 31-32.

porodica, uključujući i njihovu decu. Branitelji ljudskih prava i njihove porodice postaju mete jer počinioci žele da spreče rad na polju ljudskih prava, da izvrše odmazdu zbog određene aktivnosti vezane za ljudska prava ili jednostavno da zaplaše. U većini slučajeva, izgleda da su bezbednosni rizici kojima su branitelji ljudskih prava izloženi dugoročni i deo obrasca maltretiranja s namerom da ih se učutka.

67. Takvo maltretiranje vrše nedržavni akteri, uključujući nasilne političke grupe, naoružane grupe i organizovani kriminal, privatno angažovane firme za obezbeđenje i drugi, ili državni zvaničnici, ili se ono vrši uz njihovo odobrenje, podršku ili prećutnu saglasnost. Ponekad, državni zvaničnici izričito ili implicitno legitimizuju maltretiranje od strane nasilnih grupa.⁹³
68. Obaveze država učesnica da poštuju, štite i sprovode ljudska prava zahtevaju od njih da se uzdrže od svih pretnji ili činova nasilja protiv branitelja ljudskih prava, da ih štite od takvih postupaka od strane nedržavnih aktera i preduzimaju proaktivne mere da osiguraju njihovu bezbednost. U svojim rezolucijama, Generalna skupština Ujedinjenih nacija redovno poziva države da osiguraju zaštitu branitelja ljudskih prava. Komitet ministara Saveta Evrope je podsticao države članice da „preduzimaju delotvorne mere za sprečavanje napada na branitelje ljudskih prava i njihovo uznemiravanje, obezbede nezavisnu i efikasnu istragu takvih činova i da počiniocima pozovu na odgovornost putem administrativnih mera, odnosno krivičnih postupaka”.⁹⁴ Generalna skupština UN je, takođe, pozvala države „da sa dužnom pažnjom sprečavaju prestupe protiv branitelja ljudskih prava i njihovo maltretiranje, kao i da putem praktičnih mera spreče pretnje, uznemiravanja i nasilje protiv braniteljki ljudskih prava, koje su pod posebnim rizikom, kao i da se bore protiv nekažnjivosti tako što će osigurati da se odgovorni za prestupe i maltretiranje [...] odmah izvedu pred sud putem nepristrasne istrage”.⁹⁵

Nekažnjivost i delotvorni pravni lekovi

69. Generalna skupština UN je stalno pozivala države da preduzmu odgovarajuće mere da se prestane sa praksom nekažnjavanja za napade, pretnje i zastrašivanja od strane državnih i nedržavnih aktera protiv branitelja ljudskih prava.⁹⁶ Međutim, istrage pretnji i nasilja protiv branitelja ljudskih prava su često neadekvatne da se utvrde počinioci, dok krivični postupci – ako se pokrenu – obično odgovorne ne

93 Vidi, na primer, izveštaj specijalnog izvestioca UN o položaju branitelja ljudskih prava iz decembra 2013. u kojem se navodi: „Specijalni izvestilac i dalje prima verodostojne izveštaje i tvrdnje o tome da nedržavni akteri, kao i privatne korporacije, učestvuju u prestupima protiv branitelja, uključujući stigmatizaciju, pretnje, uznemiravanja, napade, pretnje smrću i ubistva. Napade ponekad vrše grupe koje su direktno ili indirektno potpomognute od strane države, bilo pružanjem logističke pomoći ili izričitim ili implicitnim odobravanjem njihovih aktivnosti“, (dok. UN A/HRC/25/55, stav 103).

94 „Deklaracija Komiteta ministara o aktivnosti Saveta Evrope na unapređenju zaštite branitelja ljudskih prava i promovanju njihovih aktivnosti“, 6. februar 2008, stav 2(iv).

95 Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/68/181, stav 9.

96 Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/66/164, stav 8. Vidi i prethodne rezolucije Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/64/163, A/RES/62/152, A/RES/60/161 i A/RES/59/192.

privedu pravdi. Prema specijalnom izveštaju o položaju branitelja ljudskih prava, jedan od glavnih i sistematičnih problema za vreme njenog mandata u vezi sa prestupima protiv branitelja ljudskih prava je pitanje nekažnjivosti.⁹⁷

70. U nekoliko država članica OEBS-a, branitelji ljudskih prava prijavljuju da se pri- tužbe o maltretiranju ne uzimaju ozbiljno, da se pretnje protiv njih potcenjuju ili da postoji opšta nespремnost da se sprovede temeljna istraga takvih tvrdnji. Ponekad je to zbog nedostatka kapaciteta organa koji sprovode zakon da odgovore na pretnje i napade protiv branitelja ljudskih prava ili neuvazavanja ozbiljnosti rizika i maltretiranja kojima su branitelji ljudskih prava izloženi. Ponekad je to zbog direk- tne umešanosti državnih zvaničnika u takve postupke ili njihove prećutne podrške odgovornih lica odnosno njihovih motiva ili ideologije. Čak i kad se istrage sprovode i dovedu do pokretanja postupka, one su često dugotrajne ili uperene samo protiv onih koji su izvršili takva dela, a oni koji su naložili napade protiv branitelja ljud- skih prava ne bivaju privedeni pravdi. Veoma često, krivični postupak se ne okonča izvođenjem odgovornih pred sud ili za rezultat ima blage kazne ili se počinocima izriču oslobađajuće presude.
71. Kao što je navedeno u članu 9, stav 5 Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava, države moraju „sprovedi brzu i nepristrasnu istragu ili obezbediti da do istrage dođe kad god postoji razumni osnov da se smatra da je došlo do povrede ljudskih prava i osnovnih sloboda na bilo kom delu teritorije pod njihovom nadležnošću”.
72. Istraga mora da ispuni nekoliko bitnih zahteva da bi bila efikasna. Mora da bude:
 - a) adekvatna, tj. da može da dovede do identifikovanja i kažnjavanja odgovornih;
 - b) temeljna, tj. sveobuhvatna i – između ostalog – da može da identifikuje sve systemske propuste koji su dovele do prekršaja;
 - c) nepristrasna i nezavisna, tj. oni koji su odgovorni za sprovođenje istrage moraju biti nepristrasni i nezavisni od onih umešanih u događaje;
 - d) brza, tj. istraga mora da se započne brzo i da se završi u razumnom roku;
 - e) i treba da postoji u dovoljnoj meri element javne kontrole nad istragom ili njenim rezultatima da bi se obezbedilo pozivanje na odgovornost, što je posebno važno da se „održi poverenje javnosti u poštovanje vladavine prava od strane vlasti, i spreči svaki privid dosluha u vršenju nezakonitih radnji ili tolerisanje istih”.⁹⁸
73. Što se tiče istraga tvrdnji o prekomernoj upotrebi sile, mučenju i drugim vidovima zlostavljanja, kao i drugih primera zloupotrebe vlasti od strane zvaničnika koji sprovode zakon, ugovorna tela UN redovno pozivaju države da, tamo gde ih nema,

97 Vidi izveštaj specijalnog izveštioaca UN o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN A/HRC/25/55, 23. de- cembar 2013, stav 73.

98 „Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o iskorenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava“, odeljak VI. Kriterijumi efikasne istrage, usvojene 30. marta 2011, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1769177>>.

formiraju nezavisna tela s ovlašćenjem da primaju i ispituju pritužbe na takve radnje.⁹⁹ Isto tako, Komitet ministara Saveta Evrope je, takođe, preporučio državama da razmotre davanje ili, gde je to primereno, jačanje nadležnosti i kapaciteta nacionalnih institucija za ljudska prava da primaju, razmatraju i daju preporuke za rešavanje žalbi branitelja ljudskih prava zbog kršenja njihovih prava.¹⁰⁰ U svim okolnostima, podnosioci žalbi moraju biti zaštićeni od svakog zlostavljanja, zastrašivanja ili represalija zbog svojih žalbi.¹⁰¹ To, takođe, znači da branitelji ljudskih prava ne treba da budu podvrgavani istragama ili pokretanju krivičnog postupka kao odmazde zbog podnošenja žalbi.

74. Ako se istragom utvrdi odgovornost počinitelaca napada na branitelje ljudskih prava, država je dužna da odgovorne izvede pred sud, bez obzira da li su odgovorna lica javni zvaničnici ili nedržavni akteri.¹⁰² Kao što je Komitet UN protiv mučenja istakao u vezi sa obavezom država da preduzmu delotvorne mere za sprečavanje mučenja, važno je da se istraži i utvrdi odgovornost ne samo neposrednih počinitelaca, već i lica u lancu komande.¹⁰³
75. Činjenica da je prestupe počinio podređeni ne oslobađa njegovog pretpostavljenog od odgovornosti, naročito ako je utvrđena krivična odgovornost, ako je pretpostavljeni znao ili je u tom trenutku imao razloga da zna da podređeni čini ili namešta da počinu takvo krivično delo, a nije preduzeo sve neophodne mere da spreči ili kazni to krivično delo. Što se tiče odgovornosti podređenog, činjenica da je počinitelac postupao po nalogu svoje vlade ili pretpostavljenog ne oslobađa to lice od odgovornosti.¹⁰⁴ Međutim, podređeni koji odbije da izvrši nezakonitu naredbu ne sme biti izložen krivičnim ili disciplinskim sankcijama.¹⁰⁵

99 Vidi, na primer, „Zaključne primedbe Komiteta UN protiv mučenja o Kirgistanu“, dok. UN CAT/C/KGZ/CO/2, 20. decembar 2013, stav 6; „Zaključne primedbe Komiteta UN protiv mučenja o Tadžikistanu“, dok. UN CAT/C/TJK/CO/2, 21. januar 2013, stav 15; „Zaključne primedbe Komiteta UN protiv mučenja o Jermeniji“, dok. UN CAT/C/ARM/CO/3, 6. jul 2012, stav 12; „Zaključne primedbe Komiteta UN protiv mučenja o Litvaniji“, dok. UN CAT/C/LTU/CO/2, 19. januar 2009, stav 14; i „Zaključne primedbe Komiteta UN za ljudska prava o Azerbejdžanu“, dok. UN CCPR/C/AZE/CO/3, 13. avgust 2009, stav 11.

100 *Op. cit.*, „Deklaracija Komiteta ministara o aktivnosti Saveta Evrope na unapređenju zaštite branitelja ljudskih prava i promovisanju njihovih aktivnosti“, stav 2(v).

101 Vidi „Zaključne primedbe Komiteta UN protiv mučenja o Tadžikistanu“, dok. UN CAT/C/TJK/CO/2, stav 15.

102 Vidi, na primer, Opšti komentar br. 31 Komiteta UN za ljudska prava, „Priroda opšte pravne obaveze država ugovornica Pakta“, dok. UN CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26. maj 2004, stav 18.

103 Vidi Opšti komentar br. 2 Komiteta UN protiv mučenja, „Primena člana 2 od strane država ugovornica“, dok. UN CAT/C/GC/2, 24. januar 2008, stav 9.

104 Postupanje po naredbama ili uputstvima može, međutim, da ima veze sa utvrđivanjem kazne za podređenog. Vidi „Najnoviji skup principa zaštite i unapređenja ljudskih prava kroz borbu protiv nekažnjivosti“, dok. UN E/CN.4/2005/102/Add.1, 8. februar 2005, princip 27. Vidi i „Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope za iskorenjivanje nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava“, odeljak XIII. Odgovornost podređenih. Vidi, takođe, „Osnovni principi upotrebe sile i vatrenog oružja od strane službenih lica koja sprovode zakon“, usvojena na Osmom kongresu Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i postupanju prema počiniocima, Havana, Kuba, održanom od 27. avgusta do 7. septembra 1990, načela 24 i 26.

105 Vidi „Osnovni principi upotrebe sile i vatrenog oružja od strane službenih lica koja sprovode zakon“, načelo 25.

76. Svaki državni zvaničnik za koga nadležno telo utvrdi da je odgovoran za teška kršenja ljudskih prava ili potpomaganje ili tolerisanje nekažnjivosti mora da bude razrešen ili da se protiv njega pokrenu neki drugi, odgovarajući disciplinski postupci.¹⁰⁶ Gde je to potrebno, takvi postupci moraju biti praćeni krivičnim gonjenjem¹⁰⁷ i izricanjem kazne, koja treba da bude delotvorna, srazmerna i primerena počinjenom prekršaju.¹⁰⁸ Između ostalog, to znači da kazne treba da pokažu da se takvi postupci ne tolerišu i da u dovoljnoj meri imaju dejstvo odvracanja.
77. S obzirom na važnu ulogu rada na polju ljudskih prava u demokratskom društvu i činjenicu da se pretnjama i nasiljem prema braniteljima ljudskih prava zbog njihovog rada na polju ljudskih prava obično pokušava da se zastraši ne samo neposredna žrtva već i drugi branitelji ljudskih prava da bi se sprečili da rade svoj posao, države članice treba da razmotre pitanje donošenja nacionalnih zakona kojima se takvi motivi uzimaju kao otežavajuća okolnost u izricanju kazne za takva krivična dela.¹⁰⁹
78. Ukoliko branitelji ljudskih prava postanu mete nasilnih napada motivisanih netrpeljivošću prema određenoj društvenoj grupi, vlasti treba da kazne takva krivična dela prema relevantnim zakonima protiv krivičnih dela učinjenih iz mržnje. Takva krivična dela mogu obuhvatati napade izvršene protiv branitelja ljudskih prava koji brane prava onih koji su, zbog svoje etničke pripadnosti, vere, „rase”, državljanstva, rodne pripadnosti, invaliditeta ili nekog drugog statusa, i sami naročito ugroženi zločinima iz mržnje. Relevantni zakoni koji se odnose na zločine iz mržnje treba da se primene bez obzira da li osobe koje su mete napada pripadaju tim grupama ili su povezani sa njima preko svog rada na polju ljudskih prava. Države članice treba da donesu, ako je potrebno, određene i prilagođene zakone protiv zločina iz mržnje, u skladu sa svojim obavezama preuzetim u okviru OEBS-a, kojima se predviđaju delotvorne kazne koje uzimaju u obzir težinu takvih krivičnih dela.¹¹⁰ Pri reviziji postojećih zakona, države članice treba da se upravljaju, između ostalog, prema publikaciji OEBS/ODIHR „Zakoni protiv zločina iz mržnje – Praktični vodič”.¹¹¹

106 Vidi „Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope za iskorenjivanje nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava”, odeljak III. Opšte mere sprečavanja nekažnjivosti, stav 7.

107 Uslov da istraga treba da bude delotvorna važi i za fazu krivičnog postupka. *Ibid.*, odeljak VIII. Krivično gonjenje.

108 *Ibid.*, odeljak X. Određivanje kazne.

109 Primer dobre prakse u ovom pogledu, mada ne iz zemlje regiona OEBS-a, je Krivični zakonik El Salvadora, kojim se uzima kao otežavajuća okolnost kod krivične odgovornosti ako je krivično delo motivisano radom oštećenog na polju unapređenja i zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda. Vidi član 30 Krivičnog zakonika El Salvadora, <<http://www.asamblea.gob.sv/eparlamento/indice-legislativo/buscador-de-documentos-legislativos/codigo-penal>>.

110 Vidi Svet ministara OEBS-a, Odluka br. 9/09, „Borba protiv zločina mržnje”, Atina, 1-2. decembar 2009, <<http://www.osce.org/cio/40695>>.

111 Vidi OEBS/ODIHR, „Zakoni protiv zločina mržnje - Praktični vodič”, 2009. O pitanju povezivanja, str. 49-51.

79. Kao što je Komitet ministara Saveta Evrope naveo, „nekažnjivost u velikoj meri nastaje ili se omogućava odsustvom istrajne reakcije institucija ili predstavnika države na teška kršenja ljudskih prava. U tim okolnostima, mogu se opaziti nedostaci unutar državnih institucija, kao i u svakoj fazi sudskog ili upravnog postupka”.¹¹² Da bi se sprečila i suzbijala institucionalna kultura koja promovise nekažnjivost, Komitet je, takođe, pozvao države da razrade politike i preduzmu druge praktične mere, kao što su promovisanje poštovanja ljudskih prava na nacionalnom nivou, uspostavljanje ili jačanje odgovarajućih mehanizama obuke i kontrole, uvođenje antikorupcijskih politika, obaveštavanje relevantnih tela o njihovim obavezama i utvrđivanje odgovarajućih kazni za neizvršenje tih obaveza, sprovođenje politike nulte tolerancije teških kršenja ljudskih prava i obaveštavanje javnosti o kršenjima i odgovoru vlasti na takva kršenja.¹¹³
80. Države su pozvane da „jačaju svoje pravosudne sisteme i obezbede postojanje delotvornih pravnih lekova za one čija se ljudska prava i slobode krše”.¹¹⁴ Takvi pravni lekovi moraju biti dostupni i potpuno efikasni.¹¹⁵ Države članice OEBS-a su ponovo potvrdile pravo da se traži i dobije adekvatna pravna pomoć kao deo delotvornog pravnog leka.¹¹⁶
81. Komitet UN za ljudska prava je, takođe, naglasio da takve pravne lekove treba na odgovarajući način prilagoditi da bi se uzela u obzir posebna ugroženost određenih kategorija ljudi.¹¹⁷ Generalna skupština UN je istakla da nekažnjivost kršenja prava i maltretiranja braniteljki ljudskih prava predstavlja poseban problem zbog nekoliko faktora, kao što je neprijavlivanje, nepostojanje dokumentacije, istrage i pristupa pravosuđu, kao i društvene barijere i ograničenja u rešavanju rodno zasnovanog nasilja, uključujući i seksualno nasilje i stigmatizaciju koja može nastati kao rezultat takvog kršenja.¹¹⁸ Prema tome, države članice treba da preduzmu proaktivne korake kako bi osigurale da braniteljke ljudskih prava i druge grupe branitelja

112 „Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o iskorenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava”, odeljak I. Neophodnost borbe protiv nekažnjivosti, stav 2.

113 *Ibid.*, Odeljak III. Opšte mere za sprečavanje nekažnjivosti.

114 Deklaracije Komiteta ministara o aktivnosti Saveta Evrope na poboljšanju zaštite branitelja ljudskih prava i unapređenju njihovih aktivnosti, stav 2(iii).

115 Vidi, na primer, Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 31, stav 15, u kome se navodi da: „pored delotvorne zaštite prava iz Pakta, države ugovornice moraju osigurati da pojedinci takođe imaju dostupne i delotvorne pravne lekove za odbranu svojih prava.” Za obaveze OEBS-a vezane za ljudsku dimenziju koje se odnose na pravne lekove za one koji tvrde da su njihova ljudska prava i osnovne slobode prekršeni, vidi, na primer, Beč 1989, stav 13.9; Pariz 1990; Kopenhagen 1990, stav 11; Ljubljana 2005; i Helsinki 2008.

116 Kopenhagen 1990, stav 11.

117 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 31, stav 15.

118 Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN A/RES/68/181, 18. decembar 2013, preambula, stav 10.

ljudskih prava koji su pod posebnim rizikom stvarno imaju pristup pravosuđu, na primer, obezbeđujući tim grupama pravnu pomoć i drugu vrstu podrške.¹¹⁹

82. Komitet UN za ljudska prava je, takođe, naveo da „pravo na delotvorni pravni lek može u određenim okolnostima zahtevati od država ugovornica da predvide i primene privremene mere da bi se izbegla dalja kršenja i da nastoje da što je pre moguće poprave svu štetu koju su eventualno izazvali takva kršenja”.¹²⁰ U svakom slučaju, branitelji ljudskih prava (i/ili njihove porodice) koji su bili izloženi nasilju i drugim vidovima maltretiranja imaju pravo na odgovarajuću reparaciju.
83. Pojam reparacije se obično definiše tako da obuhvata povraćaj u pređašnje stanje, nadoknadu, rehabilitaciju, zadovoljenje i garancije neponavljanja. Ako je moguće, treba da se povrati položaj žrtve pre prekršaja putem povraćaja u pređašnje stanje. Ako to nije moguće, treba da se obezbedi nadoknada za svaku štetu koja se može finansijski proceniti, na primer, za fizičku ili psihičku štetu, materijalnu štetu i troškove za pravnu ili stručnu pomoć ili druge usluge. Rehabilitacija treba da obuhvati odgovarajuće medicinske, psihološke, pravne i socijalne usluge. Zadovoljenje može da obuhvati čitav niz mera u zavisnosti od okolnosti slučaja, kao što su: delotvorne mere za prestanak daljih prekršaja; javno otkrivanje istine; zvanična izjava ili sudska odluka kojom se vraća dostojanstvo, ugled i prava žrtve, članova porodice ili drugih osoba bliskih žrtvi i javno izvinjenje i primerene kazne za počinioca. Konačno, garancije neponavljanja treba da obuhvate delotvorne preventivne mere.¹²¹

Politike, programi i mehanizmi zaštite

84. Generalna skupština UN stalno poziva sve države „da preduzmu sve mere neophodne da se osigura zaštita branitelja ljudskih prava na lokalnom i nacionalnom nivou”.¹²² Sve te mere treba da budu čvrsto ugrađene u konzistentan okvir u cilju stvaranja i konsolidovanja bezbednog i povoljnog okruženja za rad na polju ljudskih prava da bi se rešili osnovni uzroci ozbiljnih rizika i izazova kojima su izloženi branitelji ljudskih prava. Potvrda statusa i uloge branitelja ljudskih prava i legitimnosti njihovog rada od strane državnih zvaničnika na najvišem nivou i relevantnih nacionalnih i lokalnih vlasti putem javnih izjava i brze osude svih napada, pretnji

119 Na primer, Komitet za ukidanje rasne diskriminacije (CERD) je u svojim Zaključnim komentarima o Švedskoj preporučio da država ugovornica, u cilju garantovanja pravnih lekova žrtvama diskriminacije, „primeni mere koje Ombudsman preporučuje radi obezbeđenja finansijske pomoći pojedincima i udruženjima da bi se omogućilo vođenje sudskih postupaka u slučajevima diskriminacije (...) i ojačao sistem pravne pomoći”. Vidi Komitet za ukidanje rasne diskriminacije, „Zaključne primedbe: Švedska”, dok. UN CERD/C/SWE/CO/19-21, 23. septembar 2013, stav 21.

120 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 31, stav 19.

121 Vidi „Osnovni principi i smernice o pravu na pravni lek i odštetu za žrtve teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava“, koje je usvojila i proglasila Generalna skupština Rezolucijom 60/147 od 16. decembra 2005, stavovi 20-24.

122 Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/ 64/164, stav 4, kao i ranije rezolucije Generalne skupštine o braniteljima ljudskih prava. Za više detalja o zaštiti branitelja ljudskih prava, Vidi takođe i odeljak *Okvir za implementaciju* u nastavku.

i drugih vidova maltretiranja čim se dese, predstavlja prvi korak ka poboljšanju zaštite i prevencije.¹²³

85. U regionu OEBS-a, kao i drugde, u odsustvu prilagođenih programa za obezbeđenje mera zaštite branitelja ljudskih prava koji su pod rizikom, reakcije na neposredne pretnje bezbednosti su navodno često spore i neefikasne. Nedostatak koordinacije i dugotrajne administrativne procedure u obezbeđenju zaštitnih mera često su praćeni propustom državnih zvaničnika da pitanja bezbednosti branitelja ljudskih prava tretiraju ozbiljno i nespremnošću da se ispituju pretnje i maltretiranja. Nedovoljno shvatanje problema sa kojima se suočavaju branitelji ljudskih prava i obaveze država da ih zaštite često je spojeno sa nepriznavanjem važnosti njihovog rada i generalno nedostatkom materijalnih resursa za obezbeđenje zaštite. Shodno tome, branitelji ljudskih prava koji su u neposrednoj opasnosti suviše često bivaju ostavljeni bez adekvatne pomoći, uključujući i fizičku i psihološku zaštitu, bez pomoći za preseljenje na bezbedno mesto ili neke druge neophodne podrške.
86. Specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava je preporučio da države formulišu javne politike i razviju posebne institucionalne mehanizme za pružanje fizičke i psihološke zaštite u slučaju potrebe i materijalnih resursa za te svrhe.¹²⁴ Specijalni izvestilac je, takođe, predstavio skup minimalnih smernica za izradu programa zaštite, preporučujući da se države konsultuju sa braniteljima ljudskih prava u izradi i reviziji tih programa. Struktura programa zaštite treba da se definiše zakonom, dok u saveznim državama programi zaštite treba da se definišu saveznim zakonom i da njima upravlja savezna vlada. Programi zaštite treba da uključe funkcije ranog upozorenja radi predviđanja i pokretanja zaštitnih mera. Takođe, treba da izvrše procenu bezbednosti članova porodice branitelja ljudskih prava koji su u opasnosti. Pripadnike bezbednosnih službi i policijskih službi koji su uključeni u program treba na poseban i odgovarajući način obučiti, dok se fizičke mere zaštite ne smeju poveriti trećim licima osim ako za to nisu obučena. Na kraju, za program zaštite treba rasporediti adekvatna finansijska sredstva.¹²⁵
87. Specijalni izvestilac o položaju ljudskih prava je utvrdio da mnoge države koriste programe za zaštitu svedoka kao jedine mehanizme za obezbeđenje zaštite branitelja ljudskih prava koji su u opasnosti. U većini slučajeva se pokazalo da ti programi izgleda nisu dovoljni za obezbeđenje bezbednosti branitelja ljudskih prava jer nisu predviđeni za tu namenu.¹²⁶ Dakle, u principu, programe zaštite svedoka ne treba koristiti kao zamenu za prilagođene programe zaštite branitelja ljudskih prava. Ukoliko države koriste te programe kao osnovu za zaštitu branitelja ljudskih prava, one treba da osiguraju da ti programi ispunjavaju posebne zahteve ili da uključe odgovarajuće dodatne mere.

123 Vidi izveštaj specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN HRC/13/22/ stav 114.

124 Vidi izveštaj specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN A/HRC/25/55, stavovi 84 i 131.

125 Vidi *Ibid.*, stav 88 i A/HRC/13/22, 30. decembar 2009, koji se detaljno bavi pitanjem bezbednosti i zaštite branitelja ljudskih prava.

126 Vidi dok. UN A/HRC/13/22, stavovi 71-74.

88. Bez obzira na sistem koji države članice koriste za fizičku i psihološku zaštitu branitelja ljudskih prava koji su u opasnosti, vrlo je važno da programi zaštite budu dostupni onima kojima je zaštita najviše potrebna i da mehanizmi za njihovo sprovođenje funkcionišu na pravičan, nezavisan i transparentan način i uz puno učešće korisnika. Sa svim utvrđenim zaštitnim merama treba da se saglasi branitelj ljudskih prava na koga se one odnose. Isto tako, bitno je da su uključeni policijski i pravosudni organi na odgovarajući način obučeni i obavešteni da bi mogli identifikovati bezbednosne i sigurnosne rizike kojima su branitelji ljudskih prava izloženi i da ih na odgovarajući način rešavaju. Kvalifikacije i integritet lica uključenih u te programe, takođe, su važni za stvaranje poverenja između branitelja ljudskih prava i nadležnih organa, jer je poverenje važan preduslov za funkcionisanje svakog programa zaštite. Kada su branitelji ljudskih prava izloženi ozbiljnijim pretnjama, treba formirati posvećene i adekvatno osposobljene jedinice posebno obučених pripadnika organa koji sprovode zakon kao meru jačanja sveukupne zaštite i obezbediti brzu reakciju i obezbeđenje fizičke bezbednosti i drugu vrstu pomoći.
89. S obzirom na specifične rizike i potrebe za bezbednost braniteljki ljudskih prava, Generalna skupština UN je podsticala države da formulišu i donesu sveobuhvatne, održive i rodno osetljive javne politike i programe za podršku braniteljki ljudskih prava.¹²⁷ Takve politike i programe treba uspostaviti na odgovarajući način da bi pružili neposrednu i dugotrajnu zaštitu i treba preduzeti korake da se ti resursi mogu fleksibilno i brzo mobilizovati radi ostvarenja efikasne zaštite.¹²⁸ U javnim politikama i programima zaštite treba, takođe, uzeti u obzir posebne izazove i potrebe drugih kategorija branitelja ljudskih prava, uključujući omladinu i decu branitelje ljudskih prava, kao i branitelje ljudskih prava koji su izloženi riziku, na primer, one koji se bore protiv netrpeljivosti i ksenofobije.
90. Pored obezbeđenja fizičke zaštite i/ili hitnog preseljenja, politike i programi zaštite treba da omogućе, gde god je to potrebno, pristup uslugama podrške za branitelje ljudskih prava, uključujući hitnu pomoć, skloništa, psihološku podršku i rehabilitaciju za žrtve kršenja ljudskih prava, kao i savetovanje, pravne savete i pomoć.¹²⁹ Države članice treba da opredele dovoljna finansijska sredstva za te svrhe i, ako je potrebno, da za to traže međunarodnu pomoć. One, takođe, treba da pružaju podršku organizacijama civilnog društva i drugim učesnicima koji pružaju takve usluge.
91. Isto tako, države članice treba da pružaju podršku braniteljima ljudskih prava koji su izloženi riziku i njihovim organizacijama u izgradnji kapaciteta kako bi, na primer, mogli preduzimati korake za vlastitu bezbednost, upravljati rizicima i bezbednošću

127 Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/68/181, stav 19.

128 *Ibid.*

129 Rezolucija Generalne skupštine UN o braniteljima ljudskih prava, dok. UN A/RES/68/181 poziva države „da usvoje i sprovede politike i programe koji omogućavaju braniteljima ljudskih prava pristup delotvornim pravnim lekovima, između ostalog obezbeđenjem: [...] (b) adekvatnog pristupa sveobuhvatnim uslugama podrške za one branitelje ljudskih prava koje su bile izložene nasilju, uključujući skloništa, psihološke usluge, savetovanje, medicinsku negu, kao i pravne i usluge socijalne zaštite”, stav 21.

i među sobom izgraditi mrežu solidarnosti, brzog odgovora i podrške na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou.

B. Zaštita od sudskog uznemiravanja, kriminalizacije, proizvoljnog hapšenja i pritvaranja

92. Proklamovanjem da „sve aktivnosti javnih organa moraju da budu u skladu sa vladavinom prava, čime se garantuje pravna sigurnost pojedinca”,¹³⁰ države članice su ponovo potvrdile prioritet principa zakonitosti postupaka javnih vlasti i time zabranile proizvoljno ili diskriminatorno ciljanje pojedinaca. Osim toga, one su se obavezale da „osiguraju da niko neće biti podvrgnut proizvoljnom hapšenju, pritvaranju ili progonstvu.”¹³¹ S posebnim osvrtom na novinare, one su osudile „sve napade na novinare i njihovo uznemiravanje” i nastoje da „neposredno odgovorni za takve napade i uznemiravanja odgovaraju za svoje postupke.”¹³²
93. Savet UN za ljudska prava je pozvao države da osiguraju da se ne kriminalizuju unapređivanje i zaštita ljudskih prava i da se braniteljima ljudskih prava ne sprečava uživanje univerzalnih ljudskih prava zbog njihovog rada. Isto tako, Savet je pozvao države da obezbede da niko ne bude izložen, između ostalog, proizvoljnom hapšenju ili pritvaranju, zloupotrebi krivičnog i parničnog postupka ili pretnji istima.¹³³

Kriminalizacija i proizvoljna primena i zloupotreba zakona

94. Uprkos tome, u određenom broju država članica OEBS-a, branitelji ljudskih prava se i dalje gone zbog legitimne aktivnosti unapređivanja i zaštite ljudskih prava i meta su sudskih i drugih oblika uznemiravanja. Za potrebe ovih smernica, pod pojmom „sudsko uznemiravanje” podrazumeva se primena neopravdanih sudskih i upravnih postupaka ili neki drugi oblici zloupotrebe upravnih i pravosudnih ovlašćenja, uključujući i proizvoljnu primenu i zloupotrebu zakona i propisa u cilju ometanja ili stigmatizovanja rada na polju ljudskih prava.
95. Sudsko uznemiravanje branitelja ljudskih prava i kriminalizacija njihovog rada poprima razne oblike, uključujući i sledeće: krivično gonjenje branitelja ljudskih prava na osnovu nejasnih zakona kojima se omogućava proizvoljna primena zakona kojima se inkriminišu aktivnosti na polju ljudskih prava; izmišljene krivične prijave, fiktivne tužbe ili lažne parnice; nesrazmerne kazne za manje prekršaje; i zloupotreba upravnih postupaka i propisa (na primer, u vezi sa radom NVO, finansijskih i poreskih pitanja ili saobraćajnih propisa). U nekim državama članicama, često se prijavljuju takvi primeri zloupotrebe od strane policije, službi bezbednosti i pravosudnih i drugih državnih zvaničnika, gde su uključeni i članovi porodica branitelja ljudskih prava koji su u opasnosti. Zastrašivanje i uznemiravanje

130 Budimpešta 1994, „Odluke: VIII. Ljudska dimenzija”, stav 18.

131 Beč 1989, „Pitanja o evropskoj bezbednosti: Principi”, stav 23.1.

132 Budimpešta 1994, „Odluke: VIII. Ljudska dimenzija”, stav 37.

133 Savet UN za ljudska prava, Rezolucija o zaštiti branitelja ljudskih prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, stavovi 6 i 11(a).

moгу inicirati nedržavni akteri, a da država opravdava ili aktivno podržava takve postupke. Sudsko uznemiravanje i kriminalizacija mogu dovesti do proizvoljnog hapšenja i pritvaranja branitelja ljudskih prava,¹³⁴ njihovih dugih zatvorskih kazni ili lišavanja slobode po drugom osnovu, kao što je prisilan smeštaj u psihijatrijsku ustanovu kao oblik kazne.¹³⁵

96. Rasističke, seksističke ili druge predrasude od strane predstavnika državnih organa, uključujući pripadnike policijskih i pravosudnih organa, mogu uticati na mogućnost i političku volju da se osude, istraže i krivično gone pojave pretnji i nasilja usmerenih protiv branitelja ljudskih prava koji rade na pravima manjina i rodnom pitanjima.¹³⁶ To može, takođe, dovesti i do kumulativnog sudskog i drugih oblika uznemiravanja od strane vlasti uperenih protiv tih branitelja ljudskih prava. Branitelji ljudskih prava koji rade na pitanjima koja se u nekim državama članicama smatraju osetljivim, kao što su rodno zasnovano nasilje i prava žena, takođe su bili izloženi приметно većem riziku od takvog neopravdanog mešanja u njihove aktivnosti.
97. Uznemiravanje i zastrašivanje mogu poprimiti suptilnu formu, često biti prikriiveni kao da formalno proističu iz zakona. Neodređenost i praznine u zakonu mogu se iskoristiti za inkriminisanje branitelja ljudskih prava (videti i odeljak *Sloboda mišljenja i izražavanja* u nastavku). Specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava je uočio posebnu tendenciju primene sofisticiranijih oblika mešanja u rad branitelja ljudskih prava, „uključujući i primenu zakonskih i administrativnih odredaba ili zloupotrebu pravosudnog sistema za kriminalizaciju [...] njihovih aktivnosti”.¹³⁷ Specijalni izvestilac je napomenuo da „ti obrasci ne samo da ugrožavaju fizički integritet i podrivaju rad branitelja ljudskih prava, već nameću i atmosferu straha i šalju preteću poruku društvu u celini.”¹³⁸

134 Specijalni izvestilac UN o stanju ljudskih prava u Belorusiji je, na primer, u izveštaju naveo „neprestane akte zastrašivanja i sudskog uznemiravanja branitelja ljudskih prava, što je ponekad dovodilo do kazni zatvora i velikih novčanih kazni praćene izveštajima o nepravilnosti u vođenju zakonitog sudskog postupka”, dok. UN A/HRC/23/52, 18. april 2013, stav 92.

135 Prema informacijama dostavljenim ODIHR, prisilno upućivanje branitelja ljudskih prava u psihijatrijske ustanove da bi se učutkali, često je praćeno prisilnim medicinskim tretmanom, što predstavlja mešanje u pravo na privatni život i može da predstavlja ozbiljno kršenje prava na fizički integritet. Vidi, na primer, zabrinutost zbog navodnog prisilnog psihijatrijskog tretmana i zatvaranja branitelja ljudskih prava koju je izrazilo nekoliko nosilaca mandata UN po specijalnim procedurama, uključujući i specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, u njihovom zajedničkom apelu vladama Ukrajine i Kazahstana, UKR 2/2013, 22. jul 2013, <[https://spdb.ohchr.org/hrdb/24th/public_-_UA_Ukraine_22.07.13_\(2.2013\).pdf](https://spdb.ohchr.org/hrdb/24th/public_-_UA_Ukraine_22.07.13_(2.2013).pdf)>; i KAZ 4/2013, 22. avgust 2013, <[https://spdb.ohchr.org/hrdb/24th/public_-_UA_Kazakhstan_22.08.13_\(4.2013\).pdf](https://spdb.ohchr.org/hrdb/24th/public_-_UA_Kazakhstan_22.08.13_(4.2013).pdf)>.

136 Kao što je navedeno u odeljku *Suprotstavljanje stigmatizaciji i marginalizaciji* u nastavku, Generalna skupština UN je u svojoj rezoluciji o braniteljima ljudskih prava izrazila posebnu zabrinutost u vezi sa diskriminatorsnom praksom i društvenim normama i obrascima kojima se opravdava nasilje nad ženama i poziva lidere iz svih delova društva, uključujući i političke, vojne, društvene i verske lidere, da izraze javnu podršku važnoj ulozi braniteljki ljudskih prava i legitimnosti njihovog rada. Vidi dok. UN A/RES/68/181, uvodni deo i glavni tekst, stav 15.

137 Izveštaj specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN A/HRC/25/55, 23. decembar 2013, stav 59.

138 *Ibid.*

98. Međunarodna sudska praksa je potvrdila nezakonitost iskorišćavanja praznina u zakonu za ućutkivanje branitelja ljudskih prava. U slučaju jednog branitelja ljudskih prava, koji je stavljen u upravni pritvor zbog neovlašćenog okupljanja, uprkos činjenici da se domaćim zakonom ne predviđa takvo ovlašćenje, Evropski sud za ljudska prava je smatrao da je, između ostalog, došlo do kršenja slobode okupljanja, imajući u vidu postojanja praznine u zakonu u vezi sa ovim pravom.¹³⁹
99. Specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava je sa zabrinutošću konstatovao „zabrinjavajući trend kriminalizacije aktivnosti neregistrovanih grupa.“¹⁴⁰ Osim toga, u ovom kontekstu, grupe čiji se pokušaji da se registruju stalno odbijaju postaju lake mete za krivično gonjenje kada nastave sa radom. U državama članicama, koje zahtevaju prethodno odobrenje za finansijska sredstva koja NVO primi iz inostranstva, branitelji ljudskih prava mogu se suočiti sa krivičnom kaznom ako ne poštuju uslove iz odobrenja. Komitet UN za ljudska prava je osudio tu praksu i naglasio da nevladinim organizacijama treba omogućiti „da obavljaju svoje funkcije bez prepreka koje su u suprotnosti sa odredbom člana 22 [sloboda okupljanja] Pakta, kao što je prethodno odobrenje, kontrole finansiranja i administrativno ukidanje“.¹⁴¹ Isto tako, Komitet UN za prava deteta je izrazio zabrinutost u vezi sa inkriminisanjem članova NVO koje rade bez registracije.¹⁴²
100. Osim toga, kada se aktivnosti branitelja ljudskih prava kriminalizuju često se poziva na zakone predviđene za sprečavanje i krivično gonjenje terorizma i „verskog ekstremizma“. Napred navedena ograničenja u vezi sa finansiranjem NVO su zloupotrebljena da bi se ućutkale grupe za ljudska prava pod izgovorom borbe protiv finansiranja terorizma i pranja novca.¹⁴³ Što se tiče zakona o nacionalnoj bezbednosti, specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja je ponovo izrazio zabrinutost zbog korišćenja „jednog amorfno koncepta nacionalne bezbednosti radi opravdavanja ograničenja uživanja ljudskih prava“, koncepta koji je široko definisan, pa stoga i podložan manipulaciji od strane države kao sredstvo opravdavanja mera usmerenih protiv ugroženih grupa, kao što su branitelji ljudskih prava, novinari ili aktivisti.“¹⁴⁴
101. Pozivajući se posebno na mere za borbu protiv terorizma i zaštitu nacionalne bezbednosti, Savet UN za ljudska prava je pozvao države da osiguraju da te mere „ne

139 Vidi Evropski sud za ljudska prava, *Vjerecnov protiv Ukrajine*, ECtHR, predstavlka br. 20372/110, presuda od 11. aprila 2013.

140 Izveštaj specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN A/HRC/25/55, stav 68.

141 „Zaključne primedbe Komiteta UN za ljudska prava o Egiptu“, dok. UN CCPR/CO/76/EGY, 28. novembar 2002, stav 21.

142 „Zaključne primedbe Komiteta UN za prava deteta o Belorusiji“, dok. UN CRC/C/BLR/CO/3-4, 8. april 2011, stavovi 23-24.

143 Vidi, na primer, Izveštaj specijalnog izvestioca o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, dok. UN A/HRC/20/27, 21. maj 2012, stav 94; i Izveštaj specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN A/64/226, 4. avgust 2009, stav 94.

144 Vidi Izveštaj specijalnog izvestioca o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, dok. UN A/HRC/23/40, stav 60.

ometaju rad i bezbednost pojedinaca, grupa i organa društva koji se bave unapređenjem i zaštitom ljudskih prava” i stavio naglasak na važnost jasnih i nedvosmislenih definicija prestupa vezanih za terorizam u zakonu kao i na imperativni zahtev da osumnjičeni za terorizam uživaju propisne procesne garancije tokom čitavog zakonskog postupka.¹⁴⁵ Prema tome, države članice treba da obezbede da se zakoni koncipirani za inkriminisanje prestupa vezanih za terorizam, uključujući i finansiranje terorizma, striktno tumače da bi se rizik od politički motivisane primene ili druge vrste zloupotrebe sveo na najmanju meru.

102. Efikasna borba protiv kriminalizacije i sudskog uznemiravanja branitelja ljudskih prava, takođe, zahteva usklađeno delovanje državnih institucija kako bi se povećao integritet organa koji sprovode zakon i nezavisnost sudskog i tužilačkog sistema. Time će se obezbediti jasnoća i predvidljivost zakona i propisa u skladu sa načelom zakonitosti i osnažiti marginalizovane ili na drugi način ugrožene grupe, uz istovremenu strogu osudu zastrašivanja i nasilja motivisanog predrasudama od strane nedržavnih aktera. Na isti način, Savet UN za ljudska prava je pozvao države da osiguraju da „sudstvo bude nezavisno, nepristrasno i kompetentno kako bi delotvorno vršilo kontrolu nad zakonima i propisima i njihovom primenom u vezi sa radom i aktivnostima branitelja ljudskih prava”.¹⁴⁶

103. Potrebno je preduzeti mere za jačanje kapaciteta tužilaštva i organa koji sprovode zakon radi očuvanja najviših etičkih standarda u njihovom radu. Države članice treba da postave kao prioritet razvoj održivih internih i eksternih nadzornih mehanizama, uključujući odbore za građanski nadzor nad policijom, kako bi se brzo otkrile i nezavisno istražile povrede dužnosti i uvele disciplinske sankcije ili pokrenuo krivični postupak ukoliko se utvrdi takva povreda dužnosti. Pripadnici organa koji sprovode zakon, pravosuđa i druga službena lica treba, takođe, da prođu obuku kako bi razvili osećaj za važnost uloge koju branitelji ljudskih prava imaju u

145 Savet UN za ljudska prava, Rezolucija o zaštiti branitelja ljudskih prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 10, kojom se: „nadalje pozivaju države da osiguraju mere za borbu protiv terorizma i zaštitu nacionalne bezbednosti:

(a) budu u skladu sa njihovim obavezama po međunarodnom pravu, naročito po međunarodnom pravu ljudskih prava, i da ne ometaju rad i bezbednost pojedinaca, grupa i organa društva koji se bave unapređenjem i zaštitom ljudskih prava;

(b) jasno odrede koji se prestupi kvalifikuju kao teroristički akti definisanjem transparentnih i predvidivih kriterijuma, uključujući, između ostalog, i razmatranje bez pristrasnosti onih koje je formulisao specijalni izvestilac o unapređenju i zaštiti ljudskih prava u borbi protiv terorizma;

(c) zabranjuju i ne omogućavaju izlaganje lica proizvoljnom zatvaranju niti da svojim dejstvom izlažu lica proizvoljnom pritvaranju, kao što je pritvaranje bez garancija na zakonito postupanje, lišavanje slobode kojim se lice lišeno slobode stavlja van zaštite zakona ili nezakonito lišavanje slobode i transfer lica osumnjičenih za terorističke aktivnosti ili nezakonito lišavanje prava na život ili sudski postupak osumnjičenih bez osnovnih garancija suda;

(d) omogućće odgovarajući pristup nadležnim međunarodnim telima, nevladinim organizacijama i nacionalnim institucijama za ljudska prava, gde takve postoje, licima pritvorenim na osnovu zakona protiv terorizma i drugih zakona koji se odnose na nacionalnu bezbednost, kao i da obezbede da branitelji ljudskih prava ne budu uznemiravani ili krivično gonjeni zbog pružanja pravne pomoći licima pritvorenim ili osuđenim na osnovu zakona koji se odnose na nacionalnu bezbednost”.

146 Vidi dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 11(b).

društvu, posebne rizike sa kojima se suočavaju zbog svog rada i njihove potrebe u smislu zaštite, i kada se radi o sudskom uznemiravanju i drugim zloupotrebama. Treba da se posveti posebna pažnja borbi protiv štetnih stereotipa prisutnih kod predstavnika zakona i državnih službenika kako bi se obeshrabilo uznemiravanje branitelja ljudskih prava angažovanih na unapređenju i zaštiti prava marginalizovanih ili drugih ugroženih grupa i podstakle energične istrage po prijavama krivičnih dela motivisanih predrasudama i rodno zasnovanog nasilja.

104. Sa braniteljima ljudskih prava koji podnose tužbe protiv lica ili institucija zbog kršenja ljudskih prava treba uvek postupati dostojanstveno i treba ih efikasno štiti od optužbi radi odmazde, proizvoljnog krivičnog gonjenja i drugih pravnih postupaka. To je posebno važno za branitelje ljudskih prava koji se upuste u strateške parnice u cilju zaštite ljudskih prava u ime lica koja pripadaju marginalizovanim ili drugim ugroženim grupama i koji mogu biti izloženi neprimerenom ličnom, uvredljivom ili agresivnom ispitivanju od strane sudskih organa ili advokata odbrane. „Advokati ne treba da trpe nikakve sankcije ili pretnje istima niti pritisak kada deluju u skladu sa svojim profesionalnim standardima”¹⁴⁷ uključujući i kada pokreću sudske sporove u predmetima kršenja ljudskih prava pripadnika nacionalnih ili etničkih, verskih i jezičkih manjina ili u vezi sa diskriminacijom. Isto tako, svedoke koji daju iskaze u predmetima protiv državnih zvaničnika ili institucija u vezi sa navodnim kršenjima ljudskih prava treba efikasno zaštititi od svake vrste pritiska.

Proizvoljno pritvaranje i tretman tokom pritvaranja

105. Članom 9 ICCPR; članom 5; ECHR i članom 7 ACHR regulišu se pravo na slobodu i sigurnost lica i osnovne garancije protiv proizvoljnog pritvaranja. Prema metodologiji Radne grupe UN za proizvoljno pritvaranje, lišavanje slobode je proizvoljno, između ostalog, kada „je sasvim nemoguće pozvati se na bilo koji pravni osnov koji opravdava lišavanje slobode”; kada lišavanje slobode proističe iz ostvarivanja prava na slobodu mišljenja i izražavanja, okupljanja i udruživanja, kao i niza drugih osnovnih prava i sloboda definisanih Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima i ICCPR; i kada je „težina potpunog ili delimičnog nepoštovanja međunarodnih normi prava na pravično suđenje [...] takva da lišavanje slobode dobija karakter proizvoljnog”.¹⁴⁸ Lišavanje slobode obuhvata policijsko zadržavanje, pritvor, kaznu zatvora na osnovu osuđujuće presude, kućni pritvor, prisilnu hospitalizaciju ili smeštaj u psihijatrijsku ustanovu, između ostalih formi pritvaranja.
106. U skladu sa međunarodnim standardima, pritvaranje mora da odobri pravosudni organ i pritvorena lica treba da imaju nesmetan pristup pravnom savetniku i izvršivo pravo na osporavanje pritvaranja. Kao što je Komitet UN za ljudska prava

147 Vidi „Dokument sa 14. zasedanja Saveta ministara”, Briselska deklaracija o pravosudnim sistemima, 2006.

148 Vidi informacije o radnim metodama, „Pojedinačne pritužbe i hitne žalbe”, Radna grupa za proizvoljno pritvaranje, <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Detention/Pages/Complaints.aspx>>. Što se tiče druge kategorije slučajeva, Radna grupa lišavanje slobode smatra proizvoljnim kada „proističe iz ostvarivanja prava ili sloboda garantovanih članovima 7, 13, 14, 18, 19, 10 i 21 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, kao i, za države ugovornice, članovi 12, 18, 19, 21, 22, 25, 26 i 27 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima“.

istakao, ovo se odnosi na sva lica lišena slobode hapšenjem ili pritvaranjem, bez obzira da li je lišavanje slobode povezano sa krivičnim predmetom ili je određeno po drugom osnovu, kao što je, između ostalog, mentalna bolest, skitnja, zavisnost od droge, vaspitni razlozi ili imigraciona kontrola.¹⁴⁹ Generalno, države članice treba više da koriste alternativne sankcije a korišćenje pritvaranja zbog manjih prekršaja treba obeshrabriti.

107. Pripadnici oružanih snaga angažovani na zaštiti svojih ili ljudskih prava drugih lica, takođe, treba da uživaju osnovne garancije protiv proizvoljnog pritvaranja.¹⁵⁰ Pripadnici oružanih snaga ili policije optuženi za disciplinska ili krivična dela u vezi sa aktivnostima na polju ljudskih prava treba da imaju pravično saslušanje i priliku da se žale nezavisnom telu. Oni se ne smeju hapsiti ili pritvarati bez mogućnosti obraćanja sudu.
108. Branitelje ljudskih prava za koje se utvrdi da su proizvoljno pritvoreni treba u najkraćem roku i bezuslovno osloboditi i treba da dobiju adekvatnu reparaciju. Države članice treba odmah i u potpunosti da sprovedu odluke međunarodnih sudova, to jest Evropskog suda za ljudska prava, i mišljenja kvazi sudskih organa, kao što je Radna grupa za proizvoljno pritvaranje i Komitet UN za ljudska prava.
109. Branitelji ljudskih prava lišeni slobode imaju pravo da se sa njima postupa humano i uz poštovanje njihovog sopstvenog dostojanstva.¹⁵¹ To podrazumeva da uslovi u ustanovama zatvorenog tipa moraju da budu takvi da ne predstavljaju nečovečno i ponižavajuće postupanje. Branitelji ljudskih prava lišeni slobode ne smeju da se podvrgavaju diskriminatornom tretmanu ili uslovima pritvaranja kao vidu kazne za njihov rad na polju ljudskih prava. Oni moraju biti efektivno zaštićeni od muče-

149 Vidi Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 8, član 9, „Pravo na ličnu slobodu i bezbednost“, 30. jun 1982, stav 1. Komitet za ljudska prava trenutno radi na novom Opštem komentaru na član 9. Prema sadašnjoj radnoj verziji, „primeri lišavanja slobode su policijsko zadržavanje, pritvor, zatvorska kazna na osnovu okrivljujuće presude, kućni pritvor, prisilnu hospitalizaciju, zadržavanje u zoni sa ograničenim pristupom na aerodromu i deportacija.“ Vidi nacrt Opšteg komentara br. 35, dok. UN CCPR/C/107/R.3, 28. januar 2013, stav 6. Kao što je navedeno u Opštem komentaru br. 8, garancije iz člana 9 se primenjuju i na takozvano preventivno pritvaranje, vidi stav 4.

150 Prema preporuci CM/Rec(2010)4 Komiteta ministara Saveta Evrope, nijedan pripadnik oružanih snaga ne sme biti lišen slobode osim u slučajevima predviđenim članom 5(1) ECHR i u skladu sa zakonom propisanim postupkom. Ako su uhapšeni ili pritvoreni, oni treba da budu odmah obavesteni o razlozima hapšenja ili pritvaranja, o svim optužbama protiv njih i njihovim pravima u postupku. Isto tako, pripadnici oružanih snaga lišeni slobode treba da imaju pravo na sudski postupak na kojem bi sud preispitao zakonitost njihovog pritvaranja. Disciplinske kazne ili mere koje predstavljaju lišavanje slobode shodno članu 5(1), takođe treba da budu u skladu sa uslovima ove odredbe (Dodatak uz Preporuku, stavovi 22-27). Što se tiče disciplinskog postupka, Preporuka potvrđuje da vojnu disciplinsku kaznu treba da karakteriše pravičnost i da treba da se obezbede proceduralne garancije; da samo ponašanje koje verovatno predstavlja ugrožavanje vojne discipline, održavanja reda, bezbednosti i sigurnosti može da se definiše kao disciplinski prekršaj; i da pripadnici oružanih snaga optuženi za disciplinski prekršaj treba odmah da budu detaljno informisani o prirodi optužbe protiv njih; da imaju pravo na pravično saslušanje (na koje se odnosi član 6 ECHR o pravu na pravično suđenje); i da dobiju mogućnost da se žale višem i nezavisnom telu (vidi stavove 17 i 21). Takođe, da bi se osigurala nezavisnost i nepristrasnost pravosudnih organa u krivičnom postupku protiv pripadnika oružanih snaga, potrebno je da se jasno razdvoje organi gonjenja od onih koji donose sudsku odluku (stav 29). Vidi Preporuku CM/Rec(2010)4 Komiteta ministara država članicama o ljudskim pravima pripadnika oružanih snaga, usvojenu 24. februara 2010.

151 Vidi član 10 ICCPR.

nja i drugih oblika zlostavljanja i svih potencijalnih maltretiranja od strane drugih zatvorenih lica. Postupanje sa braniteljima ljudskih prava lišenih slobode treba da bude potpuno u skladu sa Standardnim minimalnim pravilima UN za postupanje sa zatvorenima, Načelima za zaštitu svih lica na bilo koji način pritvorenih ili zatvorenih i Osnovnim načelima postupanja sa zatvorenima.¹⁵²

110. Da bi rešavale specifične probleme sa kojima se braniteljke ljudskih prava suočavaju prilikom pritvaranja, države članice treba da preduzmu mere kako bi ih zaštitile od rodno zasnovanih povreda i pružiti im usluge u skladu sa Pravilima Ujedinjenih nacija o postupanju sa zatvorenicama i nezatvorskim merama za počiniteljke krivičnih dela (Bangkoška pravila).¹⁵³ Države članice, takođe, treba da preduzmu mere za rešavanje potreba drugih grupa branitelja ljudskih prava koje su posebno izložene riziku od nasilja i drugih vidova maltretiranja.¹⁵⁴

Pravično suđenje

111. Shodno članu 14 ICCPR; članu 6 ECHR i članu 8 ACHR, svako ko je optužen za krivično delo ima pravo na pravično suđenje pred nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona, i na druga prava vezana za pravično suđenje. Konkretno, svako ko je optužen za krivično delo ima pravo da se smatra nevinim dok se ne dokaže njegova krivica. Isto tako, član 14 ICCPR predviđa, između ostalog, sledeće: pravo da bude u najkraćem roku detaljno obavешten o prirodi i razlozima optužbe; pravo da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremu svoje odbrane; pravo na branioca po svom izboru; pravo na besplatnu pravnu pomoć, ako je potrebno; pravo da bude prisutan na suđenju; pravo da poziva i ispituje svedoke u njegovu korist i pravo da ne bude primoran da svedoči protiv samog sebe ili da prizna krivicu.¹⁵⁵
112. Branitelji ljudskih prava protiv kojih su podnete prijave imaju pravo na sve garancije za pravično suđenje prema međunarodnom pravu ljudskih prava i relevantnim opredeljenjima OEBS-a.¹⁵⁶ Oni imaju pravo na delotvorni pravni lek i adekvatnu reparaciju u slučaju povrede bilo kog prava na pravično suđenje. Naročito, navodi da je priznanje iznuđeno i dato pod prinudom, uključujući mučenje, što predstavlja fla-

152 „Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenima“, usvojena na prvom kongresu Ujedinjenih nacija o sprečavanju kriminala i postupanju sa počiniocima, održanom u Ženevi 1955, i odobrena od strane Saveta za ekonomska i socijalna pitanja rezolucijom 663 C (XXIV) 31. jula 1957. i 2076 (LXII) 13. maja 1977; i „Osnovni principi za postupanje sa zatvorenima“, koje je donela i proglasila Generalna skupština Rezolucijom 45/111 od 14. decembra 1990.

153 „Pravila Ujedinjenih nacija o postupanju sa zatvorenicama i nezatvorskim merama za počiniteljke krivičnih dela (Bangkoška pravila)“, usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/65/229 21. decembra 2010.

154 Tu spada, na primer, njihova seksualna orijentacija, rodni identitet i rodno ispoljavanje. Vidi, na primer, Kancelarija Ujedinjenih nacija za drogu i kriminal, „Priručnik za zatvorenike s posebnim potrebama“, 2009, <<http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Prisoners-with-special-needs.pdf>>; u vezi sa preporukama o LGBT osobama, vidi str. 119-122.

155 Vidi član 14(3).

156 Vidi, na primer, Beč 1989; Kopenhagen 1990; Ljubljana 2005; i Helsinki 2008.

grantno kršenje prava na pravično suđenje, moraju se odmah, efikasno, nezavisno i nepristrasno ispitati, a sud mora da izuzme svako korišćenje dokaza, uključujući i izjave svedoka, pribavljene mučenjem i drugim vidovima zlostavljanja.¹⁵⁷

113. Savet UN za ljudska prava je pozvao države članice da obezbede da se „procesne garancije, uključujući i one u krivičnim predmetima protiv branitelja ljudskih prava, uspostave u skladu sa međunarodnim pravom ljudskih prava da bi se izbeglo korišćenje nepouzdanih dokaza, neopravdanih istraga i procesnih odlaganja, i time stvarno doprinelo ekspeditivnom zatvaranju svih neosnovanih predmeta, a lica bi dobila mogućnost da ulože žalbu direktno odgovarajućem telu”.¹⁵⁸
114. U skladu sa obavezama preuzetim u okviru OEBS-a, države članice treba dodatno da ojačaju nezavisnost sudova da bi se rizik od politički motivisane sudske odluke ili pristrasne odluke zbog spoljnih uticaja na sud sveo na minimum. Naročito, države članice treba da dozvole i podstiču prisustvo posmatrača na suđenjima kao mehanizam za praćenje praktičnog ostvarivanja prava na pravično suđenje. S tim u vezi, države članice su odlučile da „kao meru za izgradnju poverenja prihvate prisustvo posmatrača koje šalju države članice i predstavnika nevladinih organizacija i drugih zainteresovanih lica na suđenjima.”¹⁵⁹ Isto tako, one su izjavile da „se podrazumeva da se sudski postupci mogu održavati bez prisustva javnosti u okolnostima propisanim zakonom i u skladu sa obavezama iz međunarodnog prava i preuzetim međunarodnim obavezama”.¹⁶⁰ Shodno tome, sudovi su dužni da raspored suđenja i druga relevantna dokumenta, kao što su sudske odluke, učine dostupnim javnosti da bi se garantovala transparentnost postupka.

C. Borba protiv stigmatizacije i marginalizacije

115. Države članice su prepoznale da je aktivno angažovanje pojedinaca, grupa, organizacija i institucija bitno za dalji napredak u postizanju zajedničkih ciljeva. Ti ciljevi obuhvataju jačanje poštovanja i uživanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Takođe, države članice su se obavezale da poštuju „pravo svojih građana da aktivno, pojedinačno i zajedno sa drugima doprinose unapređenju i zaštiti ljudskih

¹⁵⁷ Međunarodni mehanizmi za ljudska prava su izrazili zabrinutost u izvesnom broju slučajeva gde su branitelji ljudskih prava navodno bili izloženi mučenju radi iznuđivanja priznanja. Na primer, nakon posete Kirgistanu, specijalni izvestilac o pitanjima mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kazni je izjavio da: „Odluka Vrhovnog suda od 20. decembra 2011. kojom se potvrđuje kazna doživotnog zatvora za istaknutog branitelja ljudskih prava Azimjana Askarova i druge branitelje osuđene u vezi sa nasiljem iz juna 2010. uprkos izveštajima o njegovom mučenju u pritvoru i tvrdnjama tuženog da je priznanje iznuđeno pod prinudom, predstavlja primer propusta najvišeg pravosudnog organa da postupi po navodima o mučenju i zlostavljanju. Nedavna odluka Vrhovnog suda od 9. decembra 2011. kojom je potvrđena odluka nižestepenog suda o oslobađanju krivice četiri policajca optuženih za mučenje žrtve, iako je postojao čvrst medicinski dokaz o svirepom mučenju, predstavlja još jedan obeshrabrujući primer neuspelog vršenja pravde“. Vidi dok. UN A/HRC/19/61/Add.2, 21. februar 2012, stav 49.

¹⁵⁸ Vidi Rezoluciju Saveta UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 11(c).

¹⁵⁹ Kopenhagen, 1990, stav 12.

¹⁶⁰ *Ibid.*

prava i osnovnih sloboda”¹⁶¹ i „pravo svakoga da pojedinačno i zajedno sa drugima traži, prima i slobodno saopštava stavove i informacije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, uključujući i prava na širenje i objavljivanje takvih stavova i informacija”.¹⁶²

116. Deklaracija UN je, na primer, takođe ponovo potvrdila pravo svakoga da komunicira sa nevladinim, odnosno međudržavnim organizacijama (član 5 (c) i da traži, pribavlja i koristi – pojedinačno i zajedno sa drugima – resurse izričito za svrhu unapređenja i zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda miroljubivim sredstvima (član 13).
117. Uprkos ovim i drugim obavezama, branitelji ljudskih prava i dalje su stigmatizovani u mnogim zemljama zbog ostvarivanja tih prava i svojih aktivnosti.¹⁶³ Rad na polju ljudskih prava se često prikazuje kao političko delovanje ili politička opoziciona aktivnost jer često uključuje kritiku vlasti i osporavanje stavova većine. Međutim, prema međunarodnim standardima, pojedinci imaju pravo da učestvuju u vođenju javnih poslova, između ostalog, upućivanjem kritika i predloga vlastima o načinu jačanja zaštite ljudskih prava. Aktivnosti vršenja uticaja na javno mnjenje i odlučivanje predstavljaju važan element u radu na polju ljudskih prava i bitni su za jačanje poštovanja ljudskih prava. Prema tome, rad na polju ljudskih prava se ne sme krivo shvatiti kao stranačka politička aktivnost. Stoga, države članice treba da priznaju značaj i legitimnost rada na polju ljudskih prava.
118. Specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava je izrazio zabrinutost da se branitelji ljudskih prava često žigošu kao neprijatelji države ili teroristi u pokušaju da im se oduzme legitimitet njihovog rada i aktivnosti.¹⁶⁴ Uobičajeni pokušaji da se to učini u regionu OEBS-a obuhvataju etiketiranje branitelja ljudskih prava kao ekstremista, izdajica ili špijuna, diskreditovanje njihovog rada kao delovanja u cilju obaranja vlasti ili optuživanje branitelja ljudskih prava da brane kriminalce ili da su sami kriminalci.
119. PS SE je izrazila zabrinutost da su „branitelji izloženi kampanjama narušavanja ugleda sa ciljem da se diskredituju ili se optužuju da nisu patriote, da su izdajice, ‘špijuni’ ili ‘ekstremisti’, u izvesnom broju država članica ove organizacije”.¹⁶⁵

161 Beč 1989, „Pitanja vezana za bezbednost u Evropi: Načela”, stav 13(5).

162 Kopenhagen 1990, stav (10.1).

163 U svom prvom izveštaju Generalnoj skupštini UN, 2001. godine, tadašnja specijalna predstavnica generalnog sekretara za pitanja branitelja ljudskih prava je navela da su „kampanje ocrnjivanja branitelja ljudskih prava postale sredstvo koje se sve više koristi za diskreditovanje njihovog rada”. To se od tada nije bitno promenilo, čak izgleda da su metode diskreditovanja branitelja ljudskih prava postale još sofisticiranije. Vidi izveštaj specijalnog predstavnika generalnog sekretara za pitanja branitelja ljudskih prava, Hine Jilani, dok. UN A/56/341, 10. septembar 2001, stavovi 36-40.

164 Vidi izveštaj specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN A/HRC/25/55, 23. decembar 2013, stav 86.

165 Vidi Rezoluciju PS SE 1660 (2009) o položaju branitelja ljudskih prava u državama članicama Saveta Evrope, usvojenu 28. aprila 2009, stav 4.

Pored toga, PS SE je pozvala države članice da prestanu sa neosnovanim optužbama branitelja ljudskih prava da su „ekstremisti ili agenti stranih sila”.¹⁶⁶

120. U nekoliko država članica OEBS-a, izgleda da stigmatizacija i kampanje klevetanja doprinose širem obrascu oduzimanja legitimiteta braniteljima ljudskih prava koji primaju sredstva ili obavljaju svoj rad profesionalno u smislu da su prvenstveno vođeni finansijskom dobiti više nego motivima povezanim sa zalaganjem za ljudska prava. Štaviše, u nekim državama članicama, rad na polju ljudskih prava se diskredituje kroz usvajanje zakona koji, na primer, opisuju branitelje ljudskih prava koji primaju stranu finansijsku pomoć kao ‘strane agente’.¹⁶⁷ Svi takvi zakoni treba da se revidiraju u konsultaciji sa braniteljima ljudskih prava i, ako je potrebno, izmene ili dopune, odnosno ukinu.
121. Postoje izveštaji da su branitelji ljudskih prava ili njihove organizacije pojedinačno bili na meti koordiniranih kampanja klevetanja, uključujući i medijskih, kao i drugih oblika stigmatizacije osmišljenih tako da se nanese šteta njihovom ličnom ugledu ili kredibilitetu njihove organizacije. Na primer, rodni stereotipi se redovno koriste za diskreditovanje braniteljki ljudskih prava.¹⁶⁸ Kao što je Radna grupa UN za pitanja diskriminacije žena u zakonima i praksi istakla, braniteljke ljudskih prava su takođe izložene uznemiravanju, pretnjama i seksističkim napadima na Internetu.¹⁶⁹ Mladi branitelji ljudskih prava, uključujući i decu, se često opisuju kao suviše mladi da bi imali svoje mišljenje i uskraćuje im se pravo da iskažu svoje stavove. Izgleda da se demonizovanje branitelja ljudskih prava zbog njihove stvarne ili percipirane seksualne orijentacije i otkrivanje osetljivih ličnih informacija ili podataka sredstvima javnog informisanja u suprotnosti sa pravom na privatnost, pojavljuje kao još jedna taktika koja se periodično koristi za diskreditovanje branitelja ljudskih prava.

166 Vidi Rezoluciju PS SE 1891 (2012), usvojenju 27. juna 2012, stav 5.8.

167 U svom mišljenju o ruskim zakonima o NVO, na primer, komesar za ljudska prava Saveta Evrope je zaključio da će neprestano korišćenje pojma „strani agent” dovesti do dalje stigmatizacije civilnog društva i imati „obeshrabrujući efekat” na aktivnosti civilnog društva: „korišćenje pojma ‘strani agent’ (иностранный агент) je od posebne važnosti za organizacije pogođene primenom Zakona o stranim agentima jer se on u ruskom istorijskom kontekstu obično povezivao sa pojmom ‘stranog špijuna’ odnosno ‘izdajice’ i stoga nosi konotaciju ostrakizma ili stigme”. Vidi Mišljenje komesara za ljudska prava o zakonima Ruske Federacij o nekomercijalnim organizacijama u kontekstu standarda Saveta Evrope, CommDH(2013)15, 15. jul 2013, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2086667>>, stavovi 57 i 80. Što se tiče negativne konotacije pojma „strani agent”, vidi i Evropska komisija za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija) i Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (OSCE/ODIHR), „Zajedničko preliminarno mišljenje o nacrtu Zakona za izmenu i dopunu Zakona o nekomercijalnim organizacijama i drugim zakonodavnim aktima Kirgiske Republike”, CDL-AD(2013)030, 16. oktobar 2013, stav 47.

168 Na primer, u rezoluciji 68/181, Generalna skupština UN je izrazila duboku zabrinutost zbog uticaja istorijskih i strukturalnih nejednakosti koje takođe dovode do kršenja prava i maltretiranja braniteljki ljudskih prava i stigmatizacije njihovog rada „zahvaljujući diskriminatornim praksama i onim društvenim normama ili obrascima kojima se opravdava nasilje nad ženama ili održava kontinuitet prakse koja uključuje takvo nasilje”, Vidi dok. UN A/RES/68/181, preambula.

169 Vidi izveštaj Radne grupe za pitanja diskriminacije žena u zakonima i praksi, dok. UN A/HRC/23/50, 19. april 2013, stav 66. Radna grupa je, na primer, navela anonimnu negativnu kampanju koja poziva na grupno silovanje jedne braniteljke ljudskih prava, sa rasističkim pogrđnim izjavama na njenom profilu na Wikipediji.

122. Pravo na privatnost iz člana 17 ICCPR obuhvata i zaštitu od nezakonitih napada na čast i ugled.¹⁷⁰ Države ugovornice Pakta su, prema tome, dužne da štite branitelje ljudskih prava od takvih napada bilo da, kako je naveo Komitet UN za ljudska prava, dolaze od državnih organa ili od fizičkih ili pravnih lica.¹⁷¹ Međutim, Komitet je takođe naglasio da, mada ograničenja slobode izražavanja mogu biti legitimna radi zaštite prava iz člana 17, takva ograničenja se moraju pažljivo primenjivati.¹⁷² Naročito, moraju da budu strogo u skladu sa međunarodnim standardima o slobodi izražavanja da bi se osiguralo da se ovo pravo neopravdano ne uskraćuje i ne smeju se zloupotrebljavati da bi se bilo ko lišio prava na zaštitu ljudskih prava.
123. Postoje izveštaji da su, u izvesnom broju država članica, klevetničke kampanje protiv branitelja ljudskih prava orkestrirane direktno od državnih organa ili zvaničnika ili državnih medija. Često ih vode i nedržavni akteri, uključujući agresivne nacionalističke grupe, verske lidere i institucije ili privatne korporacije.¹⁷³ Takvi pokušaji diskreditovanja branitelja ljudskih prava i njihovog rada se ponekad podgrevaju uvredljivim – ili čak zapaljivim – izjavama državnih funkcionera ili političara u medijima na opštinskom, regionalnom i nacionalnom nivou.
124. Branitelji ljudskih prava koji pripadaju ili su povezani sa grupama suočenim sa predrasudama i netrpeljivošću u društvu – na osnovu etničke pripadnosti, vere, „rase”, državljanstva, roda, invaliditeta ili nekog drugog statusa – su pod posebnim rizikom da budu meta takvog maltretiranja. Internet i društvene mreže se sve više koriste za širenje i podgrevanje mržnje protiv branitelja ljudskih prava koji pripadaju ili su povezani sa tim grupama. Osim toga, usvojene mere za borbu protiv podsticanja diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja protiv branitelja ljudskih prava, kada su takvi činovi motivisani netrpeljivošću prema nekoj posebnoj društvenoj grupi kojoj branitelji ljudskih prava pripadaju ili se sa njom povezuju, često nisu delotvorne.
125. Generalno, stigmatizacija i kampanje klevetanja stvaraju atmosferu koja izaziva verbalne ili fizičke napade na branitelje ljudskih prava i podstiču njihovo uznemiravanje i proganjanje, ugrožavajući time njihovu bezbednost.
126. Savet UN za ljudska prava je podstakao države „da javno priznaju važnu i legitimnu ulogu branitelja ljudskih prava za unapređenje ljudskih prava, demokratije i

170 Za razliku od ICCPR, član 8 ECHR se ne odnosi konkretno na čast i ugled, ali je u svojoj sudskoj praksi Evropski sud za ljudska prava naveo da je u određenim okolnostima pravo na zaštitu nečijeg ugleda pokriveno članom 8 Konvencije kao deo prava na poštovanje privatnog života. Vidi odeljak *Pravo na privatni život* u nastavku.

171 Vidi Opšti komentar br. 16, član 17 Komiteta UN za ljudska prava, „Pravo na privatnost”, 8. april 1988, stavovi 1 i 11.

172 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 34 o članu 19, „Sloboda izražavanja”, dok. UN CCRP/C/GC/34, 12. septembar 2011, stav 28.

173 Na primer, kao što je specijalni izvestilac o položaju branitelja ljudskih prava istakao, branitelji ljudskih prava koji rade na polju ljudskih prava LGBTI populacije su često izloženi stigmatizaciji i napadima od strane, između ostalog, društvenih i verskih lidera ili grupa i medija. Vidi dok. UN A/HRC/25/55, 23. decembar 2013, stav 104.

vladavine prava kao bitne komponente obezbeđenja njihove zaštite, između ostalog, tako što će poštovati nezavisnost njihove organizacije i izbegavati stigmatizovanje njihovog rada”.¹⁷⁴ Savet UN za ljudska prava je pozvao lidere iz svih društvenih sektora i odgovarajućih zajednica, uključujući političke, društvene i verske lidere i lidere iz poslovnih krugova i medija, da izraze javnu podršku važnoj ulozi branitelja ljudskih prava i legitimnosti njihovog rada.¹⁷⁵

127. Istupanja državnih ili nedržavnih aktera koja su na granici zagovaranja mržnje na nacionalnoj, rasnoj ili verskoj osnovi i kojima se podstiče diskriminacija, neprijateljstvo ili nasilje, moraju se zabraniti zakonom, kako je predviđeno članom 20 ICCPR.¹⁷⁶ Kao što je specijalni izvestilac za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja istakao, pravosudni organi treba pažljivo da tumače i primenjuju takve zakone da isti ne uskraćuju legitimne oblike izražavanja u suprotnosti sa članom 19. ICCPR.¹⁷⁷

128. Da bi se suzbilo podstrekivanje nacionalne, rasne ili verske mržnje, uključujući i kada je uperena protiv branitelja ljudskih prava, takvi zakoni treba da se dopune odgovarajućim merama podizanja nivoa svesti javnosti i izgradnjom kapaciteta, kao što se preporučuje, na primer, u „Rabatskom akcionom planu o zabrani zagovaranja nacionalne, rasne ili verske mržnje koja predstavlja podstrekivanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje“.¹⁷⁸ Takve mere uključuju obuku i podizanje svesti pripadnika snaga bezbednosti, pripadnika organa za sprovođenje zakona i pravosuđa, kao i obrazovanje o ljudskim pravima i obuku o vrednostima i načelima ljudskih prava, takođe i u školama.

129. Isto tako, organi vlasti treba da se postaraju da koriste trenutno prihvaćenu terminologiju kojom se niko ne stigmatizuje kada pominju određene grupe koje su marginalizovane po osnovu, na primer, etničke pripadnosti, vere, „rase“, državljanstva, roda, invaliditeta ili nekog drugog statusa. U tu svrhu, državni organi treba često

174 Rezolucija Saveta UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, preambula.

175 *Op. cit.*, dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 18. Isto tako, u svojoj rezoluciji o braniteljima ljudskih prava. Generalna skupština UN je pozvala i vojne lidere da javno posebno podrže ulogu braniteljki ljudskih prava (vidi dok. UN A/RES/68/181, stav 15). Što se tiče uticaja rasističkih, seksističkih i drugih predrasuda među predstavnicima državnih organa, uključujući i pripadnike organa odgovornih za sprovođenje zakona i pravosuđa, na političku volju da se osude, istraže i krivično gone slučajevi pretnji i nasilja usmerenih na branitelje ljudskih prava koji rade na pitanjima prava manjina i rodne ravnopravnosti, vidi i odeljak *Kriminalizacija i proizvoljna primena i zloupotreba zakona u prethodnom tekstu*.

176 U skladu sa obavezom iz člana 20 ICCPR, države članice OEBS-a su se obavezale da „preduzmu delotvorne mere, uključujući i donošenje, u skladu sa svojim ustavnim sistemom i međunarodnim obavezama, takvih zakona koji mogu biti potrebni da se pruži zaštita od svih postupaka kojima se podstiče nasilje protiv lica ili grupa na osnovu nacionalne, rasne, etničke ili verske diskriminacije, neprijateljstva ili mržnje, uključujući i antisemitizam“. Vidi Kopenhagen 1990 stav (40.1); vidi i Ženeva 1991.

177 Izveštaj specijalnog izvestioca o unapređenju i zaštiti prava na slobodu mišljenja i izražavanja, dok. UN A/67/357, 7. septembar 2012, stavovi 76 i 77.

178 „Rabatski plan o zabrani zagovaranja nacionalne, rasne i verske mržnje koja predstavlja podstrekivanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje“, Zaključci i preporuke sa četiri regionalne ekspertske radionice koje je organizovala OHCHR 2011. i koje su usvojili eksperti u Rabatu, u Maroku, 5. oktobra 2012, <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf>, str. 7-8.

da se konsultuju sa braniteljima ljudskih prava o odgovarajućoj terminologiji bez predrasuda i treba da obezbede da se takva terminologija primenjuje u pismenim i usmenim izlaganjima.

130. U skladu sa opredeljenjima OEBS-a da se zauzme čvrst javni stav protiv govora mržnje i drugih ispoljavanja agresivnog nacionalizma, rasizma, šovinizma, ksenofobije, antisemitizma i nasilnog ekstremizma, kao i pojava diskriminacije na bazi vere ili uverenja,¹⁷⁹ državni zvaničnici i institucije na nacionalnom, regionalnom ili lokalnom nivou treba javno da se ograde od svakog takvog istupanja protiv branitelja ljudskih prava kad god do njega dođe.
131. Stigmatizacija, takođe, izaziva marginalizaciju. Generalno, ona, takođe, podriva kredibilitet rada na polju ljudskih prava i time dovodi do odliva sredstava i nedostatka podrške potrebne za uspešan rad. Umesto da stigmatizuju branitelje ljudskih prava, države članice treba aktivno i konstruktivno da komuniciraju sa braniteljima ljudskih prava i priznaju relevantnost i važnost njihovog doprinosa. U znak priznanja činjenice da su članovi i osoblje nezavisnih nacionalnih institucija za ljudska prava takođe branitelji ljudskih prava, države članice treba da, po potrebi, jačaju njihova ovlašćenja u skladu sa Pariskim principima i omoguće komunikaciju sa drugim braniteljima ljudskih prava da bi se podstakao njihov angažman u javnim debatama. Takođe, treba da uzmu u razmatranje preporuke i stavove nezavisnih nacionalnih institucija za ljudska prava i drugih branitelja ljudskih prava, čak i ako se njima kritikuje vlast.
132. Iako rad branitelja ljudskih prava često obuhvata kritiku državnih politika i mera, vlade ne treba da tu kritiku smatraju negativnom. „Načelo ostavljanja prostora za nezavisno mišljenje i slobodnu raspravu o državnim politikama i merama je od osnovne važnosti i predstavlja oproban i ispitan način uspostavljanja boljeg stepena zaštite ljudskih prava. Branitelji ljudskih prava mogu da pomognu vladama u unapređenju i zaštiti ljudskih prava. Kao deo procesa konsultacija, oni mogu da imaju ključnu ulogu u pružanju pomoći za pisanje odgovarajućih zakona, nacionalnih planova i strategija o ljudskim pravima. Ta uloga, takođe, treba da se prizna i podrži”.¹⁸⁰

179 Dokument sa Desetog zasedanja Saveta ministara (Porto 2002), stav 8.

180 „Obezbeđenje zaštite – Smernice Evropske unije o braniteljima ljudskih prava”, <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/GuidelinesDefenders.pdf>>, stav 5. Smernice su prvi put usvojene 2004. i revidirane 2008.

III. BEZBEDNO I POVOLJNO OKRUŽENJE KOJE DOPRINOSI RADU NA POLJU LJUDSKIH PRAVA

D. Sloboda mišljenja, izražavanja i informisanja

133. Osim člana 19 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (UDHR), određen broj međunarodnih i regionalnih ugovora o ljudskim pravima sadrži pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, uključujući ICCPR,¹⁸¹ ECHR,¹⁸² ACHR¹⁸³ i FCNM¹⁸⁴. Prema UDHR, „svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obaveštenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice”.
134. Države članice su se obavezale „da omoguće slobodnije i šire pružanje informacija svih vrsta, podstiču saradnju u oblasti informisanja i razmenu informacija sa drugim zemljama.”¹⁸⁵ One su ponovo potvrdile da će „svako imati pravo na slobodu izražavanja, kao i pravo na komunikaciju“. To pravo će obuhvatiti slobodu posjedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice.”¹⁸⁶ Ponovo je naglašena ključna uloga slobode izražavanja „kao osnovnog ljudskog prava i osnovne komponente demokratskog društva.”¹⁸⁷ Države članice su isto tako potvrdile značaj slobodnog protoka informacija,¹⁸⁸ kao i značajnu ulogu slobodnih medija.¹⁸⁹
135. Kao što je Komitet UN za ljudska prava istakao, sloboda mišljenja i izražavanja, koja obuhvata pravo da se traže, primaju i saopštavaju informacije, je bitna za svako društvo i predstavlja temelj svake slobodne i demokratske države.¹⁹⁰ Isto tako, Komitet je naveo da je „sloboda izražavanja neophodan uslov za ostvarivanje načela transparentnosti i odgovornosti koji su, opet, bitni za unapređenje i zaštitu ljudskih prava.”¹⁹¹ Drugim rečima, uživanje prava na slobodu mišljenja i izražavanja je neophodno za branitelje ljudskih prava. Shodno tome, član 6 Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava ponovo potvrđuje pravo pojedinca da zna, traži, pribavi, primi i poseduje informacije o ljudskim pravima; slobodno objavljuje,

181 ICCPR, član 19.

182 ECHR, član 10.

183 Član 13 Američka konvencija o ljudskim pravima. Međamerička komisija o ljudskim pravima. Deklaracija o načelima slobode izražavanja, koju je Komisija odobrila u oktobru 2000, pruža detaljno uputstvo o tumačenju člana 13 Američke konvencije, vidi <<http://www.oas.org/en/iachr/expression/showarticle.asp?artID=26&IID=1>>.

184 FCNM, član 7.

185 Helsinki 1975, „Saradnja u humanitarnoj i drugim oblastima”.

186 Kopenhagen 1990, stav 9.1.

187 Budimpešta 1991, „Odluke: VIII. Ljudska dimenzija”, stav 34.

188 Istanbul 1999, „Povelja o evropskoj bezbednosti: III. Naš zajednički odgovor”, stav 26.

189 Astana 2012, stav 6.

190 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 34 na član 19, stav 2.

191 *Ibid.*, stav 3.

saopštava i širi stavove, informacije i znanje o svim ljudskim pravima; da proučava, raspravlja, stiče i brani svoja uverenja o poštovanju ljudskih prava i da skrene pažnju javnosti na pitanja ljudskih prava.

136. Međutim, bez obzira na postojanje garancija u međunarodnom pravu, pravo branitelja ljudskih prava na slobodu mišljenja, izražavanja i informisanja i dalje se neopravdano ograničava u nekim državama članicama OEBS-a. Parlamentarna skupština OEBS-a je 2007. godine tražila od država članica da se pozabave „preostalim izazovima, nepostojanjem napretka ili čak nazadovanjem” u vezi sa primenom, između ostalog, slobode izražavanja, za koju se utvrdilo da je „ugrožena nizom izrazito restriktivnih zakona i politika” koje negativno utiču na radno okruženje branitelja ljudskih prava.¹⁹² Poslednjih godina, ova situacija se nije bitno promenila, čak izgleda da se i pogoršala u nekim delovima regiona. Zakoni koji predviđaju nesrazmerna i neopravdana ograničenja na osnovu nacionalne bezbednosti (naročito u vezi sa borbom protiv terorizma), javnog zdravlja i morala stalno su prijavljivani kao problematični. Slično tome nejasni zakoni koji se mogu proizvoljno primeniti za suzbijanje slobode izražavanja su označeni kao razlog za zabrinutost u nekim zemljama. Isto tako, u nekoliko zemalja, branitelji ljudskih prava LGBTI osoba sprečeni su u obavljanju svojih aktivnosti pod izgovorom zaštite javnog morala i maloletnika od nanošenja štete.¹⁹³

192 Rezolucija Parlamentarne skupštine OEBS-a o jačanju angažmana OEBS-a sa braniteljima ljudskih prava i nacionalnim institucijama za ljudska prava, stav 17, u „Kijevskoj deklaraciji i rezolucijama usvojenim na šesnaestom godišnjem zasjedanju”, Kijev, od 5. do 9. jula 2007, str. 28-30, <<http://www.oscepa.org/publications/declarations/2007-kyiv-declaration/250-kyiv-declaration-english/file>>.

193 Vidi, na primer, Izveštaj komesara za ljudska prava Saveta Evrope nakon posete Azerbejdžanu od 22. do 24. maja 2013, CommDH(2013)14, 6. avgust 2013. Po njegovom mišljenju o izmenama i dopunama zakona u Ruskoj Federaciji, komesar je utvrdio da je jezik kojim je pisan Zakon o izdaji izrazito nejasan i uopšten, pa bi stoga mogao biti podložan selektivnom tumačenju i neopravdanim ograničenjima ostvarivanja prava na slobodu izražavanja (Vidi „Mišljenje komesara za ljudska prava o zakonima Ruske Federacije o nekomercijalnim organizacijama u svetlu standarda Saveta Evrope”, CommDH(2013)15, 15. jul 2013, stav 24). Isto tako, komesar je utvrdio da „pojam 'političke aktivnosti', kako je definisan u Zakonu o stranim agentima, korišćenje termina 'strani agent' i mogućnost podnošenja krivične prijave za 'zlonamerno' nepoštovanje Zakona utiče na slobodno ostvarivanje prava na slobodu udruživanja i slobodu izražavanja prema definiciji u sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava” (stav 82). U svojim zaključnim primedbama o Ruskoj Federaciji iz 2009, Komitet UN za ljudska prava je pozvao tu državu ugovornicu da „revidira federalni Zakon o borbi protiv aktivnosti ekstremista u cilju preciznije definicije 'aktivnosti ekstremista' da bi se izbegla svaka mogućnost proizvoljne primene”. Vidi dok. UN CCPR/C/RUS/CO/6, 24. novembar 2009, stav 24. U svojim zaključnim primedbama o Turskoj iz 2012, Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog „nejasnoće definicije terorističkog akta” i „velikog broja slučajeva u kojima su branitelji ljudskih prava, advokati, novinari, čak i deca, optuženi po Zakonu o borbi protiv terorizma zbog slobodnog izražavanja vlastitog mišljenja i ideja, naročito u okviru diskusija o kurdskom pitanju”; Vidi dok. UN CCPR/C/TUR/CO/1, 13. novembar 2012, stav 16. Godine 2011, tadašnji komesar Saveta Evrope, Tomas Hamarberg, objavio je iscrpan izveštaj o slobodi izražavanja i medija u Turskoj kojim je pozvao vlasti da pregledaju i izmene i dopune niz odredaba u krivičnom zakonu i zakonu o borbi protiv terorizma da bi se sprečila njihova neproporcionalna primena radi ograničenja slobode izražavanja (Vidi „Izveštaj Tomasa Hamarberga, komesara za ljudska prava Saveta Evrope, nakon njegove posete Turskoj u periodu od 27. do 29. aprila 2011.”, CommDH(2011)25, 12. jul 2011). Što se tiče zakona o zaštiti javnog morala i maloletnika, Komitet za ljudska prava je, na primer, u svojim zaključnim primedbama o Litvaniji izrazio zabrinutost što se „određeni pravni instrumenti, kao što je Zakon o zaštiti maloletnika od štetnog dejstva javnih informacija (član 7) mogu primeniti na način koji je neopravdano restriktivan u pogledu slobode izražavanja garantovane Paktom i da mogu uticati na opravdanu diskriminaciju lezbijске, gej, biseksualne i transrodne (LGBT) osobe”. Vidi dok. UN CCPR/C/LTU/CO/3, 31. avgust 2012, stav 8.

137. Države članice treba da preispitaju svoje zakonodavne okvire da bi se obezbedila puna saglasnost sa međunarodnim standardima i opredeljenjima OEBS-a o slobodi mišljenja i izražavanja, uključujući pravo da se traže, primaju i šire informacije. Tačnije, treba da osigura da svako ograničenje bude strogo u skladu sa načelima zakonitosti, neophodnosti i proporcionalnosti. Pritom, treba da obrate posebnu pažnju na eliminisanje nejasnih odredaba i praznina u zakonu koje utiču na predvidljivost primene zakona pa su stoga nespojivi sa načelom zakonitosti. Isto tako, odredbe koje predviđaju ograničenja slobode mišljenja i izražavanja po osnovima koji nisu priznati međunarodnim pravom i koje nameću neproporcionalna ograničenja treba bez odlaganja da se izmene ili ukinu.
138. Svetet UN za ljudska prava je pozvao države „da obezbede da zakoni i propisi kojima se garantuje javna bezbednost i javni red sadrže jasno definisane odredbe u skladu sa međunarodnim pravom ljudskih prava, uključujući načela nediskriminacije, i da se takvi zakoni i propisi ne koriste za ometanje ili ograničavanje ostvarivanja bilo kog ljudskog prava, uključujući slobodu izražavanja”.¹⁹⁴ Isto tako, zakoni koji nameću ograničenja u cilju zaštite javnog morala, uključujući i pravo slobode izražavanja, ne smeju da krše načelo nediskriminacije.¹⁹⁵ Shodno tome, kao što je Komitet UN za ljudska prava istakao, sva ta ograničenja se moraju shvatiti u svetlu univerzalnosti ljudskih prava i načela nediskriminacije.¹⁹⁶
139. U nekoliko zemalja članica OEBS-a, zakoni o kleveti se navodno koriste za ućutkivanje, a ponekad čak i za upućivanje u zatvor branitelja ljudskih prava. Prijavljivani su slučajevi zloupotrebe zakona o kleveti i zakona čiji je cilj zaštita ugleda i časti političkog rukovodstva radi gušenja legitimnog izražavanja, uključujući i ono na Internetu. Komitet UN za ljudska prava u svojim odlukama u vezi sa pravom na slobodu mišljenja i izražavanja da Pakt vrednuje nesmetano izražavanje u demokratskom društvu naročito visoko u kontekstu javne debate o javnim i političkim ličnostima.¹⁹⁷ Isto tako, Komitet je naveo da „države ugovornice treba da razmotre dekriminalizaciju klevete a, u svakom slučaju, da primena krivičnog zakona treba da se odobri samo u najtežim slučajevima i da kazna zatvora nikada ne predstavlja odgovarajuću kaznu.”¹⁹⁸ Naime, kao što se u stavovima predstavnika OEBS-a za slobodu medija stalno ističe, postoji potpuna saglasnost međunarodnih organizacija i institucija koje štite slobodu izražavanja da je kleveta kao krivično delo

194 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 4.

195 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 34 o članu 19, stav 26.

196 *Ibid.*, stav 32.

197 Vidi, na primer, mišljenja Komiteta za ljudska prava u slučaju *Bodrožić protiv Srbije i Crne Gore*, saopštenje br. 1180/2003, oktobar 2005, stav 8, napred navedena u odeljku *Opšti principi*.

198 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 34 o članu 19, stav 47. U ovim zaključnim primedbama, Komitet takođe stalno preporučuje državama ugovornicama da dekriminalizuju klevetu. Vidi, na primer, Komitet UN za ljudska prava „Zaključne primedbe o Češkoj Republici”, dok. UN CCPR/C/CZE/CO/3, 22. avgust 2013, stav 21; „Zaključne primedbe o Turskoj”, dok. UN CCPR/C/TUR/CO/1, 13. novembar 2012, stav 24; „Zaključne primedbe o Srbiji”, dok. UN CCPR/C/SRB/CO/2, 20. maj 2011, stav 21; „Zaključne primedbe o Uzbekistanu” dok. UN CCPR/C/UZB/CO/3, 7. april 2010, stav 24; „Zaključne primedbe o Rusiji”, dok. UN CCPR/C/RUS/CO/6, 24. novembar 2009, stav 23. Takođe vidi, na primer, izveštaj komesara za ljudska prava Saveta Evrope o poseti Azerbejdžanu, CommDH(2013)14, strane 8-10.

nepotrebna za zaštitu ugleda i mora da se ukine zbog svog destimulišućeg dejstva na slobodno izražavanje.¹⁹⁹ Zajedno sa specijalnim izvestiocem UN za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja i specijalnim izvestiocem OAS za slobodu izražavanja, predstavnik OEBS-a za slobodu medija više puta je tražio da se krivični zakoni o kleveti ukinu i zamene, ako je potrebno, odgovarajućim građanskim zakonima o kleveti.²⁰⁰

140. Građanski zakoni o kleveti, takođe, mogu da se zloupotrebe i instrumentalizuju za ućutkivanje, na primer, izricanjem preterano visokih kazni braniteljima ljudskih prava u predmetima klevete.²⁰¹ U tom smislu, Savet UN za ljudska prava je pozvao države da se postaraju da se „kazne za klevetu ograniče da bi se osigurala proporcionalnost i reparacija srazmerna načinjenoj šteti.²⁰² Pored toga, te kazne treba izreći samo pošto se obavi pojedinačna procena težine čina klevete i konkretnog ekonomskog položaja pojedinca, medijske kuće ili druge organizacije koja je u pitanju da bi se osiguralo da kazne ne ugroze njihovo funkcionisanje ili da ne dovedu do stečaja. Sama pretnja prekomernim kaznama može da proizvede klimu samocenzure i da, generalno, uguši slobodu izražavanja.
141. Prilikom preispitivanja svojih zakona i potrebnih izmena i dopuna radi njihovog usklađivanja sa međunarodnim standardima ljudskih prava, države članice treba da se suštinski konsultuju sa svim zainteresovanim stranama, uključujući i civilno društvo. Takođe, treba da zatraže stručni savet od relevantnih međunarodnih institucija, uključujući Kancelariju predstavnika OEBS-a za slobodu medija i Venecijansku komisiju, kao i da u potpunosti implementiraju njihova mišljenja.
142. Svako ko je pritvoren ili zatvoren zbog izražavanja svojih stavova ili mišljenja ili podvrgnut drugim sankcijama na osnovu zakona koji ne ispunjavaju stroge uslove međunarodnih standarda o slobodi mišljenja i izražavanja, treba odmah da bude

199 Vidi, na primer, pravnu analizu nacrtu zakona u Litvaniji predstavnika OEBS-a za slobodu medija, januar 2014, dostupno na: <<http://www.osce.org/fom/111060>>; i u Italiji, novembar 2013, dostupno na: <<http://www.osce.org/fom/108108>>.

200 „Međunarodni mehanizmi za unapređenje slobode izražavanja. Zajednička deklaracija specijalnog izvištelca UN za unapređenje slobode mišljenja i izražavanja, predstavnik OEBS-a za slobodu medija i specijalni izvištelac OAS za slobodu izražavanja”, decembar 2002, <<http://www.osce.org/fom/39838>>. Vidi i „Desetogodišnjicu Zajedničke deklaracije: Deset ključnih izazova za slobodu izražavanja u sledećoj deceniji”, februar 2010, <<http://www.osce.org/fom/41439>>. Parlamentarna skupština Saveta Evrope je, takođe, pozvala države članice organizacije da preispitaju i, ako je potrebno, izmene ili dopune svoje zakone o kleveti radi eliminisanja svakog rizika zloupotrebe ili neopravdanog krivičnog gonjenja. Ona je takođe pozdravila napore predstavnika OEBS-a za slobodu medija u korist dekriminalizacije klevete, Vidi Rezoluciju 1577 (2007) i Preporuku 1814 (2007), „U pravcu dekriminalizacije klevete”, usvojenu 4. oktobra 2007.

201 Na primer, u svojim „Zaključnim primedbama o Moldaviji”, Komitet UN za ljudska prava je izrazio zabrinutost u vezi sa „izveštajima o korišćenju građanskih zakona o kleveti od strane politički uticajnih interesnih grupa i pojedinaca protiv nezavisnih novinara. Takođe sa zabrinutošću navodi izveštaje o krivičnom gonjenju nezavisnih televizijskih emitera”; Vidi dok. UN CCPR/C/MDA/CO/2, 4. novembar 2009, stav 21. U svojim „Zaključnim primedbama o Tadžikistanu”, takođe izražava zabrinutost da se „sudski postupci za klevetu pokreću protiv medijskih organizacija kao sredstvo zastrašivanja” (istovremeno izražavajući uvažavanje zbog uklanjanja članova o kleveti iz krivičnog zakonika, Komitet je istovremeno izrazio zabrinutost zbog postojanja kaznenih odredaba o kleveti i uvredi predsednika i predstavnika vlasti), dok. UN CCPR/C/TJK/CO/2, 22. avgust 2013, stav 22.

202 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 11(f).

oslobođen, a sve druge povezane izrečene kazne – kao što su novčane kazne ili trajno oduzimanje imovine – treba da budu preinačene. Isto tako, države članice treba bez odlaganja da priznaju i ponovo potvrde pravo branitelja ljudskih prava da otvoreno razmatraju javne politike i postupke države. Kao što je Savet UN za ljudska prava istakao, drugačija mišljenja mogu se izraziti na miran način.²⁰³ U svojoj sudskoj praksi, Evropski sud za ljudska prava je dosledno ponovo potvrđivao da sloboda mišljenja i izražavanja štiti ne samo izražavanje dobro prihvaćenih stavova ili ideja, već i onih kritičkih, dok su ograničenja dozvoljena samo u vrlo izuzetnim slučajevima.²⁰⁴

Pristup informacijama od javnog značaja i uzbunjivači

143. Shodno članu 19(2) ICCPR, pravo na slobodu izražavanja uključuje „slobodu traženja, primanja i širenja obaveštenja i ideja svake vrste, bez obzira na granice, usmeno, pismeno, putem štampe ili u umetničkom obliku, ili ma kojim drugim sredstvima po svom izboru”. Pravo na praćenje ostvarivanja ljudskih prava, uključujući i praćenje suđenja i okupljanja, je nužni ishod prava da se traže i saopštavaju informacije.
144. Neopravdano ograničavanje pristupa informacijama može sputavati aktivnosti na polju ljudskih prava na mnogo načina. Ograničenja širenja informacija i pristupa informacijama uz opravdanje da je to zbog zaštite javnog zdravlja i morala mogu sprečiti branitelje ljudskih prava da zastupaju interese, rade na podizanju nivoa svesti ili pružaju usluge svojim klijentima, na primer usluge obrazovanja vezane za zdravlje majki i reproduktivno zdravlje ili preduzimaju druge mere za borbu protiv rodno zasnovane diskriminacije. Nacionalna bezbednost se često koristi kao opravdanje za preterano određivanje podataka kao tajnih, čime se braniteljima ljudskih prava i drugim zainteresovanim stranama ograničava pristup informacijama od javnog značaja i stvara još jedna prepreka uzbunjivačima i istraživačkim novinarima koji pokušavaju da iznesu na videlo navodnu korupciju i kršenja ljudskih prava od strane državnih aktera. Svaki zakon koji ograničava slobodu traženja i saopštavanja informacija van onoga što je dozvoljeno međunarodnim standardima ljudskih prava i što nije u skladu sa načelima zakonitosti, neophodnosti i proporcionalnosti treba odmah ukinuti ili izmeniti.
145. Savet UN za ljudska prava je pozvao države da osiguraju da se „informacije u posedu državnih organa aktivno otkrivaju, uključujući i one o težim povredama ljudskih prava, i da se transparentnim i jasnim zakonima i politikama predvidi opšte pravo

203 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 11 (i).

204 Vidi, na primer, presudu Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Palomo Sančez i ostali protiv Španije*, ECtHR predstavke br. 28955/06, 28957/06, 28959/06 i 28964/06, 12. septembar 2011, u kojoj se navodi: „Sloboda izražavanja predstavlja jedan od bitnih temelja demokratskog društva i jedan od osnovnih uslova za njegov napredak i samoostvarenje svakog pojedinca. Uzimajući u obzir član 10, stav 2, ovo važi ne samo za 'informacije' ili 'ideje' koje su dobro prihvaćene ili se smatraju bezazlenim ili beznačajnim, već i na one koje vredaju, šokiraju ili uznemiravaju. To iziskuju pluralizam, tolerancija i otvorenost duha bez kojih nema 'demokratskog društva'“ (stav 53).

na traženje i primanje takvih informacija, kojima javnost treba da ima zagarantovan pristup, osim usko i jasno definisanih ograničenja”.²⁰⁵

146. Treba uspostaviti jasne i transparentne procedure da bi se izbeglo preterano označavanje dokumenata kao tajnih, nerazumno dugi vremenski periodi pre uklanjanja oznake tajnosti i neopravdana ograničenja pristupa istorijskim arhivima. Razmenu i objavljivanje i inače javno dostupnih informacija ili akademskog istraživanja ne treba smatrati nezakonitim otkrivanjem državnih tajni, čak i kada je njihovo obelodanjivanje u suprotnosti sa zakonima o tajnosti podataka.
147. Države članice treba da donesu zakone kojima bi se obezbedilo da javnost ima pristup informacijama koje su u posedu javnih organa. Prema specijalnom izveštaju UN o unapređenju i zaštiti prava na slobodu mišljenja i izražavanja, „usvajanje nacionalnog normativnog okvira, kojim se objektivno utvrđuje pravo na pristup informacijama koje su u posedu javnih organa u najširem mogućem smislu, je ključno za ostvarivanje prava na pristup informacijama na nacionalnom nivou. Zakonodavstvo treba da se temelji na načelu maksimalnog otkrivanja.”²⁰⁶ Razloge za odbijanje otkrivanja podataka treba jasno i precizno definisati; neotkrivanje informacija treba obrazložiti u svakom pojedinačnom slučaju, a izuzetke treba primeniti samo kada je rizik od znatne štete zaštićenom interesu veći od opšteg javnog interesa za pristup informacijama. Isto tako, zakonodavni okvir treba da bude vođen načelom da javni organi generalno imaju obavezu da objavljuju informacije, načelom koje podleže samo opravdanim ograničenjima, a ne samo da odobravaju pristup informacijama na zahtev.²⁰⁷ Shodno tome, od javnih organa na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou treba zahtevati da redovno objavljuju i aktivno šire, između ostalog, informacije o svojim aktivnostima, budžetima i rashodima, a konkretne informacije o pitanjima ljudskih prava treba učiniti lako dostupnim, ne samo na zahtev. Pored toga, države članice treba da preduzmu i odgovarajuće zakonske i druge mere da obezbede da informacije koje poseduju nedržavni akteri – kao što su privatna privredna društva – a koje su u javnom interesu, budu dostupne javnosti, da im se može pristupiti kako je primereno i da podležu samo opravdanim ograničenjima. PS SE je izjavila da su „preduzeća, uključujući privatne vojne i bezbednosne kompanije, dužna da otkriju informacije o situacijama, aktivnostima ili postupanju za koje se opravdano može očekivati da imaju uticaja na uživanje ljudskih prava”.²⁰⁸

205 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 11(e).

206 Izveštaj specijalnog izvestioca za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja, dok. UN A/68/362, 4. septembar 2013, stav 98.

207 *Ibid.*, stav 76, u kojem se navode ključni principi i smernice za izradu i primenu zakona o pristupu informacijama; i stav 99. Vidi i Rezoluciju PS SE 1954 (2013) navedenu u daljem tekstu, koja u stavu 9 ističe nekoliko ključnih principa koje države moraju uzeti u obzir pri modernizaciji zakonodavstva i prakse na pitanjima pristupa informacijama. Oni se baziraju na „Pretorijanskim načelima“ (globalnim načelima o nacionalnoj bezbednosti i pravu na informisanje), koje je usvojila velika grupa eksperata iz međunarodnih organizacija, civilnog društva, akademije i nacionalne bezbednosti. PS SE je izrazila svoju podršku načelima i pozvala države članice Saveta Evrope da ih uzmu u obzir prilikom modernizacije svog zakonodavstva i prakse u ovoj oblasti.

208 Rezolucija PS SE 1954 (2013), „Nacionalna bezbednost i pristup informacijama“, usvojena 2. oktobra 2013, stav 9.

148. U pogledu informacija o teškim kršenjima ljudskih prava, specijalni izvestilac UN za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja je istakao da se takve informacije ne smeju uskraćivati iz razloga nacionalne bezbednosti. „Kada se ograničenja smatraju apsolutno neophodnim, država ima teret dokazivanja da su izuzeci u skladu sa međunarodnim pravom ljudskih prava. Informacije o drugim povredama ljudskih prava moraju da podležu velikom stepenu pretpostavke otkrivanja i, u svakom slučaju, ne mogu se uskratiti po osnovu nacionalne bezbednosti na način koji bi sprečio pozivanje na odgovornost ili lišio žrtvu pristupa delotvornom pravnom leku.”²⁰⁹ Na isti način, PS SE je ponovo potvrdila da „informacije o odgovornosti predstavnika države koji su počinili teške povrede ljudskih prava, kao što je ubistvo, prisilni nestanak, mučenje ili otmica, ne zaslužuju da se štite kao tajne. Takve informacije ne treba štiti od sudske ili parlamentarne kontrole pod izgovorom „državne tajne” i „informacije o teškim povredama ljudskih prava ili humanitarnog prava ne smeju se uskratiti zbog nacionalne bezbednosti u bilo kojim okolnostima.”²¹⁰

149. PS SE je, takođe, pozvala države da preispitaju svoje zakonodavstvo koje reguliše zaštitu uzbunjivača i napomenula, između ostalog, da zakoni o uzbunjivanju treba da budu sveobuhvatni i usmereni na pružanje bezbedne alternative ćutanju.²¹¹ Slično tome, predstavnik OEBS-a za slobodu medija, specijalni izvestilac UN za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja i specijalni izvestilac OAS za slobodu izražavanja su pozvali na zaštitu uzbunjivača od zakonskih, administrativnih sankcija ili sankcija koje se odnose na radni odnos, ako postupaju u „dobroj veri” kada objavljuju informacije o povredama zakona, nezakonitih postupaka javnih organa, ozbiljnoj pretnji po zdravlje, bezbednost ili životnu sredinu ili kršenju ljudskih prava ili humanitarnog prava.²¹² Oni su naveli da pojam „uzbunjivači” obuhvata one koji otkrivaju poverljive ili tajne informacije o tim pitanjima iako su se zvanično ili na drugi način obavezali na čuvanje poverljivosti ili tajnosti. Iako navode da državni zvaničnici ili lica povezana sa državom koja su se zakonski obavezala na čuvanje poverljivost, (tj. uzbunjivači) treba da dobiju takvu zaštitu, specijalni izvestilac UN, takođe, navodi da druga lica, uključujući novinare, drugo medijsko osoblje i predstavnike civilnog društva koji primaju, poseduju ili šire

209 Dok. UN A/68/362, stav 106.

210 Vidi Rezoluciju 1954 (2013), stavovi 6 i 9.6.

211 Rezolucija PS SE 1729 (2010), „Zaštita ‘uzbunjivača’”, usvojena 29. aprila 2010, stavovi 6.1 i 6.2. Prema PS SE, takvo zakonodavstvo treba da zaštiti svakoga ko, u dobroj veri, koristi postojeće interne kanale za uzbunjivanje od svih oblika odmazde (uključujući neopravdani otkaz, uznemiravanje ili bilo koji drugu kaznenu ili diskriminacionu meru). Ukoliko takvi interni kanali ne postoje ili nisu delotvorni, eksterno uzbunjivanje, kao i ono preko medija, treba na isti način zaštititi. Izlažući načela za izradu i primenu nacionalnih zakona o pristupu informacijama, specijalni izvestilac UN za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja je podsetio da nacionalni zakoni o pravu na informisanje treba da obezbede zaštitu za uzbunjivače. Vidi dok. UN A/68/362, stav 76 (i).

212 Vidi „Međunarodni mehanizmi za unapređenje slobode izražavanja. Zajednička deklaracija specijalnog izvestioca UN za slobodu mišljenja i izražavanja, predstavnika OEBS-a za slobodu medija i specijalnog izvestioca OAS za slobodu izražavanja“, 6. decembar 2004, <<http://www.osce.org/fom/38632>>.

poverljive informacije, jer smatraju da je to u interesu javnosti, ne treba da snose odgovornost ukoliko time nikoga neposredno ne dovode u ozbiljnu opasnost.²¹³

150. Savet UN za ljudska prava je potvrdio da novi oblici komunikacije, uključujući širenje informacija preko Interneta, mogu poslužiti kao značajno sredstvo branitelja ljudskih prava za unapređenje i borbu za zaštitu ljudskih prava. On, takođe, podvlači da „pristup i korišćenje informacionih tehnologija i medija po vlastitom izboru, uključujući radio, televiziju i Internet, treba unaprediti i omogućiti na nacionalnom nivou, između država i na međunarodnom nivou kao sastavni deo uživanja osnovnih prava na slobodu mišljenja i izražavanja”.²¹⁴ Međutim, bilo je izveštaja da su u nekim državama članicama Internet stranice bile blokirane radi ograničenja razmene i pristupa informacijama za koje se smatra da se kritički odnose prema vlastima ili da su kontroverzne i za koje se tvrdi da, na primer, predstavljaju rizik po javno zdravlje. U nekim državama članicama, pristup Internet stranicama se može delimično ograničiti ili potpuno blokirati bez delotvorne zaštite protiv zloupotrebe tih mera, uključujući nezavisni i nepristrasni sudski nadzor. Isto tako, ukoliko takva zaštita nije uspostavljena, vlasti često mogu da dobiju podatke o komunikacijama i druge informacije od Internet provajdera, na primer o identitetu pojedinaca koji postavljaju sadržaje na Internet. Takve informacije se tada mogu koristiti za njihovo učutkivanje.
151. Treba preduzeti mere da se spreči korišćenje nedržavnih aktera, uključujući pružaocima Internet usluga, za ograničavanje zakonitih aktivnosti u zaštiti ljudskih prava. Kao osnovno pravilo, države članice ne smeju tražiti od Internet posrednika, kao što su Internet provajderi i kompanije za društvene medije, da otkriju identitet blogera ili korisnika društvenih medija bilo kom državnom organu. Ukoliko nadležni organi utvrde da su postavljeni sadržaji očigledno izvan okvira zaštićenog međunarodnim standardima za slobodu mišljenja i izražavanja, na primer, zato što mogu predstavljati podstrekivanje mržnje ili nasilja, istraga i eventualno krivično gonjenje odgovornih moraju u potpunosti poštovati međunarodne standarde o zakonitom sudskom procesu.

Sloboda medija

152. Države članice OEBS-a ponovo su potvrdile „pravo medija da prikupljaju, izveštavaju i šire informacije, novosti i mišljenja”, navodeći da će se „svako ograničenje ostvarivanja ovog prava predvideti zakonom i u skladu sa međunarodnim standardima” i izričito potvrđujući ključni značaj nezavisnih medija „za slobodno i otvoreno društvo i odgovorne sisteme države i [...] u zaštiti ljudskih prava i osnovnih

213 Dok. UN A/68/362, stavovi 68, 107 i 108. Vidi i „Zajednička deklaracija o programima nadzora i njihov uticaj na slobodu izražavanja”, stav 15, specijalnog izvestioca UN za zaštitu i unapređenje prava na slobodu mišljenja i izražavanja i specijalnog izvestioca za slobodu izražavanja Međameričke komisije za ljudska prava.

214 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, predgovor i stav 7.

sloboda”.²¹⁵ Takođe su ponovo potvrdili značaj nezavisnih medija i obavezali se da preduzmu sve neophodne mere za uspostavljanje osnovnih uslova za slobodne i nezavisne medije.²¹⁶

153. Da bi mediji ostvarivali svoju funkciju u demokratskom društvu, medijsko okruženje treba da bude pluralističko i otvoreno za uključivanje niza aktera u javne debate i izveštavanje. U tom smislu je Generalna skupština UN potvrdila „da se novinarstvo stalno razvija i uključuje doprinose medijskih institucija, privatnih lica i niza organizacija koji traže, primaju i saopštavaju informacije i ideje svih vrsta, na Internetu i izvan njega, [...] doprinoseći time oblikovanju javne debate”.²¹⁷ Isto tako, Komitet UN za ljudska prava je istakao da je „novinarstvo funkcija koju zajedno obavljaju razni akteri, uključujući profesionalne stalne izveštače i analitičare, kao i blogere i ostale koji učestvuju u formama samoobjavljivanja u štampanim medijima, na Internetu ili drugde.”²¹⁸ U cilju garantovanja i podsticanja većeg poštovanja ljudskih prava, medijsko okruženje treba da omogući braniteljima ljudskih prava pristup i učešće u javnim debatama, bez obzira da li se radi o profesionalnim novinarima, da li su na drugi način uključeni u izveštavanje o pitanjima ljudskih prava ili doprinose povezanim javnim raspravama. To je, takođe, važno u cilju jačanja zakonitosti, a time i zaštite branitelja ljudskih prava.
154. Medijski zakoni, politike i prakse treba da omoguće otvoreni i pluralistički medijski sistem, pogodan za unapređenje ljudskih prava, dostupan i koji doprinosi zaštiti branitelja ljudskih prava. Treba podsticati medijske organizacije da u tom smislu definišu smernice, etičke kodekse ili druge standarde i samoregulatorne mehanizme. Generalno je potvrđen „značaj delotvornih samoregulatornih mehanizama, kao što su saveti za štampu i zaštitnici građana”, kao i potreba za tim mehanizmima koji treba da se „uspostave u konsultativnom i inkluzivnom procesu i (...) budu nezavisni od državnih interesa”.²¹⁹ Takve samoregulatorne mere treba da odraze odgovornost medija u oblasti zaštite ljudskih prava i branitelja ljudskih prava.
155. Države članice su dužne da se uzdrže od svake neposredne ili posredne cenzure medija, uključujući i Internet medije, ili drugih oblika pritiska radi ućutkivanja novinara koji štite ljudska prava ili drugih lica koji izveštavaju o pitanjima ljudskih prava ili na drugi način doprinose povezanim javnim debatama. One, takođe, treba da definišu uslove da bi osigurale da privatni akteri, kao što su uticajne medijske

215 Moskva 1991, stav 26. Države članice su, 1997. godine, odlučile da osnuju Kancelariju predstavnika OEBS-a za slobodu medija, prepoznajući potrebu za boljom zaštitom slobode izražavanja i medija i unapređenjem primene relevantnih principa i obaveza OEBS-a u toj oblasti. Vidi Odluku br. 193 Stalnog saveta, 5. novembar 1997, „Osnivanje Kancelarije predstavnika OEBS-a za slobodu medija, mandat predstavnika OEBS-a za slobodu medija“, *Obaveze: sloboda medija, sloboda izražavanja, slobodan protok informacija – 1975-2012, 2013*, <<http://www.osce.org/fom/99565?download=true>>, str. 32.

216 Istanbul 1999, „Povelja o evropskoj bezbednosti: III. Naš zajednički odgovor”, stav 26.

217 Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN 68/163, „Bezbednost novinara i pitanje nekažnjivosti”, dok. UN A/RES/68/163, usvojena 18. decembra 2013, predgovor.

218 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 34 o članu 19, stav 44.

219 „15.. konferencija o medijima u centralnoj Aziji: Osvrt na opredeljenja OEBS-a o slobodi medija“, Biškek, Kirgistan, 27-28. juna 2013, 15. godišnjica Deklaracije, stav 13, <<http://www.osce.org/fom/104110>>.

korporacije ili uticajne grupe, ne pokušavaju da cenzurišu ili vrše pritisak na branitelje ljudskih prava. Kao bitan deo zaštite slobode izražavanja i informisanja, države članice OEBS-a su se obavezale da „preduzmu dalje mere za slobodnije i opsežnije širenje informacija svih vrsta, da podstaknu saradnju u oblasti informisanja i poboljšaju uslove rada za novinare.”²²⁰ Naročito, „podsećajući da legitimno obavljanje profesionalne delatnosti novinara neće biti osnov za njihovo udaljavanje ili neku drugu vrstu kazne, [one su se obavezale da se uzdrže] od preduzimanja restriktivnih mera, kao što je oduzimanje akreditacija novinarima ili njihovo udaljavanje zbog sadržaja izveštavanja od strane novinara ili njegovih informativnih medija”.²²¹ Takođe, treba da se preduzmu odgovarajuće mere da se od neopravdanog mešanja zaštite pojedinci koji nisu profesionalni novinari, ali učestvuju u javnim debatama, da bi se osiguralo da oni mogu da ostvaruju svoje pravo na slobodu mišljenja i izražavanja prilikom izveštavanja o pitanjima ljudskih prava ili učešća u odgovarajućim javnim debatama.

156. Kao takve, države članice treba da „unaprede bezbedno i povoljno okruženje za novinare da bi obavljali svoj posao nezavisno i bez neopravdanog mešanja, putem: (a) zakonodavnih mera; (b) podizanja nivoa svesti u pravosuđu i među pripadnicima policije i vojske, među novinarima i u civilnom društvu, o obavezama iz međunarodnog prava ljudskih prava i humanitarnog prava o bezbednosti novinara; (c) praćenja i izveštavanja o napadima na novinare; (d) javne osude napada; i (e) dodele sredstava potrebnih za istraživanje i pokretanje postupka u vezi sa takvim napadima”.²²² Naročito je važno da se osigura da se novinari koji doprinose zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava efektivno zaštite od napada i drugih vidova maltretiranja koje vrše država i nedržavni akteri, uključujući i nasilne ekstremiste i organizovane kriminalne grupe.

E. Sloboda mirnog okupljanja

157. Specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja je izjavio da je „održavanje mirnih skupova legitimno i moćno sredstvo pozivanja na demokratske promene; veće poštovanje ljudskih prava [...] i odgovornost za kršenja i zloupotrebe ljudskih prava”.²²³ S tim u vezi, on je istakao ogromnu važnost mogućnosti održavanja mirnih skupova za rad aktera civilnog društva, uključujući i branitelje ljudskih prava, jer im to omogućava da javno iznesu svoje poruke i doprinesu ostvarivanju prava koje štite.²²⁴

158. Pravo na slobodu mirnog okupljanja je sadržano u međunarodnim instrumentima za ljudska prava, i to u članu 20 UDHR, članu 21. ICCPR, članu 11. ECHR, članu

²²⁰ Beč 1989, „Saradnja u humanitarnoj i drugim oblastima”, stav 34.

²²¹ *Ibid.*, stav 39.

²²² Dok. UN A/RES/68/163, stav 6.

²²³ Dok. UN A/HRC/23/39, 24. april 2013, stav 80. Specijalni izvestilac je aludirao na „Arapsko proleće” i „pokret Okupirajmo” prilikom davanja ove izjave.

²²⁴ *Ibid.*, stav 43.

15 ACHR i članu 7 FCNM. Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava, takođe, ponovo potvrđuje ovo pravo i posebno ističe njegov značaj za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda na nacionalnom i međunarodnom nivou (član 5).

159. Član 21 ICCPR predviđa da se ne mogu uvesti ograničenja ostvarivanja prava na slobodu mirnog okupljanja osim onih nametnutih u skladu sa zakonom i neophodnih u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti, javnog poretka, zaštite javnog zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.²²⁵ Sva ograničenja moraju biti strogo u saglasnosti sa načelima zakonitosti, neophodnosti i proporcionalnosti. Isto tako, moraju biti u skladu sa drugim normama za zaštitu osnovnih ljudskih prava, kao što je zabrana diskriminacije, i ne smeju se primenjivati na način da utiču na suštinu prava na slobodu mirnog okupljanja.²²⁶ Kako je ponovo potvrdio specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, države treba da obezbede detaljno blagovremeno pismeno obrazloženje za uvođenje ograničenja i treba da osiguraju mogućnost da se to ograničenje podvrgne nezavisnoj, nepristrasnoj i hitnoj sudskoj reviziji.²²⁷
160. Obaveze preuzete u okviru OEBS-a predviđaju da će „svako imati pravo na mirno okupljanje i demonstracije. Sva ograničenja koja se mogu postaviti na ostvarivanje tih prava biće propisana zakonom i u skladu sa međunarodnim standardima”.²²⁸ Takođe, „Smernicama o slobodi mirnog okupljanja“ Venecijanske komisije i OEBS/ODIHR predviđa se da „kao osnovno pravo, sloboda mirnog okupljanja treba, koliko je to moguće, da se uživa bez regulisanja”.²²⁹ Država je obavezna da omogući i zaštitu mirna okupljanja i obezbedi da ta sloboda ne podleže neopravdanom birokratskom regulisanju.²³⁰
161. Pored ovih i drugih garancija, branitelji ljudskih prava se i dalje suočavaju sa zakonskim i administrativnim preprekama u potpunom ostvarivanju ovog prava u mnogim državama članicama. Na primer, u nekim državama članicama, nacionalni zakonski propisi o slobodi okupljanja su uopšteni i nedostaju im jasne i potpune definicije relevantnih procedura i načela. U praksi, to obično izaziva proizvoljna i

225 U članu 11 ECHR se navodi da ova odredba ne sprečava zakonito ograničavanje vršenja ovih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave. Međutim, sva takva ograničenja moraju da se propišu zakonom, moraju da budu neophodna i proporcionalna i branitelji ljudskih prava koji pripadaju tim grupama stoga treba da uživaju pravo na slobodu okupljanja bez neopravdanog ograničenja.

226 Vidi Opšti komentar br. 31 Komiteta UN za ljudska prava, „Priroda opšte zakonske obaveze država članica Pakta“, dok. UN CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26. maj 2004, stav 6. Što se tiče ograničenja o zaštiti morala, Komitet UN za ljudska prava je istakao da pojam morala potiče iz mnogih društvenih, filozofskih i verskih tradicija. Stoga, ograničenja radi zaštite morala moraju se zasnivati na načelima koja ne proističu isključivo iz jedne tradicije, već se moraju shvatiti u svetlu univerzalnosti ljudskih prava i načela nediskriminacije. Vidi Opšti komentar br. 34 o članu 19, dok. UN CCPR/C/GC/34, 12. septembar 2011, stav 32. Vidi prethodni odeljak *Opšta načela – Zakonitost i proporcionalnost ograničenja osnovnih prava povezanih sa radom na ljudskim pravima*.

227 Dok. UN A/HRC/23/39, 24. april 2013, stav 81(c).

228 Kopenhagen 1990, stav 9(2).

229 *Smernice o slobodi mirnog okupljanja*, 2. izdanje, Venecijanske komisije OEBS/ODIHR-a, (Varšava/Strazbur, 2010), stav 2.1.

230 *Ibid.*, stav 2.2.

previše ograničena tumačenja i primene relevantnih odredaba. U nekoliko država članica, nacionalni zakoni i propisi o slobodi okupljanja izričito daju prekomerna ovlašćenja vlastima da regulišu okupljanja, uključujući njihov sadržaj, način, vreme i mesto održavanja, i nameću teške i preobimne obaveze organizatorima okupljanja. Isto tako, nacionalni zakoni u nekim državama članicama zahtevaju od organizatora da traže odobrenje od države pre održavanja mirnog skupa. Kazne za nepoštovanje tih propisa su često neproporcionalne i cilj im je da obeshrabre pojedince u ostvarivanju njihovih prava na slobodu mirnog okupljanja.

162. **Zakonski i upravni okvir:** Države članice treba da obezbede da njihovi zakoni, propisi i praksa vezani za slobodu okupljanja budu potpuno u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava i opredeljenjima OEBS-a. Relevantno nacionalno zakonodavstvo treba jasno da definiše glavna načela na kojima treba da se temelji zaštita ovog prava. Tu spada načelo da je pravo na slobodu mirnog okupljanja osnovno pravo i pravo koje je ključno za demokratsko društvo; pretpostavka u korist održavanja skupova; pozitivna obaveza države da omogući i zaštititi mirna okupljanja i načela zakonitosti, proporcionalnosti, nediskriminacije i dobre uprave.²³¹ Zakoni i praksa koji nisu u skladu sa ovim načelima i međunarodnim standardima ljudskih prava treba odmah da se izmene ili ukinu.

163. Države članice treba da održavaju sadržajne konsultacije sa civilnim društvom, uključujući i branitelje ljudskih prava, i treba da obezbede njihovo slobodno i aktivno učešće u raspravama o relevantnim zakonskim inicijativama. Učešće branitelja ljudskih prava u konsultacijama treba da se omogući u najranijoj mogućoj fazi da bi se njihov doprinos mogao u potpunosti iskoristiti. Nadležni organi uključeni u izradu ili preispitivanje relevantnih zakona i propisa, kao i oni uključeni u njihovu primenu – uključujući nacionalne, regionalne i lokalne nadležne organe, pripadnike organa koji sprovode zakone i pravosuđa – podstiču se da primene „Smernice o slobodi mirnog okupljanja“ Venecijanske komisije i OEBS/ODIHR. Isto tako, kako je navedeno u Smernicama, „domaći zakoni treba takođe da se formulišu, tumače i primenjuju u skladu sa relevantnom međunarodnom i regionalnom sudskom i dobrom praksom”.²³² Shodno tome, države članice se podstiču da traže ekspertizu od međunarodnih tela koji su stručni za preispitivanje zakonodavstva, kao što su OEBS/ODIHR i Venecijanska komisija Saveta Evrope i da primene mišljenje i preporuke ovih i drugih mehanizama za zaštitu ljudskih prava, uključujući komesara za ljudska prava Saveta Evrope, specijalnog izvestioca UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja i specijalnog izvestioca UN o položaju branitelja ljudskih prava.

164. **Primena zakonskih propisa i proceduralna pitanja:** Države članice treba aktivno da pomažu puno uživanje prava na slobodu mirnog okupljanja od strane branitelja ljudskih prava. Okupljanja treba smatrati dozvoljenim osim ako ne predstavljaju akte izričito zabranjene zakonima, koji opet moraju biti u punoj saglasnosti sa

²³¹ *Ibid.*, stavovi 2.1-2.6.

²³² *Ibid.*, stav 12.

međunarodnim standardima. Vršenje ovog prava ne treba da podleže prethodnom odobrenju od strane nadležnih organa. Umesto toga, treba da bude dovoljno prethodno obaveštenje o okupljanju da bi nadležni organi mogli da „izvrše odgovarajuće pripreme koje bi možda bile neophodne za obezbeđenje očuvanja, zaštite i unapređenja prava na okupljanje”.²³³ Postupak obaveštenja, ako je potreban, treba da bude jednostavan i ekspeditivan. Njime treba precizno definisati kada i kako vlasti mogu sprečiti održavanje skupa da bi se tako osiguralo da postupak ne postane de facto postupak odobrenja. Ukoliko vlasti ne dostave odmah nikakve primedbe na obaveštenje, organizatorima javnog okupljanja treba omogućiti da nastave sa svojim aktivnostima prema uslovima iz njihovog obaveštenja i bez ograničenja.²³⁴

165. Međutim, u praksi, neke države članice nameću znatna ograničenja prava na slobodu mirnog okupljanja uvođenjem neopravdanih ograničenja i primenom raznih taktika za ometanje okupljanja. Zato se braniteljima ljudskih prava koji traže da organizuju javne skupove, parade i demonstracije za jednaka prava manjina ili marginalizovanih grupa ili za izražavanje kritičkog mišljenja o vlastima, često uskraćuje dozvola ili se na drugi način sprečavaju da održe takve događaje.²³⁵ Ograničenja na osnovu sadržaja, nametnuta samo zato što okupljanja odražavaju određene stavove koji se u društvu smatraju kontroverznim ili izražavaju neodobravanje u odnosu na vlast, nisu u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima i načelima.²³⁶ To se odnosi i na ograničenja koja se formalno ne baziraju na sadržaju okupljanja, već se nameću jer se smatra da su organizatori kritički nastrojeni prema vlasti ili su povezani sa pitanjima koja su u društvu kontroverzna. Prema međunarodnim standardima ljudskih prava, za ograničenja sadržaja svake poruke iznesene na okupljanju treba utvrditi visok prag i treba ih nametati samo u slučaju neposredne pretnje nasiljem.²³⁷

²³³ Venecijanska komisija OEBS/ODIHR, „Zajedničko mišljenje o nacrtu zakona o mirnom okupljanju Kirgiske Republike”, CDL-AD (2010)050, stav 13.

²³⁴ Smernice Venecijanske komisija OEBS/ODIHR, stav 4.1.

²³⁵ Vidi, na primer, odluku Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Aleksejev protiv Rusije* (ECtHR predstavlke br. 4916/07, 25924/08 i 14599/09, 21. oktobar 2010.) o kontinuiranoj zabrani parada ponosa LGBT osoba u Moskvi u 2006, 2007. i 2008. Nadležni organi su prinudno sproveli zabranu rasturivši neodobrene događaje i one učesnike koji su prekršili zabranu proglasili su krivim za upravne prekršaje. Nadležni organi su tvrdili da je zabrana bila neophodna zbog mogućih povreda javnog reda, nasilja protiv učesnika i zaštite morala. U svojoj odluci Evropski sud za ljudska prava je ponovo naglasio da član 11 ECHR štiti demonstracije koje mogu da uzemire ili uvrede lica koja se ne slažu sa idejama ili tvrdnjama koje se žele promovisati (stav 73). Takođe je naveo: „Kad bi svaka mogućnost tenzije i oštre razmene između suprotstavljenih grupa za vreme demonstracija zahtevala njihovu zabranu, društvo bi bilo lišeno mogućnosti da se čuju različita mišljenja o bilo kom pitanju koje vredi osećanja većine.” Vidi i odluku u slučaju *Backovski i ostali protiv Poljske* (ECtHR, predstavlka br. 1543/06, 3. maj 2007), kojom je Sud utvrdio da je zabranom parade ponosa LGBT osoba u Varšavi 2005. prekršeno pravo na slobodu okupljanja i pravo na pravni lek i zabrana diskriminacije.

²³⁶ Vidi, na primer, „Zaključne primedbe o Bosni i Hercegovini“ Komiteta UN za ljudska prava, dok. UN CCPR/C/BIH/CO/2, 13. novembar 2012, stav 19. Komitet je izrazio zabrinutost u vezi sa izveštajem o ograničenjima okupljanja u Prijedoru u maju 2012, gde je gradonačelnik zabranio komemoracije za 20. godišnjicu masonskih zločina u Omarskoj. Komitet je takođe izrazio zabrinutost u vezi sa izveštajem o objavi da će se svako nepridržavanje zabrane korišćenja pojma „genocid“ vezano za zločine počinjene u Omarskoj krivično goniti. Komitet je pozvao državu ugovornicu da poštuje stroge uslove Pakta o slobodi okupljanja i izražavanja i da ispita zakonitost zabrana održavanja komemoracija u gradu Prijedoru.

²³⁷ *Ibid.*, stav 3.3.

166. Isto tako, ograničenja vremena, mesta i načina održavanja mirnog okupljanja treba primeniti samo u punoj saglasnosti sa međunarodnim standardima i načelima zakonitosti, neophodnosti, proporcionalnosti i nediskriminacije. Države članice treba da uspostave odgovarajuće mehanizme i procedure kojima bi se obezbedilo da se pravo na slobodu mirnog okupljanja može uživati u praksi, uz procenu i rešavanje rizika po bezbednost. Pre donošenja konačne odluke o svakom zakonitom ograničenju okupljanja, nadležni organi treba da obaveste organizatore i pruže im priliku da o tome izraze svoje mišljenje. Nadležni organi treba da obezbede i razumne alternative da se mirno okupljanje održi tako da ga ciljna publika može „videti i čuti“.²³⁸
167. Takve razumne alternative se navodno ne nude uvek u nekim državama članicama, kada nadležni organi odrede da se okupljanja održe na udaljenim lokacijama do kojih je teško ili nemoguće doći javnim prevozom i čime se branitelji ljudskih prava sprečavaju da iskažu svoju zabrinutost ciljnoj publici. Razlozi koji se često navode radi opravdanja ograničenja uključuju ometanje pešaka i saobraćaja i trgovačkih i drugih dnevnih aktivnosti. Treba podvući da je „lokacija jedan od ključnih aspekata slobode okupljanja” i da učesnici javnih okupljanja isto tako imaju pravo na korišćenje centralnih i dostupnih javnih prostora, kao što su parkovi, trgovci, ulice, putevi, avenije i trotoari, tokom razumnog perioda vremena, kao i svi drugi.²³⁹
168. Uz takvu praksu da se okupljanja održe na mestu gde ih ciljna publika ne može „videti i čuti“, ponekad se primenjuju i taktike onemogućavanja vršenja i potpunog uživanja prava na slobodu mirnog okupljanja, uključujući, između ostalog, blokiranje putnih pravaca ljudima koji žele da dođu na skup, zaustavljanje, zadržavanje ili zastrašivanje učesnika na njihovom putu do mesta okupljanja ili ograničavanje pristupa Internetu i servisima mobilne telefonije koje organizatori i učesnici koriste za koordinaciju pre i za vreme okupljanja. Učešće u okupljanjima se ne sme ometati, niti se organizatori smeju odvracati od održavanja skupova.
169. Opšta primena zakonskih ograničenja na okupljanja – na primer, zabrana svih demonstracija da se održe u određeno vreme, na određenim mestima ili na javnim površinama pogodnim za održavanje skupova – ne bi prošla test proporcionalnosti, jer takva ograničenja ne uzimaju u obzir okolnosti svakog pojedinačnog slučaja.²⁴⁰ Države članice, dakle, treba da uklone takve zabrane iz zakona i prakse i propisno razmotre konkretne okolnosti svakog okupljanja.
170. Shodno članu 12, stav 2 Deklaracije o braniteljima ljudskih prava, države članice “moraju preduzeti sve neophodne mere da preko nadležnih organa osiguraju zaštitu svih, pojedinačno i zajedno sa drugima, od svakog nasilja, pretnji, odmazde, de facto ili *de jure* negativne diskriminacije, pritiska ili svake druge proizvoljne radnje” koja je posledica njihovog legitimnog ostvarivanja prava na slobodu mirnog

238 Dok. UN A/HRC/23/39, stav 83(c).

239 „Mišljenje o Zakonu o regulisanju javnih susreta, parada, skupova, demonstracija i okupljanja” u Tunisu, ODIHR, FOA-TUN/218/2012, stav 56.

240 Smernice Venecijanske komisije OEBS/ODIHR, stav 43.

okupljanja. Takođe, se podjednako mora zaštititi pravo na slobodu mirnog okupljanja u vezi pitanja za koje se smatra da osporavaju tradicionalne vrednosti ili ekstremne političke stavove. Ta okupljanja obuhvataju, između ostalog, demonstracije protiv rasizma, ksenofobije i netrpeljivosti, na primer, prema licima pripadnicima nacionalnih manjina, etničkim ili verskim grupama, Romima i Sintima, izbeglicama, migrantima i paradama ponosa LGBTI populacije. Kao što je istakao specijalni izvestilac UN za pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, “mogućnost održavanja takvih okupljanja se pokazala posebno bitnom za grupe koje su najviše izložene nasilju i diskriminaciji da iskažu svoje često očajničko stanje na smislen način”.²⁴¹ Pored toga, treba ponovo naglasiti da pojedinci i grupe, uključujući registrovana i neregistrovana udruženja, mogu da uživaju i ostvaruju svoje osnovno pravo i država treba da ih u tome podjednako zaštiti. Obaveza država članica o garantovanju prava na slobodu mirnog okupljanja primenjuje se na državu u celini. Prema tome, centralni državni organi moraju osigurati da se opštinski i drugi organi, takođe, pridržavaju ove obaveze i, u slučaju saveznih država, da svi savezni organi preuzmu ovu obavezu.

171. Specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja je istakao važnu ulogu novih informativnih i komunikacionih tehnologija, uključujući Internet i mobilnu telefoniju, u omogućavanju i lakšem uživanju prava na slobodu okupljanja i udruživanja.²⁴² Osim toga, Savet UN za ljudska prava je istakao obavezu država „da poštuju i u potpunosti štite prava svih pojedinaca na mirno okupljanje i slobodno druženje, na Internetu i drugačije [...]”.²⁴³ Shodno tome, države članice treba da obezbede da branitelji ljudskih prava mogu slobodno da koriste te tehnologije kao sredstvo za organizovanje okupljanja, prenošenje informacija o predstojećim događajima i obavljanje drugih povezanih aktivnosti. Nadležni organi treba da obustave prakse i propise kojima se vrši pritisak na pristup i korišćenje tih instrumenata od strane branitelja ljudskih prava. Svako ograničenje takvog pristupa ili korišćenja treba da preispita nadležni sud.²⁴⁴

172. **Spontana, istovremena i nenajavljena okupljanja:** Države članice treba da omoguće i obezbede zaštitu raznih vrsta mirnih okupljanja, uključujući spontana i istovremena okupljanja. Spontana okupljanja obično izazove neki događaj, pa stoga uslov o prethodnom obaveštenju, ako ga ima, ne može da se ispuni. Isto tako, takvi događaji su često okupljanja bez prethodne najave ili poziva i bez prepoznatljivih organizatora, što takođe, prethodno obaveštenje čini neizvodljivim. Bez obzira na to, spontana mirna okupljanja treba da se potpuno zaštite, priznaju zakonom i smatraju „očekivanim (pre nego izuzetnim) obeležjem zdrave demokratije”.²⁴⁵ Na isti način, istovremena okupljanja, takođe, treba dozvoliti, zaštititi i omogućiti. „Ako to nije moguće (zbog, na primer, nedostatka prostora), strane treba

241 Dok. UN A/HRC/23/39, 24. april 2013, stav 80.

242 Dok. UN A/HRC/20/27, 21. maj 2012, stavovi 32 i 84(k).

243 Dok. UN A/HRC/RES/24/5, 8. oktobar 2013.

244 Dok. UN A/HRC/23/39, stav 83(e).

245 Smernice Venecijanske komisije OEBS/ODIHR, stav 128.

ohrabriti da kroz dijalog pronadu zajedničko zadovoljavajuće rešenje.”²⁴⁶ U slučaju kontrademonstracija, vlasti treba da preduzmu sve neophodne mere da osiguraju da se okupljanja održe tako da ih ciljne publike vide i čuju. Naglasak, međutim, „treba staviti na obavezu države da spreči ometanje glavnog događaja kada se organizuju kontrademonstracije”.²⁴⁷

173. Na branitelje ljudskih prava koji učestvuju na okupljanjima koja nisu najavljena ne treba primenjivati krivične ili upravne sankcije, kao što su novčane kazne ili kazne zatvora, samo zbog njihovog učešća na takvim okupljanjima.²⁴⁸ Kazne za nepoštovanje zakonskih uslova okupljanja treba da budu srazmerne težini prekršaja i treba da se primene bez diskriminacije. Treba jasno da se utvrdi odgovornost za nepoštovanje neke relevantne odredbe zakona. Države članice treba da se postaraju da se na sve one, koji su optuženi za administrativni ili drugi prekršaj u vezi sa ostvarivanjem prava na slobodu mirnog okupljanja, primeni redovni zakonski postupak i da im se omogući hitan kontakt sa advokatom po njihovom izboru i odgovarajuće vreme za pripremu odbrane. Branitelji ljudskih prava koji organizuju mirna okupljanja ne smeju se smatrati odgovornim za nezakonite radnje drugih učesnika na skupu ukoliko ne izazivaju ili na drugi način ne učestvuju u izvršavanju tih radnji.

174. **Policijsko obezbeđivanje skupa i upotreba sile:** Predstavnici zakona treba da izbegavaju upotrebu sile u toku okupljanja ili, ako to nije izvodljivo, da ograniče takvu silu na minimalnu potrebnu meru.²⁴⁹ Upotrebljena sila treba da bude usmerena na one učesnike koji vrše nasilje i treba da bude strogo proporcionalna. Mirno

²⁴⁶ *Ibid.*, stav 122.

²⁴⁷ *Ibid.*

²⁴⁸ Dok. UN A/HRC/20/27, stav 29.

²⁴⁹ Prema Kodeksu ponašanja UN za policijske službenike, pripadnici snaga reda mogu upotrebiti silu samo kada je zaista neophodna i u meri neophodnoj za izvršavanje njihove dužnosti. To znači da sila treba da se upotrebi u izuzetnim slučajevima i da nipošto ne prelazi granicu opravdano neophodnog. Vidi „Kodeks ponašanja UN za policijske službenike“, usvojen Rezolucijom Generalne skupštine UN 34/169 od 17. decembra 1979, član 3. „Osnovni principi UN o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane službenih lica koja sprovode zakon“ (u daljem tekstu Osnovni principi UN) dalje propisuju da su službena lica koja sprovode zakon, u izvršenju svoje dužnosti, dužna da, koliko je to moguće, upotrebe nenasilna sredstva pre nego što pribegnu upotrebi sile i da mogu upotrebiti silu samo u slučaju da su se druga sredstva pokazala nedelotvornim. Ukoliko je zakonita upotreba sile neizbežna, službena lica koja sprovode zakon su dužna, između ostalog, da se suzdržavaju, na minimum svedu štetu i povredu i postaraju se da se svim povređenim ili ugroženim licima što pre ukaže medicinska i druga pomoć („Osnovni principi UN o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane službenih lica koja sprovode zakon“, usvojeni na 8. kongresu Ujedinjenih nacija o sprečavanju kriminala i postupanju prema počiniocima krivičnih dela, Havana, Kuba, od 27. avgusta do 7. septembra, 1990, principi 4 i 5). Iako se ovi principi generalno primenjuju i na upotrebu vatrenog oružja, Osnovni principi UN nadalje bliže određuju da upotreba vatrenog oružja protiv lica nikada ne sme da se dozvoli osim u samoodbrani ili odbrani drugih radi zaštite života ili sprečavanja teže telesne povrede (princip 9). Što se tiče prekomerne upotrebe sile, Vidi, na primer, i „Zaključne primedbe o Grčkoj“ Komiteta UN protiv mučenja (dok. UN CAT/C/GRC/CO/5-6, 27. jun 2012, stav 11) u kojima Komitet izražava zabrinutost o stalnim tvrdnjama o prekomernoj upotrebi sile od strane službenih lica koja sprovode zakon, često povezanim sa održavanjem javnog reda i mira na demonstracijama i kontrolom mase ljudi. Komitet je pozvao državu ugovornicu da preduzme hitne i delotvorne mere da bi obezbedila da službena lica koja sprovode zakon upotrebljavaju silu samo kada je to nužno potrebno i u meri potrebnoj za vršenje dužnosti. Vidi i „Zaključne primedbe o Kanadi“ (dok. UN CAT/C/CAN/CO/6, 25. jun 2012, stav 22) u kojima Komitet izražava zabrinutost u vezi sa izveštajima o prekomernoj upotrebi sile od strane službenih lica koja sprovode zakon često u okviru kontrole mase ljudi na saveznom nivou i nivou provincije. Komitet je predložio državi ugovornici da ojača napore da se te tvrdnje hitno i nepristrasno ispituju i da se protiv odgovornih za te prekršaje pokrene postupak.

okupljanje se automatski ne pretvara u nasilno ako manja grupa učesnika ili neučesnika ili provokatora, vrši nasilje.²⁵⁰ Pripadnici organa reda koji obezbeđuju okupljanje moraju reagovati na takve postupke ciljano bez ugrožavanja ostvarivanja prava na slobodu okupljanja mirnih učesnika, na primer, nasilnim rasterivanjem inače mirnog okupljanja.

175. Generalna skupština UN i Savet UN za ljudska prava neprestano su isticali da niko ne sme biti podvrgnut prekomernoj i neselektivnoj upotrebi sile u kontekstu mirnih protesta.²⁵¹ U svim okolnostima, pripadnici policije se moraju uzdržati od prekomerne i neselektivne upotrebe sile gde se ne pravi razlika između mirnih demonstranata, novinara koji izveštavaju sa događaja, posmatrača događaja ili prolaznika i onih koji su odgovorni za akte nasilja. Neselektivna upotreba sile, na primer, kao reakcija na sporadično nasilje u toku okupljanja ili akte nasilja od strane manje grupe protestanata, može dovesti do eskalacije tenzija i izazvati dalje nasilje. U cilju deeskalacije nasilja, uvek treba dati prednost pregovorima i/ili posredovanju nad upotrebom sile.²⁵² Da bi se sprečila nepotrebna i neproporcionalna upotreba sile, domaći zakoni treba da sadrže jasna pravila kojim se definišu okolnosti koje opravdavaju upotrebu sile i stepen sile prihvatljive za postupanje sa raznim pretnjama.²⁵³ Komesar za ljudska prava Saveta Evrope, takođe, je preporučio da države treba da utvrde jasna pravila za upotrebu sile u kontekstu demonstracija.²⁵⁴
176. Sve navode o prekomernoj ili neselektivnoj upotrebi sile i drugim povredama dužnosti od strane organa koji sprovode zakon u vezi sa policijskim obezbeđivanjem okupljanja moraju se efikasno ispitati i svako ko je odgovoran za povredu dužnosti

250 Smernice Venecijanske komisije i OEBS/ODIHR, stav 164.

251 Vidi „Rezoluciju o unapređenju Deklaracije o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode” Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/66/164, stav 6; Generalna skupština UN „Rezolucija o zaštiti braniteljki ljudskih prava”, dok. UN A/RES/68/181, 18. decembar 2013, stav 8; Savet UN za ljudska prava „Rezolucija o unapređenju i zaštiti ljudskih prava u kontekstu mirnih protesta”, dok. UN A/HRC/RES/19/35, usvojena 23. marta 2012, stav 6; i Savet UN za ljudska prava „Rezolucija o zaštiti branitelja ljudskih prava”, dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 6.

252 Vidi Smernice Venecijanske komisije OEBS/ODIHR, stavovi 5.4 i 5.5 i dodatne pojedinosti na str. 75-89.

253 *Ibid.*, stav 171.

254 Vidi, na primer, izveštaj komesara o njegovoj poseti Turskoj u kojem je predložio vlastima da donese jašnija pravila o upotrebi sile u kontekstu demonstracija, naročito o upotrebi suzavca i oružja za izbacivanje projektila i boljoj zaštiti od zlostavljanja i kršenja prava na slobodu okupljanja od pripadnika organa koji sprovode zakon. Vidi Izveštaj Nilsa Muižnieksa, komesara za ljudska prava Saveta Evrope, nakon njegove posete Turskoj u periodu od 1. do 5. jula 2013, CommDH(2013)24, 26. novembar 2013.

mora se izvesti pred sud.²⁵⁵ Ne sme biti nekažnjivosti za takve postupke. U skladu sa relevantnim standardima ljudskih prava i opredeljenjima OEBS-a, države treba da obezbede da se proizvoljna upotreba ili zloupotreba sile i vatrenog oružja od strane pripadnika organa reda kazni kao krivično delo u skladu sa njihovim zakonom.²⁵⁶

177. Savet UN za ljudska prava je pozvao države da obezbede odgovarajuću obuku, između ostalog, pripadnika organa reda, koja obuhvata i međunarodna prava ljudskih prava.²⁵⁷ Prema Osnovnim principima UN, u obuci službenih lica koja sprovode zakon treba obratiti posebnu pažnju na alternative upotrebi sile i vatrenog oružja, uključujući i mirno rešavanje sukoba, razumevanje ponašanja mase i metode ubeđivanja, pregovaranja i posredovanja, u cilju ograničenja upotrebe sile i vatrenog oružja.²⁵⁸
178. Praćenje okupljanja: Generalna skupština UN i Savet UN za ljudska prava su potvrdili značajnu ulogu branitelja ljudskih prava u kontekstu mirnih protesta.²⁵⁹ Branitelji ljudskih prava mogu da vrše svoju ulogu na razne načine, kao organizatori ili učesnici na okupljanjima, ali i kao posmatrači okupljanja koji prate okupljanje i izveštavaju o njegovom toku i policijskim merama i njihovoj usklađenosti sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Praćenje okupljanja od strane branitelja ljudskih prava može da pomogne u ocenjivanju vođenja skupa i mera policije. Može da doprinese i javnoj debati zasnovanoj na informacijama o merama koje mogu biti potrebne za rešavanje manjkavosti pravnog okvira za okupljanja, o potrebama za obukom pripadnika organa reda ili o tome da li su potrebni dodatni resursi ili oprema za policijsko obezbeđivanje okupljanja.²⁶⁰
179. Kao što je specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja istakao, pravo na mirno okupljanje ne samo da obuhvata pravo na održavanje skupa ili učešće na njemu, već i štiti prava posmatrača mirnih okupljanja.²⁶¹ Zato je pozvao države da obezbede zaštitu onih koji prate i izveštavaju o prekršajima

255 Na primer, za ispitivanje tvrdnji o prekomernoj upotrebi sile u kontekstu protesta, Komitet UN za ljudska prava je predložio Ruskoj Federaciji da „uspostavi nezavisno telo sa ovlašćenjem da prima, ispituje i odučuje o svim žalbama o prekomernoj upotrebi sile i drugim zloupotrebama ovlašćenja od strane policije”; Vidi „Zaključne primedbe o Rusiji”, dok. UN CCPR/C/RUS/CO/6, 24. novembar 2009, stav 25. Nakon posete Gruziji, specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja predložio je nadležnim organima da „ozbiljno razmotre pitanje osnivanja nezavisne komisije za temeljno ispitivanje događaja od 26. maja 2011, na inkluzivan, transparentan i participatoran način i uz angažovanje svih zainteresovanih strana, uključujući opozicione političke stranke, nevladine organizacije, sindikate, aktiviste, branitelje ljudskih prava i članove civilnog društva”; Vidi „Izveštaj specijalnog izvestioca o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, Maina Kiaia, Dodatak, Misija u Gruziji”, dok. UN A/HRC/20/27/Add.2, 8. jun 2012, stav 91 (e). Za više pojedinosti o uslovima efikasnih istraga, Vidi odeljak o *Nekažnjivosti i delotvornim pravnim lekovima* u napred navedenom tekstu.

256 Osnovni principi UN, princip 7.

257 Dok. UN A/HRC/RES/19/35, stav 7.

258 Osnovni principi UN, princip 20.

259 Vidi dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 6; dok. UN A/RES/68/181, stav 8; i dok. UN A/RES/66/164, stav 6.

260 Vidi Smernice Venecijanske komisije OEBS/ODIHR, stav 5.9, i za dodatne pojedinosti, vidi str. 94-110.

261 Vidi dok. UN A/HRC/20/27, Rezime.

i zloupotrebama u kontekstu mirnih okupljanja.²⁶² Specijalni predstavnik generalnog sekretara za branitelje ljudskih prava, takođe, je pozvao države da dozvole braniteljima ljudskih prava da deluju slobodno u kontekstu okupljanja i time im omogućе vršenje njihove uloge posmatrača.²⁶³

180. Države članice treba aktivno da podržavaju i omogućе inicijative branitelja ljudskih prava da nezavisno prate okupljanja i izveštavaju o njima. Nadležnim organima se preporučuje da se konsultuju sa posmatračem okupljanja pre održavanja – na primer, radi pripreme za policijsko obezbeđivanje skupa i procene rizika – i posle završetka okupljanja da bi se otklonili eventualni uočeni nedostaci i na odgovarajući način rešavale povrede dužnosti od strane državnih službenika tokom okupljanja. Isto tako, podstiču se nadležni organi da rade zajedno sa braniteljima ljudskih prava koji vrše nezavisno praćenje okupljanja na obuci pripadnika organa reda i drugih relevantnih službenika. Takođe se podstiču da omogućе međunarodno praćenje okupljanja organizacijama kao što je ODIHR.
181. Da bi se povećao nivo odgovornosti organizatora okupljanja i pripadnika organa reda prema građanima, države članice treba da obezbede da mediji imaju slobodan pristup okupljanjima da bi se omogućilo nezavisno izveštavanje.²⁶⁴ Kao što je predstavnik OEBS-a za slobodu medija istakao, „nesmetano izveštavanje o demonstracijama isto tako predstavlja deo prava na slobodno okupljanje koliko i same demonstracije predstavljaju ostvarenje prava na slobodu govora”.²⁶⁵

F. Sloboda udruživanja i pravo na osnivanje nevladinih organizacija, pristupanje tim organizacijama i stvarno učešće u njima

182. Prema članu 20 UDHR, „svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja” i „niko se ne može primorati da pripada nekom udruženju”. Članom 22, stav 1 ICCPR se propisuje da „svako ima pravo na slobodu udruživanja s drugim licima, uključujući tu i pravo da obrazuje sindikate i da im slobodno pristupa radi zaštite svojih interesa”. Član 11, stav 1 ECHR sadrži sličnu odredbu prema kojoj „svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i na slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa”. Član 8 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) takođe garantuje pravo svim pojedincima da obrazuju sindikate i da stupaju sindikatu po svom izboru radi zaštite i unapređenja svojih ekonomskih i socijalnih interesa. Prema članu 16 ACHR, svako ima pravo da se slobodno udružuje „iz ideoloških, verskih, političkih, ekonomskih, radnih, socijalnih, kulturnih, sportskih ili drugih razloga”. Član 7 FCNM predviđa pravo na udruživanje

²⁶² Dok. UN A/HRC/20/27, stav 94.

²⁶³ Vidi izveštaj specijalnog predstavnika generalnog sekretara o braniteljima ljudskih prava, dok. UN A/62/225, 13. avgust 2007, stav 101(f)(i).

²⁶⁴ *Ibid.*, stav 101(f)(ii).

²⁶⁵ Predstavnik OEBS-a za slobodu medija, specijalni izveštaj „Postupanje sa medijima u toku političkih demonstracija, zapažanja i preporuke”, 21. jun 2007, <<http://www.osce.org/fom/25744>>. Za više informacija o ulozi medija vezano za praćenje okupljanja, vidi i Smernice Venecijanske komisije OEBS/ODIHR, strane 97-100.

licima koji pripadaju nacionalnim manjinama. Član 17, stav 2 FCNM propisuje da se strane ugovornice obavezuju „da ne ometaju pravo pripadnika nacionalnih manjina da učestvuju u radu nevladinih organizacija, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom planu.” Član 5 Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava ponovo potvrđuje da, za potrebe unapređenja i zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, svako ima pravo da oformi, pridruži se i učestvuje u nevladinim organizacijama, udruženjima ili grupama.

183. Ne mogu se uvoditi nikakva ograničenja ostvarivanja prava na slobodu udruživanja osim onih koja su propisana zakonom, ispunjavaju legitimni cilj i neophodna su u demokratskom društvu. Kako predviđa međunarodno pravo, samo niže navedeno predstavlja dozvoljeni osnov za ograničenja prava na slobodu udruživanja: interesi nacionalne bezbednosti; zaštita javne bezbednosti, javnog zdravlja i morala; sprečavanje nereda i kriminala i zaštita prava i sloboda drugih. Sva ograničenja vršenja ovog osnovnog prava moraju strogo poštovati međunarodne norme i standarde i moraju biti u skladu sa načelima nediskriminacije i proporcionalnosti. Takođe, specijalni izvestilac o pravima na slobodu okupljanja i udruživanja je preporučio da države daju detaljno i blagovremeno pismeno obrazloženje za nametanje svakog ograničenja i obezbede mogućnost njegovog osporavanja pred nadležnim i nezavisnim sudom.²⁶⁶
184. U članu 22 ICCPR i članu 11 ECHR izričito se navodi da se tim članovima neće sprečiti nametanje zakonitih ograničenja za članove oružanih snaga i policije u njihovom vršenju prava na slobodu udruživanja. Iako određena ograničenja za članove oružanih snaga, policije i državne uprave mogu biti opravdana kada bi vršenje tog prava bilo u sukobu sa njihovim javnim dužnostima, odnosno ugrozilo njihovu političku neutralnost, sva takva ograničenja moraju, takođe, biti u skladu sa načelima zakonitosti, neophodnosti i proporcionalnosti. Svrha ovoga je da se garantuje njihovo pravo na slobodno udruživanje sa drugima i u svrhe zaštite ljudskih prava. Prema tome, branitelji ljudskih prava koji su članovi oružanih snaga, policije ili državne uprave, takođe, imaju pravo da se organizuju u udruženja i da kolektivno ostvaruju, štite svoje zajedničke interese i zalažu se za njih. Ukoliko ta prava podležu ograničenjima, razloge za takva ograničenja treba redovno preispitivati, prema preporuci Komiteta ministara Saveta Evrope, sa ciljem njihovog ukidanja ako za njih više ne postoji validno opravdanje.²⁶⁷
185. Države članice OEBS-a su ponovo potvrdile da će „pravo udruživanja biti zajamčeno” i obavezale su se da „osiguraju da se pojedincima dozvoli vršenje prava udruživanja, uključujući i pravo na osnivanje, pristupanje i stvarno učešće u NVO čiji je cilj unapređenje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda, uključujući i sindikate

²⁶⁶ Dok. UN A/HRC/23/39, 24. april 2013, stav 81.

²⁶⁷ Preporuka CM/Rec(2010)4 Komiteta ministara Saveta Evrope o ljudskim pravima članova oružanih snaga sa obrazloženjem, 24. februar 2010, stavovi 53-57, <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/publications/cmrec_2010_4en.pdf>. Vidi i Preporuku 1572 (2002) o pravu udruživanja za članove stručnog osoblja oružanih snaga PSSE, 3. septembar 2002, <<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adopted-text/tao2/erec1572.htm>>.

i grupe za praćenje ljudskih prava”.²⁶⁸ One priznaju za nevladine organizacije „one koje se deklariraju kao takve”²⁶⁹ i smatraju ih „sastavnim delom snažnog civilnog društva [...] obavezale su se [...] da će ojačati sposobnost NVO da daju svoj puni doprinos daljem razvoju civilnog društva i poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda”.²⁷⁰

186. Sloboda udruživanja predstavlja osnovno pravo koje je „bitan preduslov za druge osnovne slobode“ i „usko je povezana sa slobodom izražavanja i okupljanja, kao i sa drugim ljudskim pravima [...]”.²⁷¹ Sloboda udruživanja sastavni je deo zaštite ljudskih prava. To je istaknuto Deklaracijom UN o braniteljima ljudskih prava, kojom se predviđa pravo branitelja ljudskih prava da učestvuju u aktivnostima pojedinačno ili zajedno sa drugima, u njenim raznim odredbama (članovi 5-9, 11-13 i 17).
187. Bez obzira na ove i druge garancije, u mnogim državama članicama, branitelji ljudskih prava se i dalje suočavaju sa zakonskim i administrativnim preprekama u punom ostvarenju svojih prava da osnivaju, pristupaju i aktivno učestvuju u NVO ili drugim udruženjima. Nacionalni zakoni kojima se reguliše osnivanje, funkcionisanje i finansiranje udruženja su često nejasni ili previše restriktivni, pa time i nesaglasni sa međunarodnim standardima. Specijalna izveštiteljka o položaju branitelja ljudskih prava navela je u svom izveštaju 2012. „da najnoviji zakoni i propisi u raznim zemljama još više ograničavaju pravo na slobodu udruživanja”.²⁷² Takvi se zakoni često donose bez konsultacija sa civilnim društvom, a analize zakona i propisa koje vrše međunarodni eksperti u pogledu usklađenosti tih zakona sa standardima ljudskih prava, kao i njihove naknadne preporuke državama, često ostanu neprimenjene.
188. Postoje izveštaji da u nekoliko država članica, komplikovane administrativne prepreke i dalje sprečavaju branitelje ljudskih prava da stvarno ostvaruju pravo na slobodu udruživanja. U nekim državama članicama, udruženja se ne smatraju zakonitim ako nisu registrovana. U isto vreme, teške i dugotrajne birokratske procedure, koje se isto tako često primenjuju proizvoljno, u znatnoj meri komplikuju postupak registracije. Često su te birokratske prepreke u vezi sa registracijom kombinovane sa preteranim zahtevima u pogledu izveštavanja i drugim zahtevima, koje NVO moraju da ispunjavaju posle registracije, kao i proizvoljnim kontrolama, uključujući finansijske i poreske inspekcije. Takve procedure i praksa često imaju za cilj ili dovode do uplitanja države u interno ustrojstvo NVO, njihove aktivnosti i nezavisno odlučivanje. Cilj im je da podrivaju legitiman rad NVO i vrše pritisak na branitelje ljudskih prava.

²⁶⁸ Kopenhagen 1990, stavovi 9.3 i 10.3.

²⁶⁹ Moskva 1991, stav 43.

²⁷⁰ Istanbul 1999, „Povelja o evropskoj bezbednosti: III. Naš zajednički odgovor”, stav 27.

²⁷¹ Venecijanska komisija, „Mišljenje o usklađenosti zakona i propisa o nevladinim organizacijama u Republici Azerbejdžan sa standardima ljudskih prava”, CDL-AD (2011)035, stav 45; i Venecijanska komisija i ODIHR, „Zajedničko mišljenje o nacrtu zakona kojim se menja i dopunjuje Zakon o nekomercijalnim organizacijama i drugim zakonodavnim aktima Kirgiske Republike”, CDL-AD(2013)030, stav 14.

²⁷² Dok. UN A/67/292, 10. avgust 2012, stav 40.

Zakoni, upravni postupci i uslovi koji regulišu rad NVO

189. Države članice treba da uspostave povoljan pravni okvir koji bi obezbedio braniteljima ljudskih prava da slobodno vrše svoje pravo slobodu udruživanja, uključujući i pravo na osnivanje, pristupanje i stvarno učešće u NVO čiji je cilj unapređenje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ti zakoni moraju biti jasni, precizni i strogo u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Savet UN za ljudska prava je naglasio da je usklađenost nacionalnog zakonodavstva sa Poveljom UN i međunarodnim pravom ljudskih prava od najveće važnosti. Pozvao je države „da stvore i održavaju, u zakonu i praksi, bezbedno i povoljno okruženje u kojem civilno društvo može da radi bez ometanja i neizvesnosti”.²⁷³
190. Države članice treba da osiguraju da je pravo na slobodno udruživanje zajamčeno bez diskriminacije. Specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja je pozvao države da osiguraju da pravo na slobodu udruživanja „uživa svako, svaki registrovani ili neregistrovani subjekt, uključujući žene, žrtve diskriminacije zbog njihove seksualnog orijentacije i rodnog identiteta, omladina, osobe koje pripadaju manjinama, autohtoni narodi, osobe koje nisu državljani, uključujući lica bez državljanstva, izbeglice i migrante, članovi verskih grupacija i aktivisti koji zagovaraju ekonomska, socijalna i kulturna prava”.²⁷⁴
191. Kao što je specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava primetio, zakone kojima se uvode „dalekosežna ograničenja mogućnosti organizacija da obavljaju svoje aktivnosti bez mešanja” ili koja podrivaju „nezavisno funkcionisanje zdravog civilnog društva”, treba izmeniti ili ukinuti.²⁷⁵ Sve relevantne zakonske inicijative u tom cilju treba podvrgnuti otvorenim i transparentnim konsultacijama sa civilnim društvom. Konsultacije treba da započnu što je pre moguće – najbolje pre početne izrade – i da budu otvorene nevladinim organizacijama bez diskriminacije zbog njihove povezanosti sa određenim grupama ili prirode prava koja štite.
192. Da bi se obezbedila usklađenost domaćih zakona kojima se uređuju NVO i druga udruženja sa standardima ljudskih prava, države članice se podstiču da traže stručno mišljenje međunarodnih tela specijalizovanih za analizu zakonodavstva, kao što su OEBS/ODIHR i Venecijanska komisija Saveta Evrope. Podstiču se da razmotre mišljenja i primene preporuke tih i drugih mehanizama za ljudska prava, uključujući specijalnog izvestioca UN o pravu na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja i specijalnog izvestioca UN o položaju branitelja ljudskih prava.
193. Države članice treba da poštuju i u potpunosti štite prava svih pojedinaca na slobodno udruživanje na Internetu.²⁷⁶ Kao što je izjavio Komitet ministara Saveta Evrope, pravo na slobodu udruživanja, uz slobodu izražavanja i slobodu mir-

²⁷³ Dok. UN A/HRC/RES/22/6, usvojen 21. marta 2013, stav 2; i dok. UN A/HRC/RES/24/21, usvojen 27. septembra 2013, stav 2.

²⁷⁴ Dok. UN A/68/299, 7. avgust 2013, stav 58 (b).

²⁷⁵ Dok. UN A/64/226, 4. avgust 2009, stavovi 53 i 54.

²⁷⁶ Dok. UN A/HRC/RES/24/21, usvojen 27. septembra 2013, stav 1.

nog okupljanja, „je bitno za učešće ljudi u javnoj raspravi i njihovo ostvarivanje demokratskog prava građanstva i mora biti zajamčeno [...] (bez pravljenja razlike između online/offline).”²⁷⁷ Zakoni kojima se reguliše pristup informacionim i komunikacionim tehnologijama i njihovo korišćenje, medija putem kojih se može ostvarivati sloboda udruživanja, takođe, treba da obezbede slobodno vršenje prava na udruživanje. Svako ograničenje prava na slobodno udruživanje na Internetu mora da bude potpuno u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava.

O registraciji NVO:

194. Treba omogućiti NVO da postoje i da obavljaju svoje aktivnosti i bez registracije.²⁷⁸ U skladu sa obavezama preuzetim u okviru OEBS-a, države članice su dužne da priznaju za NVO ona udruženja koja se deklarišu kao takva, prema nacionalnim procedurama.²⁷⁹ Nacionalni postupci moraju, takođe, da budu u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava i opredeljenjima OEBS-a.
195. Međutim, u nekoliko država članica, od NVO se zahteva da ih formalno registruje neki državni organ i da dobiju odobrenje za obavljanje svojih aktivnosti. Pored toga, u nekim državama članicama, postupci za registraciju su dugotrajni, skupi i sprovode se na proizvoljan i diskriminatoran način. Nametanje uslova u vezi sa dokumentacijom i nekoliko nivoa birokratije dovodi do kašnjenja u postupku registracije ili čak sprečava udruženja da se registruju.²⁸⁰
196. Specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava je ukazao na inkriminisanje aktivnosti koje obavljaju neregistrovane grupe kao na jedan od trendova koji najviše zabrinjava.²⁸¹ U nekim državama članicama, angažovanje u radu na polju ljudskih prava zajedno sa drugima koji nisu registrovani smatra se krivičnim delom ili upravnim prekršajem. Nekoliko branitelja ljudskih prava je zatvoreno po tom osnovu ili primorano da napuste svoju zemlju i zatraže međunarodnu zaštitu. Zakone, propise i prakse koji posredno ili neposredno inkriminišu obavljanje neregistrovanog rada na polju ljudskih prava i time vrše povredu osnovnih međunarodnih garancija ljudskih prava treba odmah ukinuti.²⁸²

277 Komitet ministara Saveta Evrope, „Deklaracija o zaštiti slobode izražavanja i slobode okupljanja i udruživanja u vezi sa privatnim Internet platformama i pružaocima Internet usluga“, 7. decembar 2011, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1883671>>, stav 1.

278 Vidi izveštaj specijalnog izvestioca UN o položaju branitelja ljudskih prava, dok. UN A/59/401, 1. oktobar 2004, stav 82 (a). Vidi i izveštaj specijalnog izvestioca UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, dok. UN A/HRC/23/39, 24. april 2013, stav 82 (a).

279 Moskva 1991, stav 43.

280 Dok. UN A/64/226, 4. avgust 2009, stavovi 70 i 71.

281 *Ibid.*

282 Specijalni izvestilac UN o pravu na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja ponovo je istakao u svom izveštaju iz 2012. da „Pojedinci angažovani u neregistrovanim udruženjima treba zaista slobodno da obavljaju svoje aktivnosti, uključujući i da imaju pravo da održavaju mirna okupljanja i u njima učestvuju, i na njih se ne smeju primenjivati krivične sankcije“ (dok. UN A/HRC/20/27, 21. maj 2012, stav 56).

197. Iako registracija ne treba da bude obavezna, NVO i druga udruženja imaju pravo da se registruju kao pravno lice, na primer, da bi koristila dodatnu pomoć i subvencije države koje su dostupne samo pravnim licima. Zavisu od NVO ili udruženja koje je u pitanju da odluči da li želi da se registruje radi pristupa tim beneficijama. Ako domaći zakoni predviđaju različite forme pravnih lica – kao što su neprofitne organizacije, zadužbine ili druge – uslovi za registraciju pravnog lica treba da obezbede dovoljno fleksibilnosti u izboru najpogodnije pravne forme udruživanja i treba da funkcionišu tako da osnaže branitelje ljudskih prava u obavljanju svog posla zajedno sa drugima, a ne da ih onemogućavaju.
198. Generalna skupština UN je pozvala države „da osiguraju da tamo gde postoje procedure kojima se uređuje registracija organizacija civilnog društva, te procedure budu transparentne, nediskriminatorne, ekspeditivne, jeftine, da pružaju mogućnost žalbe i izbegavaju zahtevanje ponovne registracije [...]”.²⁸³
199. Evropski sud za ljudska prava je mišljenja da velika kašnjenja u registraciji i ponovljeni propusti od strane nadležnih organa da izdaju konačno rešenje o registraciji udruženja mogu de facto značiti odbijanje registracije i nedozvoljenog mešanja u ostvarivanje prava na slobodu udruživanja.²⁸⁴ Domaći zakoni treba da obezbede dovoljnu zaštitu od takvih odlaganja. Treba da sadrže jasne rokove u kojima vlasti donose odluku i da dovoljno precizno definišu posledice propusta nadležnih organa da postupe u okvirima zakonski propisanih rokova (na primer, automatska registracija u slučaju blagovremene odluke).²⁸⁵
200. Organi nadležni za registraciju ne smeju se mešati u nezavisnost i autonomiju udruženja u toku postupka registracije. Na primer, ne smeju se neopravdano mešati u slobodu osnivača ili članova da biraju naziv, simbole ili logotip njihove organizacije ili u definisanje njenih ciljeva i aktivnosti.²⁸⁶ U nekim državama članicama, vlasti su navodno cenzurisale statute NVO zahtevajući da se izbace nepoželjne reči, simboli, aktivnosti ili ciljevi koji se odnose na određena pitanja ljudskih prava ili manjinske grupe ili su odbijali registraciju ukoliko naziv ili simbol organizacije sadrži ime neke manjinske grupe. Prema specijalnom izveštaju o položaju brani-

283 Dok. UN A/RES/66/164, 10. april 2012.

284 Vidi odluku Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Ramazanova i ostali protiv Azerbejdžana*, ECtHR, predstavka br. 44363/02, 1. februar 2007, stavovi 56-68.

285 *Ibid.*, stavovi 66 i 67. Pored toga, Evropski sud za ljudska prava je istakao da je „dužnost države ugovornice da organizuje svoj domaći sistem registracije i preduzme potrebne korektivne mere da bi omogućila nadležnim organima da poštuju rokove predviđene njenim zakonom i da se s tim u vezi izbegnu sva neopravdana odlaganja“; drugim rečima, nedostatak sredstava nije opravdanje za nepoštovanje rokova propisanih zakonom (stav 65).

286 U saopštenju br. 1478/2006, *Kungurov protiv Uzbekistana*, od 17. marta 2006, Komitet UN za ljudska prava je razmotrio slučaj odbijanja nadležnih organa da registruju nevladinu organizaciju „Demokratija i prava“ zbog neispunjenja dva uslova domaćeg prava – to jest, da dotično udruženje ne treba da se angažuje u aktivnosti po pitanju ljudskih prava u kojoj je angažovano neko zvanično telo i da treba da bude prisutno u svakom regionu Uzbekistana da bi se NVO smatrala „nacionalnom“ za razliku od lokalne NVO. Komitet je mišljenja da država ugovornica nije pružila nikakav argument zašto bi u demokratskom društvu bilo neophodno usloviti registraciju udruženja delokrugom njegovih aktivnosti u vezi sa ljudskim pravima koji obuhvata nedefinisana pitanja koja ne pokrivaju državni organi ili postojanjem regionalnih ogranaka udruženja (stav 8.5).

telja ljudskih prava, određeni državni organi primenjuje takve mere da bi „filtrirale one grupe koje se kritički odnose prema državnoj politici”²⁸⁷ i u znatnoj meri ograničile njihove aktivnosti.

201. Kao što je navedeno u FCNM, sloboda udruživanja i sloboda učešća u aktivnostima NVO važi i za manjinske zajednice. Ograničenja se ne smeju nametati proizvoljno, već samo u meri dopuštenej međunarodnim pravom. U svojoj sudskoj praksi, Evropski sud za ljudska prava je isticao da je sloboda udruživanja posebno važna za lica koja pripadaju manjinama, uključujući nacionalne i etničke manjine.²⁸⁸ Iako priznajući da određena ograničenja prava na slobodu udruživanja mogu biti dozvoljena ako su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u smislu jednog od osnova navedenih u Konvenciji, Evropski sud za ljudska prava je u svojoj sudskoj praksi zauzeo stav da odbijanje registracije udruženja samo da bi se sprečilo širenje ideje da na teritoriji države postoji etnička manjina čija se prava ne poštuju u potpunosti predstavlja povredu člana 11 ECHR.²⁸⁹ Sud je, takođe, istakao da „stanovnici nekog regiona u zemlji imaju pravo da osnivaju udruženja radi promovisanja posebnih karakteristika tog regiona. Činjenica da udruženje zagovara samosvest neke manjine ne može samo po sebi opravdati mešanje u njegova prava

287 Dok. UN A/64/226, 4. avgust 2009, stav 60.

288 Vidi *Gorzelik i ostali protiv Poljske*, ECtHR, predstavka br. 44158/98, 17. februar 2004, stav 93. Slučaj se odnosi na odbijanje vlasti da odobre registraciju udruženju koje je sebe nazivalo organizacijom šleske „nacionalne manjine”. Iako je sud utvrdio da se mešanje u ovom slučaju ne može smatrati neprimerenim s obzirom na specijalni status i privilegije koje bi registracija udruženja kao pravnog lica stvorila prema izbornim zakonima, istakao je da osnivanje udruženja radi izražavanja i promovisanja svog identiteta može da ima značajnu ulogu pomoći nekoj manjini da očuva i brani svoja prava. Pri tom je sud podsetio na preambulu Okvirne konvencije Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina, u kojoj stoji da „pluralističko i istinski demokratsko društvo treba ne samo da poštuje etnički, kulturni, jezički i verski identitet svakog pripadnika nacionalne manjine, već i da stvara odgovarajuće uslove koji im omogućavaju da izraze, očuvaju i razviju taj identitet”.

289 Vidi presude u slučaju *Bekir-Ousta i ostali protiv Grčke*, ECtHR, predstavka br. 35151/05, 1. oktobar 2007, *Emin i ostali protiv Grčke*, ECtHR, predstavka br. 34144/05 i *Tourkiki Enosi Ksantis i ostali protiv Grčke*, ECtHR, predstavka br. 26698/05, obe donete 27. marta 2008. Predmeti su se odnosili na odbijanje registracije, i jednom slučaju na raspuštanje odlukom suda udruženja muslimanske manjine u grčkom regionu zapadne Trakije na osnovu toga što su vlasti smatrale da nazivi organizacija obmanjuju javnost u pogledu porekla i ciljeva organizacije – u smislu da li udruženja predstavljaju versku ili etničku manjinu – pošto je prema Sporazumu iz Lozane iz 1923, samo muslimanska ali ne i turska manjina iz zapadne Trakije bila priznata. Sud je smatrao da se ne bi moglo reći da širenje ideje o tome da neka etnička manjina postoji predstavlja opasnost po demokratiju, naročito imajući u vidu činjenicu da nije bilo informacija koje bi ukazivale na to da su članovi organizacije zagovarali primenu sile ili antidemokratske ili protivustavne metode. Sud je istakao da sloboda udruživanja obuhvata pravo svakoga na izražavanje, u zakonitom kontekstu, svojih uverenja o svom etničkom identitetu; Vidi *Tourkiki Enosi Ksantis i ostali protiv Grčke*, stav 56.

iz člana 11 Konvencije”.²⁹⁰ Isto tako, sud je u svojoj sudskoj praksi zauzeo stav da mogućnost osnivanja pravnog lica radi kolektivnog delovanja u oblasti od zajedničkog interesa predstavlja jedan od najznačajnijih aspekata slobode izražavanja. S obzirom na to, može predstavljati kršenje prava na slobodu izražavanja ako se registracija pravnog lica odbije zato što statut udruženja nije u skladu sa domaćim zakonima, a da se osnivačima udruženja ne pruži prilika da izmene statut da bi ga uskladili sa domaćim zakonskim zahtevima pre donošenja konačne odluke o registraciji udruženja.²⁹¹

202. Osim toga, treba da se ukinu zakoni i propisi koji zahtevaju neopravdano veliki broj ljudi za formiranje NVO ili sadrže zahteve u pogledu državljanstva osnivača, što može sprečiti osobe koje pripadaju manjinskim grupama da učestvuju u osnivanju udruženja.²⁹² Takvi uslovi mogu onemogućiti osnivanje NVO i sprečiti branitelje ljudskih prava da kolektivno ostvaruju zajedničke ciljeve kao pravno lice.

203. Da bi se izbegla nepotrebna mešanja državnih organa i neopravdano dugi postupci registracije što može onemogućiti branitelje ljudskih prava da sprovedu svoje aktivnosti zajedno sa drugima čekajući na okončanje postupka registracije, specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu okupljanja i udruživanja je preporučio državama da uspostave postupak notifikacije umesto da primenjuju sistem odobrenja po kojem NVO moraju da traže odobrenje od registracionog tela da bi dobile svojstvo pravnog lica. Po tom sistemu notifikacije, organizacija treba automatski da dobije svojstvo pravnog lica pošto dostavi obaveštenje o svom osnivanju nadležnom organu.²⁹³

290 Vidi *Stankov i Ujedinjena makedonska organizacija Ilinden protiv Bugarske*, ECtHR, predstavke br. 29221/95 i 29225/95, 2. oktobar 2001, stav 89. Vidi i *Sidiropoulos i ostali protiv Grčke*, ECtHR, predstavka br. 26695/95, 10. jul 1998, stav 44. U slučaju *Stankov i Ujedinjena makedonska organizacija Ilinden protiv Bugarske*, sud je, između ostalog, razmatrao da li bi izražavanje separatističkih ideja i izjava na javnim skupovima u čast obeležavanja istorijskih događaja (registracija udruženja koje je podnelo predstavku je prethodno bila odbijena jer se isto smatralo da je protivustavnim) opravdalo odbijanje vlasti da dozvoli organizovanje takvih događaja (za ograničenja na osnovu sadržaja i druga ograničenja udruživanja, vidi i odeljak *Sloboda mirnog okupljanja* u prethodnom tekstu). Sud je smatrao da u slučaju da „činjenica da grupa lica traži autonomiju ili čak zahteva secesiju dela teritorije zemlje – i time zahteva fundamentalne ustavne i teritorijalne promene – ne može automatski opravdati zabranu njihovog okupljanja. Zahtevanje teritorijalnih promena u govorima i na demonstracijama ne predstavlja automatski pretnju teritorijalnom integritetu i nacionalnoj bezbednosti zemlje. [...] U demokratskom društvu koje se zasniva na vladavini prava, političke ideje kojima se osporava postojeći poredak i čije se ostvarenje zagovara mirnim sredstvima, moraju dobiti odgovarajuću priliku da se izraze kroz ostvarivanje prava na okupljanje i drugim zakonitim sredstvima“ (stav 97).

291 Vidi presudu u slučaju *Özбек i ostali protiv Turske*, ECtHR, predstavka br. 35570/02, 6. oktobar 2009.

292 Prema preporuci Komiteta ministara Saveta Evrope o pravnom statusu nevladinih organizacija u Evropi, „dva ili više lica treba da imaju mogućnost osnivanja NVO na bazi članstva, ali se može tražiti i veći broj ako se dobija svojstvo pravnog lica, sve dok taj broj nije toliki da predstavlja prepreku za osnivanje“, CM/REC(2007)14, 10. oktobar 2007, stav 17. Specijalni izvestilac o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja smatra da je najbolja praksa da se zakonom zahteva najviše dva lica za osnivanje udruženja. Iako on napominje da se veći broj može zahtevati za osnivanje sindikata ili političke stranke, taj broj ne treba da se odredi na nivou koji bi obeshrabrio ljude da se angažuju u udruženjima. Vidi izveštaj specijalnog izvestioca o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, dok. UN A/HRC/20/27, 21. maj 2012, stav 54.

293 Dok. UN A/HRC/20/27, 21. maj 2012, stav 58.

204. Svako odbijanje od strane registracionog tela da dâ pravni subjektivitet mora biti obrazloženo i strogo u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava i mora biti podložno reviziji nadležnog, nezavisnog i nepristrasnog suda. Moraju postojati i delotvorni pravni lekovi za osporavanje bilo koje druge upravne odluke ili postupka registracionog ili nadzornog tela. Pored toga, formiranje ogranaka udruženja ili mreže udruženja, uključujući i ona koja deluju na međunarodnom nivou i domaća odeljenja međunarodnih NVO treba da podleže istom postupku notifikacije.²⁹⁴ Isto tako, kao što je specijalni izvestilac o položaju branitelja ljudskih prava istakao, registrovane NVO ne treba da se ponovo registruju, već treba da se smatra da legalno nastavljaju sa radom i treba im ponuditi ubrzane procedure za ažuriranje registracije u slučaju donošenja novog zakona.²⁹⁵

O funkcionisanju NVO:

205. Nakon formiranja NVO, države članice su dužne da se ne mešaju u njihove aktivnosti i interne procese odlučivanja bez obzira da li NVO jeste ili nije registrovana. Međutim, kao što je napomenuo specijalni izvestilac o položaju branitelja ljudskih prava, tokovi u novijem zakonodavstvu pokazuju da mnogi zakoni o NVO daju državnim organima široka ovlašćenja za mešanje i nadzor u aktivnosti NVO.²⁹⁶ Određene zemlje sve više koriste i zakone o borbi protiv terorizma i ekstremizma za ograničavanje i kontrolu aktivnosti civilnog društva.

206. U nekim državama članicama, takvo mešanje i nadzor uključuju preterane zahteve u pogledu izveštavanja, razne kontrole i inspekcije dokumentacije i prostorija NVO, koje se često sprovode proizvoljno i bez prethodnog obaveštenja, kao i namećanje ograničenja određenih aktivnosti na polju ljudskih prava. U nekim državama članicama, nadležni organi ne dozvoljavaju kampanje za podizanje nivoa svesti ili druge vrste projekata koji se dotiču određenih pitanja ljudskih prava s obrazloženjem da ugrožavaju javnu bezbednost, zdravlje ili moral. Ograničenja aktivnosti na polju ljudskih prava se ponekad opravdavaju i tvrdnjama da dotična pitanja ljudskih prava nisu problematična, pa zato ne treba da se postavljaju ili rešavaju. Takođe, neke države članice poriču postojanje određenih manjinskih grupa i zabranjuju aktivnosti NVO koje se odnose na zaštitu i unapređenje prava lica koja pripadaju tim grupama.

207. Da bi povećale kontrolu i nadzor nad funkcionisanjem NVO, vlasti u nekim državama članicama prikupljaju informacije o zaposlenima ili članovima NVO i korisnicima projekata ili polaznicima obuke, seminara i učesnicima drugih događaja koje organizuju NVO. Prijavljeni su i slučajevi da su državni organi vršili pritisak na vlasnike imovine da ih spreče da izdaju otvorene i zatvorene prostore i objekte nevladinim organizacijama.

294 *Ibid.*, stav 59.

295 Dok. UN A/59/401, stav 82(i).

296 Dok. UN A/67/292, 10. avgust 2012, stav 46.

208. Specijalni izveštilac UN o položaju branitelja ljudskih prava je izjavio da takve odredbe i prakse predstavljaju teška kršenja prava na slobodno okupljanje.²⁹⁷ NVO i druga udruženja „treba da budu slobodni da utvrde svoje statute, strukturu i aktivnosti i da odlučuju bez mešanja države”.²⁹⁸ Države članice treba da poštuju pravo NVO da formulišu svoje programe i aktivnosti i upravljaju svojim resursima - uključujući finansiranje – nezavisno i bez mešanja vlasti.²⁹⁹ Nije na vlastima da odlučuju o tome kojim pitanjima ljudskih prava NVO mogu ili ne mogu da se bave ili sa kojim društvenim grupama mogu ili ne mogu da rade. U preporuci Saveta Evrope o pravnom statusu NVO u Evropi se ističe da „NVO treba da budu slobodne da sprovede istraživanja, obrazovanje i zagovaranje interesa o pitanjima koja su predmet javne debate, bez obzira da li je zauzeti stav u skladu sa državnim politikom ili zahteva promenu zakona”.³⁰⁰ NVO ne treba da rade po nalogu javnih vlasti; sistem prethodnog odobrenja nekih ili svih aktivnosti udruženja je, dakle, u suprotnosti sa slobodom udruživanja.³⁰¹ Sledstveno tome, države članice treba odmah da ukinu sve takve sisteme.

209. Države treba da osiguraju da zahtevi u pogledu izveštavanja od strane NVO i drugih udruženja budu razumni i da ne ometaju njihovu funkcionalnu autonomiju.³⁰² Slično tome, zakoni i propisi o kontrolama i inspekcijama prostorija NVO i njihove finansijske dokumentacije treba da budu jasni, pravični i transparentni i treba da predvide prihvatljive zaštitne mere protiv zloupotrebe. Pre inspekcije treba da se dostavi odgovarajuće obaveštenje da bi NVO imala dovoljno vremena da se pripremi. Obaveštenje treba dati dovoljno unapred i ukoliko NVO ne poštuje razumne zahteve u pogledu izveštavanja ili druge propise da bi se organizaciji pružila prilika da dostavi dodatnu dokumentaciju ili izvrši ispravke.³⁰³ Sve sankcije – kao što su novčane kazne i ukidanje državnih subvencija ili drugih privilegija – uvedene u slučaju upornih kršenja razumnih zahteva i propisa, moraju biti srazmerne i treba uvek dati prednost najmanje nametljivim sredstvima za postizanje predviđenog

297 *Ibid.*

298 Dok. UN A/HRC/20/27, stav 97.

299 Što se tiče sindikata, na primer, Konvencija Međunarodne organizacije rada (MOR) br. 87 o slobodi udruživanja i zaštiti prava na organizovanje predviđa da „organizacije radnika i poslodavaca imaju pravo da sačine svoje statute i pravilnike, biraju svoje predstavnike potpuno slobodno, organizuju svoju administraciju i aktivnosti i formulišu programe” (član 3(1)).

300 CM/REC(2007) 14, stav 12.

301 Vidi CDL(2013)017, „Neka preliminarna razmišljanja o standardima i regulativi u vezi sa slobodom udruživanja i nevladinim organizacijama (NVO)”, 28. mart 2013, stav 19-21.

302 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, 12. april 2013.

303 Vidi „Komentar na Deklaraciju o braniteljima ljudskih prava” specijalnog izveštioaca UN o položaju branitelja ljudskih prava, str. 46, stav xiii, u kome se takođe ističe da države ne treba da inkriminišu nepoštovanje zakona kojima se regulišu organizacije civilnog društva.

cilja.³⁰⁴ Da bi se obezbedile zaštitne mere protiv zloupotrebe, u svim okolnostima moraju postojati potpuno delotvorni pravni lekovi za ulaganje žalbi protiv takvih sankcija. Iako se zakonima i propisima može zahtevati da pojedinačni članovi NVO ili drugog udruženja koje nema svojstvo pravnog lica, snose odgovornost, takve odredbe se ne smeju zloupotrebiti u svrhu vršenja pritiska na pojedine branitelje ljudskih prava zbog njihovog legitimnog rada. Države članice treba da ukinu praksu uznemiravanja i zastrašivanja korisnika projekata i privatnih izvršilaca koji pružaju usluge NVO.

Pristup finansijskim sredstvima i resursima

210. Mogućnost da se traže, obezbede i koriste finansijska sredstva iz domaćih, stranih i međunarodnih izvora predstavlja bitan element prava na slobodu udruživanja.³⁰⁵ U Deklaraciji UN o braniteljima ljudskih prava se navodi da „svako ima pravo, pojedinačno i zajedno sa drugima da traži, pribavlja i koristi resurse izričito za svrhu unapređenja i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda miroljubivim sredstvima [...]”.³⁰⁶ Specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja je izjavio da su države dužne da registrovanim i neregistrovanim udruženjima olakšaju, a ne da ograničavaju pristup finansijskim sredstvima, uključujući i inostrane izvore.³⁰⁷
211. U nekim državama članicama, pristup NVO finansijskim sredstvima, naročito iz inostranstva, znatno je umanjeno. Zakoni i druge normativne odluke i propisi u nekim državama članicama utiču na slobodu NVO da traže i pribavljaju strana finansijska sredstva, na primer, primoravajući ih da od države traže odobrenje za sprovođenje aktivnosti za prikupljanje sredstava, uvodeći posebne uslove registracije za prikupljanje sredstava i namećući organizaciji teške uslove podnošenja finansijskih izveštaja. Pored toga, državni organi se ponekad direktno mešaju

304 U svom mišljenju o slučaju *Beljatski protiv Belorusije* (Saopštenje 1296/2004, 24. jul 2007, dok. UN CPR/C/90/D/1296/2004), koje se odnosi na raspuštanje organizacije za ljudska prava “Viesna”, Komitet UN za ljudska prava je istakao: „samo postojanje razumnih i objektivnih obrazloženja za ograničavanje prava na slobodu udruživanja nije dovoljno. Država ugovornica mora dodatno da demonstrira da je zabrana udruživanja neophodna da bi sprečila stvarnu a ne samo hipotetičku opasnost po nacionalnu bezbednost ili demokratski poredak i da manje nametljive mere ne bi bile dovoljne za postizanje istog cilja” (stav 7.3). Vidi takođe slučaj *Korneenko i ostali protiv Belorusije* (Saopštenje 1274/2004, 31. oktobar 2006, dok. UN CCPR/C/88/D/1274/2004), koji se odnosi na raspuštanje još jednog udruženja za ljudska prava odlukom Suda na osnovu dva uočena prekršaja, i to: „(1) nepropisno korišćenje opreme dobijene putem stranih donacija za proizvodnju propagandnog materijala i sprovođenje propagandnih aktivnosti; i (2) manjkavosti u dokumentaciji udruženja”. Komitet je smatrao da je raspuštanje predstavljalo kršenje uslova iz člana 22(2) ICCPR, napominjući, između ostalog, da čak i da dokumentacija nije u potpunosti bila u skladu sa zahtevima domaćeg prava, reagovanje nadležnih organa države ugovornice u slučaju raspuštanja udruženja nije bilo primereno (stav 7.6). Venecijanska komisija Saveta Evrope takođe je podsetila „da je raspuštanje NVO krajnja mera koja treba da se zasniva na osnovanim razlozima i da je dobro poznato u međunarodnoj sudskoj praksi da se tome može pribegavati samo u izuzetnim slučajevima”. Vidi „Mišljenje o uskladenosti sa standardima univerzalnih ljudskih prava člana 193-1 krivičnog zakonika o pravima neregistrovanih udruženja Republike Belorusije”, CDL-AD(2011)036, stav 107.

305 Dok. UN A/HRC/23/39, 24. april 2013.

306 Član 13.

307 Dok. UN A/HRC/23/39, 24. april 2013, stavovi 17-18, 79 i 82.

u aktivnosti prikupljanja sredstava putem kontrole raspodele ili preusmeravanja donacija stranih donatora određenim NVO ili projektima.

212. Države članice treba da ukinu sva neopravdana ograničenja stranih izvora finansiranja uvedena pod izgovorom borbe protiv „stranog mešanja” i odbrane „nacionalnih interesa” i treba da poštuju pravo NVO na unapređenje i zaštitu svih ljudskih prava. One treba da obezbede nevladinim organizacijama pristup finansijskim sredstvima – uključujući i ona iz inostranstva – bez uslovljavanja da se prethodno od države obezbedi odobrenje i po pravičnim uslovima. Svi zahtevi moraju biti u skladu sa „onima uobičajeno utvrđenim za bilo koju drugu aktivnost koja se ne odnosi na ljudska prava u zemlji radi obezbeđenja transparentnosti i odgovornosti”³⁰⁸ i moraju biti „u skladu sa opšte važećim zakonom o deviznom poslovanju i carinskim zakonima”.³⁰⁹ Isto tako, „zakonima ne treba da kriminalizuju aktivnosti zaštite ljudskih prava niti da im se oduzme legitimitet zbog porekla njihovih finansijskih sredstava”.³¹⁰
213. Sprečavanje pranja novca ili finansiranja terorizma ne sme da se koristi kao opravdanje ili izgovor da se NVO spreči pristup finansiranju. Iako je specijalni izvestilac UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja napomenuo u tom kontekstu da države imaju interes da zaštite „nacionalnu bezbednost i javnu bezbednost”, koji predstavljaju legitiman osnov za ograničenje slobode udruživanja, podvukao je da je potrebno da države poštuju međunarodno pravo ljudskih prava u suzbijanju terorizma. Da bi se poštovali međunarodni standardi, svako ograničenje prava na slobodu udruživanja, uključujući i u pogledu finansiranja, mora ne samo da teži ostvarivanju legitimnog cilja, već i da bude neophodno i srazmerno tom cilju. Kao što je specijalni izvestilac istakao, korišćenje mera protiv terorizma ili „protiv ekstremizma” kao izgovor za ograničenje drugačijeg mišljenja ili nezavisnog civilnog društva predstavlja povredu međunarodnog prava.³¹¹
214. U nekim državama članicama, NVO koje dobijaju pomoć iz inostranstva se etiketiraju kao „strani agenti” ili se na drugi način u negativnom kontekstu pominje njihov rad i opšta uloga u društvu. Regulatorne mere „kojima se primaoci finansijskih sredstava iz inostranstva primoravaju da prihvate negativne etikete predstavljaju neopravdano ometanje prava da se traže, pribave i koriste finansijska sredstva”.³¹² Takvo etiketiranje može da stvori atmosferu nepoverenja, straha i neprijateljstva prema pojedincima i organizacijama na koje se odnosi i izazove njihovu široku stigmatizaciju. To negativno utiče na efikasnost nezavisnog rada na polju ljudskih prava i može da ugrozi dostojanstvo, integritet i bezbednost branitelja ljudskih prava. Takvi zakoni i prakse „nesumnjivo predstavljaju mešanje u vršenje prava

308 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, 12. april 2013, stav 9(b).

309 Dok. UN A/64/226, 4. avgust 2009, stav 123.

310 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, 12. april 2013, stav 9(b).

311 Dok. UN A/HRC/23/39, 24 April 2013, stav 22 i 23.

312 Dok. UN A/HRC/23/39, 24. april 2013, stav 82(d).

na slobodu udruživanja i slobodu izražavanja bez diskriminacije”³¹³ i treba ih hitno izmeniti ili ukinuti. U nekim državama članicama, nepoštovanje takvih propisa može dovesti do velikih novčanih kazni, pa čak i krivičnih prijava protiv branitelja ljudskih prava i njihovog zatvaranja.

215. Države članice treba da NVO i drugim udruženjima omoguće pristup domaćim i stranim finansijskim i drugim sredstvima pomažući im i podržavajući njihove napore da traže i pribave finansijska sredstva za nezavisan rad na polju ljudskih prava. Države članice treba da se uzdrže od uvođenja ograničenja kojima se posredno ili neposredno vrši diskriminacija određenih grupa branitelja ljudskih prava i treba da obezbede jednak pristup javnim fondovima bez diskriminacije. Treba da se preduzmu neophodne mere da odgovarajuće procedure budu transparentne i pravične i da se pozivi za podnošenje zahteva dostave u što većem broju, ne isključujući određene NVO zbog određenih pitanja ljudskih prava na kojima rade. Državni fondovi ili druga vrsta podrške se neće koristiti kao sredstvo pritiska na NVO radi uticaja na njihove aktivnosti ili donošenje internih odluka.

G. Pravo učešća u javnim poslovima

216. Kao što je istakao Komitet UN za ljudska prava, pravo na učešće u upravljanju državom i obavljanju javnih poslova, navedeno u članu 25 ICCPR, ne uključuje samo pravo da biraš i da budeš izabran, već i pravo na učešće u vođenju javnih poslova delovanjem kroz angažovanje u javnim debatama i dijalogu sa slobodno izabranim predstavnicima.³¹⁴ Pravo na učešće u vođenju javnih poslova sadržano je i u članu 23 ACHR, dok član 15 FCNM propisuje da će ugovornice „stvoriti neophodne uslove za efikasno učešće pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, društvenom i ekonomskom životu i u javnim poslovima, naročito onim koji se njih tiču”.
217. Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava potvrđuje koristan rad pojedinaca i udruženja u doprinosu efektivnom eliminisanju povreda ljudskih prava i navodi da svako ima pravo, pojedinačno i zajedno sa drugima, da širi informacije i znanje o svim pitanjima ljudskih prava, da poseduje i formira svoje mišljenje o poštovanju, u zakonu i u praksi, ljudskih prava i osnovnih sloboda i da skreće pažnju javnosti na ta pitanja (član 6). U njoj se dalje navodi da svako ima pravo da razvija nove ideje i raspravlja o novim idejama i načelima ljudskih prava i da zagovara njihovo prihvatanje (član 7) i da ima stvaran pristup, koji nije zasnovan na diskriminaciji, učestvovanju u upravljanju svojom zemljom i u vođenju javnih poslova (član 8).

313 Venecijanska komisija i OSCE/ODIHR, „Zajedničko preliminarno mišljenje o nacrtu Zakona o izmenam i dopunama Zakona o nekomercijalnim organizacijama i drugim zakonodavnim aktima Kirgiske Republike”, CDL-AD(2013)030, 11-12. oktobar 2013.

314 Opšti komentar 25 Komiteta UN za ljudska prava, dok. UN CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, 12. jul 1996, stav 8.

218. Takvo javno angažovanje pojedinaca i udruženja, uključujući i NVO, je „od ogromne važnosti i predstavlja ključni element zdravog građanskog društva”.³¹⁵ Ponovo potvrđujući bitnu ulogu koju NVO, grupe i pojedinci imaju u unapređenju demokratije, ljudskih prava i vladavine prava, kao što je navedeno u nizu opredeljenja OEBS-a,³¹⁶ države članice OEBS-a su se obavezale na „jačanje modaliteta za kontakte i razmenu mišljenja između NVO i relevantnih nacionalnih vlasti i državnih institucija”.³¹⁷
219. Bez obzira na to, u mnogim državama članicama, branitelji ljudskih prava se i dalje suočavaju sa preprekama u punom ostvarivanju svoga prava na učešće u vođenju javnih poslova. U praksi, doprinosi koje branitelji ljudskih prava i NVO pružaju jačanju razvoja i demokratskog procesa se često zanemaruju ili potcenjuju. Isto tako, neke države članice nameću restriktivne zakone i praksu koji znatno ograničavaju ili zabranjuju legitimne aktivnosti branitelja ljudskih prava. Ankete, izveštaji i druga istraživanja koja sprovode branitelji ljudskih prava često se prikazuju kao „politička agenda” ili kao pristrasni ili nevažni. Drugi bitni elementi rada na polju ljudskih prava, kao što su rad sa građanima na terenu, podizanje nivoa svesti i zastupanje interesa, u nekim državama članicama se takođe ograničavaju, kao rezultat neopravdanih ograničenja, na primer, u vezi sa tematskim ili geografskim okvirom rada NVO. U nekim državama članicama, nevladinim organizacijama je, na primer, navodno dozvoljeno da obavljaju svoje aktivnosti samo u upravnom okrugu u kojem je izvršena zvanična registracija. Takvi propisi ograničavaju tim organizacijama pristup ugroženim manjinskim grupama ili seoskim i udaljenim područjima kako bi obavljali svoj rad na polju ljudskih prava, i, shodno tome, njihovo učešće u javnim poslovima. Države članice treba da ukinu sve one propise i prakse koje ometaju aktivno, slobodno i suštinsko učešće branitelja ljudskih prava i NVO u vođenju javnih poslova.
220. U nekim državama članicama, sa braniteljima ljudskih prava i NVO se ne konsultuje – ili se suštinski ne konsultuje – o važnim socijalnim pitanjima ili zakonodavnim inicijativama, uključujući i ona kojima se reguliše rad NVO, i time se direktno utiče na mogućnost obavljanja njihovog legitimnog rada i ostvarivanja njihovih ciljeva. Ako i dođe do takvih konsultacija, one se često organizuju ad hoc, ne obezbeđujući ravnopravno i nediskriminatorno učešće, kao ni dovoljno vremena za branitelje ljudskih prava i NVO da ocene implikacije zakonodavnih inicijativa i daju svoj doprinos. Komitet ministara Saveta Evrope je istakao da vlade na svim nivoima „treba da obezbede stvarno učešće NVO bez diskriminacije u dijalogu i konsultacijama o ciljevima javnih politika i odlukama u vezi sa njima” i treba da konsultuju

315 Venecijanska komisija i OSCE/ODIHR, „Zajedničko preliminarno mišljenje o nacrtu Zakona za izmenu i dopunu Zakona o nekomercijalnim organizacijama i drugim zakonodavnim aktima Kirgiske Republike”, CDL-AD(2013)030, 11-12. oktobar 2013, stav 15.

316 Vidi, na primer, Pariz 1990, „Novo doba demokratije, mira i jedinstva”; Helsinški dokument, *Izazovi promena, samit šefova država i vlada* (Helsinki 1992), „Odluke: IV. Odnosi sa međunarodnim organizacijama, Odnosi sa državama nečlanicama, Uloga nevladinih orhanizacija (NVO)”, stav 1; Istanbul 1999, „Povelja o evropskoj bezbednosti: III. Naš zajednički odgovor”, stav 27.

317 Moskva 1991, stav (43.1).

NVO za vreme izrade zakona i propisa koji se tiču njihovog statusa, finansiranja ili oblasti delovanja.³¹⁸ Takve konsultacije mogu doprineti da se zakoni i propisi koji se pišu ili preispituju, usklade sa međunarodnim standardima ljudskih prava. U zajedničkom je interesu NVO i državnih organa, kao i društva u celini, da se takvi mehanizmi obezbede da bi se u potpunosti iskoristila relevantna stručna znanja i doprinosi kompetentnih lica.³¹⁹

221. Stvarno učešće je više od samo formalnih konsultacija. Da bi zajamčilo stvarno učešće, mehanizmi konsultacija moraju omogućiti davanje doprinosa u ranoj fazi i tokom čitavog procesa; moraju biti otvoreni i za alternativne stavove o relevantnom predmetu i za to da ovi stavovi na kraju oblikuju njihov ishod. Što se tiče interakcije između aktera civilnog društva, posebno branitelja ljudskih prava i UN, Savet UN za ljudska prava je ponovo potvrdio neophodnost inkluzivnog i otvorenog dijaloga i istakao da učešće civilnog društva treba omogućiti na transparentan, nepristrasan i nediskriminatorni način.³²⁰ Isto važi i za države članice OEBS-a. Braniteljima ljudskih prava i njihovim organizacijama treba obezbediti pristup i stvarno korišćenje mehanizama učešća i konsultacija bez obzira na prirodu prava koje štite, njihovu pripadnost određenoj društvenoj grupi ili to da li zauzimaju kritički stav prema državnim politikama ili merama.
222. Pored obezbeđivanja da učešće i proces konsultacija budu otvoreni za sve zainteresovane strane, države članice treba proaktivno da deluju prema njima i, naročito, da nastoje da obezbede učešće branitelja ljudskih prava s određenim stručnim znanjem o konkretnom predmetu i pojedinaca i grupa koji predstavljaju one na koje će uticati politika, zakonodavne ili druge mere u razmatranju.³²¹ One treba da preduzmu praktične mere da osiguraju otvorenost mehanizama učešća i konsultacija za lica sa posebnim potrebama, na primer, branitelje ljudskih prava sa

318 CM/REC(2007)14, stavovi 76 i 77.

319 „Obrazloženje preporuke CM/Rec (2007) 14 Komiteta ministara državama članicama o pravnom statusu nevladinih organizacija u Evropi”, Komitet ministara Saveta Evrope, stav 135.

320 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, 12. april 2013, stav 15 i 17.

321 Po pitanju povezanih preporuka, vidi, na primer, Komitet UN za prava deteta (CRC): „Komitet preporučuje da država ugovornica podstiče aktivno i sistematsko uključivanje civilnog društva, uključujući i NVO i udruženja za zaštitu dečjih prava, u unapređenje i implementaciju dečjih prava, uključujući i njihovo učešće u fazi planiranja politika i projekata o saradnji, kao i praćenje zaključnih primedbi Komiteta i pripremi narednog periodičnog izveštaja”. Vidi Komitet UN za prava deteta, „Zaključne primedbe: Holandija”, dok. UN CRC/C/NLD/CO/3, 27. mart 2009, stav 25. Po pitanju sličnih preporuka, Vidi i „Zaključne primedbe: Srbija”, dok. UN CRC/C/SRB/CO/1, 22. jun 2010, stav 24. Vidi, na primer, i Komitet UN za ukidanje rasne diskriminacije (CERD), „Komitet preporučuje da država ugovornica nastavi sa konsultacijama i proširenjem dijaloga sa organizacijama civilnog društva koje rade na zaštiti ljudskih prava, naročito na borbi protiv rasne diskriminacije, vezano za pripremu narednog periodičnog izveštaja”. Vidi „Zaključne primedbe: Kanada” Komiteta UN za ukidanje rasne diskriminacije, dok. UN CERD/C/CAN/CO/19-20, 4. april 2012, stav 26.

invaliditetom.³²² Osim toga, u saradnji sa NVO, braniteljima ljudskih prava i nezavisnim nacionalnim institucijama za ljudska prava koje rade u skladu sa Pariskim principima, države članice treba da preduzmu mere za jačanje kapaciteta tradicionalno marginalizovanih ili isključenih grupa i branitelja ljudskih prava koji zastupaju njihova prava da bi aktivno i značajno mogli da učestvuju u vođenju javnih poslova.³²³

223. Države članice treba da podstiču i aktivno omoguće ravnopravno i suštinsko učešće branitelja ljudskih prava i NVO, uključujući i one koji rade u bazi, tako što će omogućiti pristup relevantnim informacijama, podržati sprovođenje nezavisnih istraživanja i analiza, pozdraviti javne debate i aktivnosti praćenja ostvarivanja ljudskih prava, uključujući i prisustvovanje suđenjima i drugim postupcima. Kao deo njihovog učešća u postupku jačanja vladavine prava, između ostalog, putem utvrđenih mehanizama konsultacija i dijaloga u izradi i reviziji zakona i zakonodavnih amandmana, braniteljima ljudskih prava treba dozvoliti i neometan pristup sudovima radi praćenja funkcionisanja pravosudnog sistema. Osim toga, braniteljima ljudskih prava treba dozvoliti obavljanje aktivnosti praćenja u ustanovama zatvorenog tipa i drugim javnim institucijama i treba da se na odgovarajući način

322 Članom 29 Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom zahteva se od država ugovornica da „aktivno unapređuju okruženje u kome osobe sa invaliditetom mogu efikasno i potpuno da učestvuju u upravljanju javnim poslovima, bez diskriminacije i ravnopravno sa drugima, i da podstiču njihovo učešće u javnim poslovima, uključujući: (i) učešće u nevladinim organizacijama i udruženjima koji se bave pitanjem javnog i političkog života zemlje (...); (ii) osnivanje i priključivanje organizacijama osoba sa invaliditetom u cilju predstavljanja osoba sa invaliditetom na međunarodnom, nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou“. Primena ove odredbe takođe zahteva praktične mere za obezbeđenje pristupa mehanizmima učešća i konsultacija prema članu 9 Konvencije, uključujući, na primer, između ostalog, fizičku pristupačnost sastanaka i pristupačnost dokumenata za konsultacije. Član 9 Konvencije propisuje: „u cilju omogućavanja samostalnog života i punog učešća osoba sa invaliditetom u svim sferama života, države strane ugovornice će preduzeti odgovarajuće mere da osobama sa invaliditetom obezbede pristup, ravnopravno sa drugima, fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim pogodnostima i uslugama koje su otvorene odnosno koje stoje na raspolaganju javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama“.

323 Vidi preporuke državama specijalne izvestiteljke o položaju branitelja ljudskih prava u njenom izveštaju o odnosu između velikih razvojnih projekata i aktivnosti branitelja ljudskih prava, dok. UN A/68/z62, stav 81(g). U svom izveštaju, specijalna izvestiteljka takođe poziva privatne kompanije da: „u potpunosti uključe zainteresovane strane, naročito pogođene zajednice i one koji brane njihova prava, u sve faze velikih razvojnih projekata i da saraduju sa tim zainteresovanim stranama u dobroj veri i suštinski, a ne samo kao formalnost“. Vidi *ibid.*, stav 83(c).

uključuje u osnivanje i rad nezavisnih nadzornih tela.³²⁴ Države članice se, takođe, podstiču da traže pomoć od branitelja ljudskih prava, njihovih grupa i organizacija, u izgradnji kapaciteta relevantnih državnih institucija, obuci državnih zvaničnika o ljudskim pravima i razvijanju njihovog osećaja za legitimnost i značaj rada branitelja ljudskih prava (vidi i odeljak Okvir za primenu u daljem tekstu).

H. Sloboda kretanja i rada na polju ljudskih prava u zemlji i izvan nje

224. Član 12 ICCPR i Protokol 4 uz ECHR garantuju pravo licima da napuste bilo koju zemlju, uključujući i svoju, i pravo da se vrate ili uđu u svoju zemlju. Isto tako, član 1. UDHR daje svakom pravo na slobodu kretanja i boravišta u granicama pojedine zemlje, dok član 12 ICCPR i Protokol br. 4 uz ECHR daje ta prava licima koji se zakonito nalaze na teritoriji neke države.³²⁵ Član 22 ACHR sadrži slične odredbe o slobodi kretanja i boravka.

225. Član 12, stav 3 ICCPR, član 2, stav 3 Protokola 4 uz ECHR i član 22, stav 3 ACHR predviđaju izuzetne okolnosti u kojima se neka od tih prava mogu ograničiti. Takve okolnosti su svedene na zaštitu nacionalne bezbednosti i javne bezbednosti, održavanje javnog reda, sprečavanje kriminala, zaštitu javnog zdravlja i morala i zaštitu prava i sloboda drugih. Svako ograničenje mora biti strogo u skladu sa načelima zakonitosti, neophodnosti i proporcionalnosti. Takođe, mora biti usklađeno sa drugim osnovnim normama ljudskih prava, kao što je zabrana diskriminacije. Države članice treba da preispitaju svoje zakonodavstvo i prakse koji se odnose na slobodu kretanja kako bi osigurale punu usaglašenost sa međunarodnim standardima ljudskih prava. One treba da osiguraju suštinske, otvorene i inkluzivne konsultacije sa

324 U svojim Zaključnim primedbama o Bugarskoj, na primer, Komitet UN protiv mučenja (CAT) je izrazio svoju zabrinutost što „organizacijama civilnog društva nije dozvoljeno nezavisno praćenje svih slučajeva pritvaranja i što nevladine organizacije, kao što je bugarski Helsinški komitet, traže dozvolu od tužilaštva da posete pritvorenike koji čekaju suđenje” i preporučio državi ugovornici da „nezavisnim nevladinim telima osigura nezavisno, efektivno i redovno praćenje svih ustanova za zadržavanje”. Vidi „Zaključne primedbe Komiteta protiv mučenja: Bugarska”, dok. UN CAT/C/BGR/CO/4-5, 14. decembar 2011, stav 11. Što se tiče uspostavljanja nacionalnog preventivnog mehanizma (NPM) za praćenje ustanova za zadržavanje prema Opcionom protokolu uz Konvenciju protiv mučenja (OPCAT), u Smernicama Potkomiteta za sprečavanje mučenja se navodi da identifikovanje ili stvaranje NPM treba da bude „otvoren, transparentan i inkluzivan proces koji uključuje široki krug zainteresovanih strana, uključujući i civilno društvo” i to treba da se primeni i na postupak izbora i imenovanja članova NPM. Vidi „Smernice o nacionalnim preventivnim mehanizmima” Potkomiteta za sprečavanje mučenja i drugih svirepih, nečovečnih i ponižavajućih kazni ili postupaka, dok. UN CAT/OP/12/5, 9. decembar 2010. Radna grupa za proizvoljno pritvaranje je, na primer, preporučila vladi Gruzije da „osigura sistematsko učešće civilnog društva u kontroli i istrazi policijskih stanica i zatvorskih jedinica; s tim u vezi, organizacijama civilnog društva (osim onima koje su zastupljene u nacionalnom preventivnom mehanizmu) treba obezbediti pristup svim prostorijama i objektima u kojima su ljudi pritvoreni”. Vidi „Izveštaj Radne grupe za proizvoljno pritvaranje, Dodatak, Misija u Gruziji”, dok. UN A/HRC/19/57/Add. 2, 27. januar 2012, stav 98(c). CAT je takođe preporučio praćenje od strane NVO da se u tom kontekstu pojača nadzor nad proterivanjem koje sprovodi policija. Vidi „Zaključne primedbe: Belgija” Komiteta UN protiv mučenja, dok. UN CAT/C/BEL/CO/3, 3. januar 2014, stav 20.

325 U svom Opštem komentaru br. 27 o članu 12 ICCPR, Komitet UN za ljudska prava navodi da „u načelu, državljani neke zemlje se uvek legalno nalaze na teritoriji te zemlje” i „stranac koji ilegalno uđe u zemlju, ali čiji je status regulisan, mora se smatrati da se legalno nalazi na teritoriji”. Vidi i Opšti komentar br. 27 Komiteta UN za ljudska prava o slobodi kretanja (član 12), 2. novembar 1999, stav 4. Komitet je takođe istakao da se „pravo na slobodno kretanje odnosi na celokupnu teritoriju neke zemlje, uključujući i sve delove federalnih država” (stav 5).

civilnim društvom i učešće civilnog društva, uključujući i branitelje ljudskih prava, u raspravama o zakonskim inicijativama za usklađivanje svojih zakona sa međunarodnim standardima.

226. Države članice su u više navrata potvrdile prava svakoga na slobodu kretanja i boravka u okviru granica svake države, kao i napuštanja bilo koje zemlje, uključujući i svoje, i povratka u svoju zemlju.³²⁶ One su, takođe, preuzele niz obaveza u vezi sa procedurama ulaska državljana drugih država članica na svoju teritoriju. Konkretno, one su izrazile nameru da „omoguće slobodnije kretanje i kontakte, pojedinačno i zajedno, bilo privatno ili zvanično, među licima, institucijama i organizacijama država članica.” Tačnije, obavezale su se da postepeno pojednostave i fleksibilno sprovode procedure izlaska i ulaska; ublaže propise o kretanju državljana iz drugih država članica na svojoj teritoriji; i da smanje, ako je potrebno, takse za izdavanje viza i zvaničnih putnih isprava.³²⁷ Osim toga, one su se obavezale da obezbede da njihove politike ulaska na njihovu teritoriju budu potpuno u skladu sa ciljevima utvrđenim odgovarajućim odredbama Završnog akta.³²⁸ One su, takođe, izjavile da „će ozbiljno razmotriti predloge za sklapanje sporazuma o izdavanju višestrukih ulaznih viza i recipročnom olakšavanju formalnosti za obradu viza i mogućnost uzajamnog ukidanja ulaznih viza na osnovu međusobnih sporazuma.”³²⁹

227. Države članice su istakle značaj slobodnijeg kretanja i kontakata u regionu OEBS-a radi zaštite i unapređenja ljudskih prava i osnovnih sloboda. U tom smislu, one su se obavezale da grupama za praćenje ljudskih prava i NVO koje nastoje da štite ljudska prava „dozvole neometan pristup i komunikaciju sa sličnim telima unutar i izvan njihovih zemalja i međunarodnim organizacijama”.³³⁰ Na isti način su ponovo potvrdile svoju preuzetu obavezu da pojednostave procedure za podnošenje zahteva za izdavanje viza time što će omogućiti što bržu obradu zahteva i smanjiti takse na zahteve za izdavanje viza na najmanji mogući iznos.³³¹ Isto tako, obavezale su se da nevladinim organizacijama iz neke od država članica omoguće posete svojim zemljama radi posmatranja uslova koji se odnose na ljudsku dimenziju.³³²

228. I pored ovih i drugih preuzetih obaveza, branitelji ljudskih prava se i dalje suočavaju sa ozbiljnim preprekama u pogledu slobode kretanja u okviru svojih zemalja iz njih i u druge zemlje. To u znatnoj meri ograničava i često sprečava branitelje ljudskih prava u obavljanju legitimnih aktivnosti jer im ograničava, na primer, fizički pristup određenim geografskim područjima, ciljnoj grupi, skupu, konferenciji o ljudskim pravima ili obuci unutar ili van njihove zemlje. Kao što je specijalni

326 Vidi, na primer, Beč 1989, „Pitanja bezbednosti u Evropi: Načela”, stav 20.

327 Vidi odeljak iz Helsinškog završnog akta iz 1975. „1. Kontakti sa ljudima” i, za više detalja, pododeljak „(d) Kretanje iz ličnih ili profesionalnih razloga” iz istog akta.

328 Beč 1989, „Saradnja u humanitarnoj i drugim oblastima”, stav 2.

329 *Ibid.*, stav 22.

330 Kopenhagen 1990, stav 10(4).

331 *Ibid.*, stav 19, 19(1) i 19(2).

332 Moskva 1991, stav 43.2.

izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava naveo, takva ograničenja putovanja nisu u duhu Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava i u suprotnosti su sa priznavanjem prava pojedinaca, grupa i udruženja da promoviraju poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i unapređuju znanje o njima, na nacionalnom i međunarodnom nivou.³³³ U nekim državama članicama, branitelji ljudskih prava izjavljuju da su izloženi uznemiravanju po povratku u svoju zemlju nakon što su prisustvovali događajima vezanim za ljudska prava u inostranstvu. Isto tako, preterano restriktivna primena propisa o vizama od strane država članica i povezane administrativne procedure često ometaju učešće branitelja ljudskih prava u aktivnostima u inostranstvu, uključujući praćenje ljudskih prava ili misije za utvrđivanje činjenica, međunarodne konsultacije, događaje organizovane radi umrežavanja i izgradnje kapaciteta.

229. **Pravo na odlazak i povratak u svoju zemlju:** Države članice treba da osiguraju da branitelji ljudskih prava u potpunosti uživaju pravo da napuste bilo koju zemlju, uključujući i svoju. Nepotrebna ograničenja ostvarivanja ovog prava, kao što su neopravdana odlaganja kod izdavanja putnih isprava i zabrane putovanja kojima se sprečavaju branitelji ljudskih prava da napuste zemlju isključivo zbog njihovog rada na polju ljudskih prava, treba odmah da se ukinu. Komitet UN za ljudska prava je, takođe, izrazio svoju zabrinutost zbog potrebe pojedinaca da obezbede izlaznu vizu da bi mogli da putuju u inostranstvo i izjavio da takvi sistemi treba da se ukinu.³³⁴ Države članice su ponovo potvrdile da poštuju pravo svakoga da napusti bilo koju zemlju, uključujući i svoju, kao i da se vrati u svoju zemlju, u skladu sa međunarodnim obavezama država i opredeljenja KEBS-a. One su navele da će „ograničenja ovog prava predstavljati vrlo retke izuzetke, smatraće se neophodnim samo ako odgovore na određenu javnu potrebu, težiće legitimnom cilju i biti srazmerne tom cilju i neće se zloupotrebljavati niti proizvoljno primenjivati ”.³³⁵

230. U slučaju da se braniteljima ljudskih prava uskrati pravo da napuste svoju zemlju jer se njihova imena nalaze na listi lica čije je napuštanje zemlje zabranjeno, oni treba da budu obavešteni o tom statusu čim se donese odgovarajuća odluka; oni, takođe, treba da budu obavešteni o suštinskim razlozima za takvu odluku i da im se pruži mogućnost da ospore ograničenje kretanja pred nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom. Imena branitelja ljudskih prava treba odmah da se skinu sa liste ako ne postoji zakonski razlog za njihovo unošenje u listu. Postupci nametanja putnih ograničenja braniteljima ljudskih prava treba da budu transparentni, zakoniti i odgovorni.

231. Sloboda kretanja u zemlji: U nekim državama članicama, branitelji ljudskih prava se i dalje suočavaju sa nepotrebnim ograničenjima slobode kretanja na teritoriji

333 Specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava, „Komentar na Deklaraciju o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa, da unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode“, jul 2011, str. 53.

334 Vidi Komitet UN za ljudska prava, „Zaključne primedbe o Uzbekistanu“, dok. UN CCPR/C/UZB/CO/3, 7. april 2010, stav 18 i „Zaključne primedbe o Kazahstanu“, dok. UN CCPR/C/KAZ/CO/1, 19. avgust 2011, stav 18.

335 Kopenhagen 1990, stav 9.5.

te države. Zabranjuje im se pristup u određene delove zemlje, autonomne regione ili sporne teritorije, čime se oni sprečavaju da sprovedu praćenje, izveštavanje ili druge aktivnosti za unapređenje poštovanja ljudskih prava u tim oblastima. Isto tako, u nekim državama članicama, sloboda kretanja se ograničava da bi se sprečilo učešće branitelja ljudskih prava u određenim javnim događajima, kao što su skupovi, parade i demonstracije na kojima se kritikuju vlasti ili se govori u prilog jednakih prava za manjinske ili marginalizovane grupe.³³⁶ Države članice OEBS-a su se obavezale da „uklone sva zakonska i druga ograničenja kretanja unutar svojih teritorija svojim državljanima i strancima, a što se tiče boravka, onima koji imaju pravo na prebivalište, osim onih ograničenja koja mogu biti neophodna ili zvanično proglašena iz vojnih, bezbednosnih, ekoloških ili drugih legitimnih državnih interesa, u skladu sa svojim nacionalnim zakonima, opredeljenjima KEBS-a i međunarodnim obavezama na polju ljudskih prava. Države članice se obavezuju da ta ograničenja budu minimalna”.³³⁷

232. Za sprečavanje pristupa braniteljima ljudskih prava na određena mesta – kao što su mesta gde se održavaju skupovi ili protesti ili gde se ljudi lišavaju slobode – za potrebe praćenja, izveštavanja i drugih aktivnosti na polju ljudskih prava, ne postoji legitimni razlog za ograničenja u kontekstu ove obaveze. U znak priznanja važnosti rada branitelja ljudskih prava u jačanju sprovođenja svih obaveza iz ljudske dimenzije, države članice treba aktivno da omoguće slobodno kretanje braniteljima ljudskih prava na teritoriji države, kao i u udaljenim regionima, prema potrebi, radi delotvornog sprovođenja aktivnosti na polju ljudskih prava. Takođe, treba da braniteljima ljudskih prava aktivno omoguće pristup odgovarajućim mestima u cilju podrške praćenju i izveštavanju o ljudskim pravima.³³⁸

233. **Propisi o ulasku u zemlju:** Putovanje branitelja ljudskih prava u druge države članice zbog rada na polju ljudskih prava, uključujući zastupanje, učešće na sastancima i

336 Prema Evropskom sudu za ljudska prava, zabrana pristupa nekog pojedinca u određeni javni prostor, na primer, centralno gradsko područje, predstavlja mešanje u pravo na slobodu kretanja (Vidi *Olivera protiv Holandije*, ECtHR, predstavka br. 33129/96, 6. novembar 2002). Isto tako, sprečavanje nekoga da napusti svoju kuću i/ili zaustavljanje kada želi da napusti određeni prostor takođe predstavlja primere mešanja u slobodu kretanja (Vidi *Ivanov protiv Ukrajine*, ECtHR, predstavka br. 15007/02, 7. nart 2007). U slučaju *Shimovolos protiv Rusije* (ECtHR, predstavka br. 30194/09, 21. jun 2011), sud je utvrdio i povredu člana 5 (pravo na slobodu i bezbednost) zbog hapšenja aktiviste za ljudska prava sa ciljem, prema vlastima, da se podnosilac predstave spreči da izvrši „dela ekstremističke prirode“. Međutim, iz domaćih sudskih odluka proizlazi da su policijske mere bile preduzete protiv podnosioca predstave zato što mu je ime bilo evidentirano u „Bazi podataka o praćenju“ (kad god neko lice iz baze podataka kupi vožnu ili avionsku kartu, odeljenje saobraćajne policije primi automatsko obavještenje). Prema policijskim izveštajima, podnosioca predstave su proveravali i uhapsili na osnovu informacije da se u Samari planira opozicioni skup i da je Ministarstvo unutrašnjih poslova smatralo neophodnim da se članovi određenih opozicionih organizacija spreče da učestvuju na tom skupu da ne bi izvršili „nezakonita i ekstremistička dela“. Sud je takođe utvrdio povredu prava na privatni život zbog unošenja imena podnosioca predstave u bazu podataka, koja nije pružala dovoljnu garanciju protiv zloupotrebe.

337 Moskva 1991, stav 33.

338 Ovo je u skladu sa preporukama međunarodnih tela za ljudska prava. Komitet UN protiv mučenja u svojim Zaključnim primedbama o Belorusiji, na primer, zahteva od države ugovornice „da nezavisnim vladinim i nevladinim organizacijama odobri pristup svim pritvorskim jedinicama u zemlji, uključujući policijske zatvore, pritvorske centre, prostorije službe bezbednosti, administrativne pritvorske prostorije, pritvorska odeljenja zdravstvenih i psihijatrijskih ustanova i zatvore“, dok. UN CAT/C/BLR/CO/4, 7. decembar 2011, stav 14. Vidi odeljak *Pravo na učešće u javnim poslovima* u prethodnom tekstu.

skupovima, praćenje i izveštavanje, treba da se omogući i pozdravi. Komitet UN za ljudska prava je, na primer, u tom pogledu napomenuo da predstavnicima međunarodnih organizacija i NVO, novinarima i braniteljima ljudskih prava, treba dozvoliti ulazak u drugu zemlju i obavljanje njihovog posla u njoj i garantovati im pravo na slobodu izražavanja u vršenju njihovog rada.³³⁹ Vizni režimi i odgovarajuće procedure ne treba da nameću neopravdana ograničenja takvom putovanju i treba da se što više pojednostave. Države članice treba generalno da priznaju praćenje, izveštavanje i druge aktivnosti na polju ljudskih prava kao legitimne razloge za posete i treba da olakšaju izdavanje viza za takve posete koliko je to moguće. Informacije o uslovima za dobijanje viza za branitelje ljudskih prava treba da budu precizne i jasne i lako dostupne. Osim toga, države članice treba da osiguraju da su službena lica koja učestvuju u odlučivanju po zahtevima za izdavanje viza na odgovarajući način obučena i svesna posebnih izazova i potreba branitelja ljudskih prava i legitimnosti i značaja njihovog rada i izvan zemlje. Isto tako, države članice treba da obrađuju zahteve za izdavanje viza što je moguće ekspeditivnije i poštuju načela proporcionalnosti i nediskriminacije pri donošenju odluka o izdavanju viza.³⁴⁰ Značaj tih načela u postupanju sa zahtevima za izdavanje viza, takođe, je ponovo potvrđen, na primer, u članu 39 Viznog kodeksa usvojenog od strane Evropskog parlamenta i Saveta Evrope, koji propisuje da „osoblje konzulata ne sme kriminalizovati lica po osnovu pola, jezika, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovinskog stanja, rođenja, starosti ili drugih osobina” i „sve mere moraju biti srazmerne ciljevima kojima se tim merama teži”.³⁴¹

234. Generalno, vizni propisi nisu prilagođeni specifičnostima rada branitelja ljudskih prava, koji se može obavljati pojedinačno ili zajedno sa drugima i u registrovanim ili neregistrovanim NVO. Zbog toga, branitelji ljudskih prava koji rade samostalno ili u neregistrovanim udruženjima mogu doći u situaciju da ne mogu obezbediti potrebne potvrde o svom zvaničnom mestu zaposlenja, roku važenja ugovora o radu, visini dohotka i druga povezana dokumenta kao dokaz finansijske održivosti i privrženosti vlastitoj zemlji. Osim toga, moguće je da pozive neregistrovanih NVO i branitelja ljudskih prava koji rade samostalno braniteljima ljudskih prava iz drugih država članica u cilju rada na polju ljudskih prava organi zaduženi za izdavanje viza ne smatraju zvaničnim i validnim. Zato države članice, takođe, treba da razmotre praktične načine da osiguraju, u meri u kojoj je to moguće, da posebne individualne okolnosti branitelja ljudskih prava – kao što su, na primer, ranije proizvoljne osuđujuće presude, optužbe i hapšenja zbog rada na polju ljudskih prava – ne budu razlog za odbijanje zahteva za izdavanje vize ili neopravdanog odlaganja izdavanja. Isto tako, relevantni organi treba da imaju osećaj za specifične probleme sa kojima

339 Komitet UN za ljudska prava, „Zaključne primedbe o Uzbekistanu”, dok. UN CCPR/C/UZB/CO/3, 7. april 2010, stav 24.

340 Što se tiče principa nediskriminacije, Beč 1989 (Saradnja u humanitarnoj i drugim oblastima) ističe se da će države članice povoljno rešavati zahteve za putovanje u inostranstvo ne praveći nikakvu razliku po osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog i drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovinskog stanja, rođenja, starosti ili drugih osobina” (stav 20).

341 Uredba (EZ) br.810/2009 Evropskog parlamenta i saveta kojom se utvrđuje Vizni kodeks, 13. jul 2009, član 39.

se suočavaju branitelji ljudskih prava koji su dobili status izbeglice ili druge oblike zaštite i koji traže da putuju iz jedne države članice u drugu da bi, na primer, prisustvovali skupovima ili konferencijama o ljudskim pravima, kao i za specifične probleme sa kojima se, u tom smislu, susreću lica bez državljanstva.

235. U slučaju odbijanja zahteva za izdavanje vize, podnosilac zahteva treba da bude propisno obavešten o razlozima takve odluke i raspoloživim pravnim lekovima za njeno osporavanje. Branitelji ljudskih prava kojima je odbijen ulazak u neku zemlju, jer su se nalazili na listi lica kojima je zabranjen ulazak u jednu ili grupu država članica, takođe, imaju pravo da budu upoznati sa tim zabranama i da ih osporavaju. Pojedinačne države članice OEBS-a treba da uspostave procedure za takve žalbe.

236. **Branitelji ljudskih prava koji su u neposrednoj opasnosti:** Isto tako, države članice treba da pomognu braniteljima ljudskih prava koji se suočavaju sa ozbiljnim rizikom po život i dobrobit da se privremeno presele u sigurno okruženje ukoliko im je potreban predah i zaštita. Na primer, treba da razmotre da braniteljima ljudskih prava koji su izloženi riziku izdaju višestruke ulazne vize i time im omoguće da brzo napuste zemlju ukoliko su izloženi napadu. Treba da razmotre i pitanje usvajanja i sprovođenja efikasnih procedura da bi se omogućilo izdavanje viza ubrzanim postupkom (vize za hitne slučajeve) u tu svrhu, ako je potrebno (vidi odeljak Okvir za primenu smernica za primere dobre prakse s tim u vezi). Takve mere bi bile u skladu sa obavezom da se „hitno posveti pažnja zahtevima za putovanje urgentne humanitarne prirode i da se povoljno reše”.³⁴²

237. Ova obaveza je ojačana kada su države članice ponovo potvrdile da će „u vezi sa zahtevima za izdavanje viza, osigurati da se oni obrađuju što je moguće brže da bi se, između ostalog, na odgovarajući način uzeli u obzir važni porodični, lični ili profesionalni razlozi, posebno u slučajevima hitnog, humanitarnog karaktera”.³⁴³ PS SE je, takođe, istakla značaj ove zaštitne mere i pozvala države da „uspostave programe izdavanja humanitarnih viza ili preduzmu neku drugu odgovarajuću meru za branitelje ljudskih prava koji su u neposrednoj opasnosti ili im je potreban predah zbog stalnih progona u treće zemlje, ili da za njih u takvim situacijama barem olakšaju izdavanje viza za hitne slučajeve”.³⁴⁴ U tom kontekstu, potrebe za zaštitom članova uže porodice branitelja ljudskih prava treba, takođe, na odgovarajući način uzeti u obzir, razmotriti u povoljnom svetlu i obraditi što je pre moguće.

238. Isto tako, u skladu sa svojim međunarodnim obavezama, države članice treba da braniteljima ljudskih prava pruže i dugoročniju međunarodnu zaštitu kada moraju da napuste svoju zemlju iz straha od progona zbog svog rada na polju ljudskih prava. Obaveze o zabrani proterivanja ili vraćanja silom (non-refoulement) prema međunarodnom pravu moraju se u potpunosti poštovati u svim okolnostima. Branitelji ljudskih prava suočeni sa rizikom da im bude povređeno pravo na život, pravo da ne

342 Beč 1989, „Saradnja u humanitarnoj i drugim oblastima”, stav 12.

343 Kopenhagen 1990, stav 10(4).

344 Rezolucija 1660 (2009) PS SE o „Položaju branitelja ljudskih prava u državama članicama Saveta Evrope”, stav 12.2.

budu podvrgnuti mučenju i drugim vidovima zlostavljanja, i drugim teškim povredama ljudskih prava u svojoj zemlji porekla ili uobičajenog boravišta, ne smeju biti vraćeni u te zemlje.

239. **Prelazak granice:** Prilikom putovanja u drugu državu članicu, branitelje ljudskih prava ne treba podvrgavati proverama na granici koje su nesrazmerne i kojima se ne poštuje njihovo dostojanstvo. Međutim, u nekim državama članicama, korišćenje prakse namenjenih zastrašivanju i uznemiravanju na graničnim prelazima i dalje traje, uz izveštaje koji sugerišu da se branitelji ljudskih prava ponekad izdvajaju. Takve prakse uključuju nesrazmerne lične pretrese, zahteve za skidanje odeće ili preterani pretres prtljaga. Prijavljeni slučajevi uznemiravanja branitelja ljudskih prava na graničnim prelazima uključuju i oduzimanje, bez objašnjenja, letaka, brošura, publikacija i drugih umnoženih materijala potrebnih za obavljanje aktivnosti vezanih za ljudska prava. Osim toga, braniteljima ljudskih prava je na graničnim prelazima oduzimana oprema, uključujući i IT opremu sa privatnim podacima. Takve prakse mogu predstavljati neopravdano mešanje u pravo na slobodu izražavanja, pravo na traženje i prenošenje informacija ili pravo na privatni život i treba ih ukinuti.

240. Provere na granici treba obavljati na takav način da se u potpunosti poštuje ljudsko dostojanstvo i načela proporcionalnosti i nediskriminacije. U vezi s tim, države članice su se obavezale „da unapređuju saradnju između njihovih graničnih službi, carine, organa za izdavanje putnih isprava i viza, snaga reda i organa zaduženih za migracije i drugih nadležnih nacionalnih struktura”, u cilju promovisanja „dostojanstvenog postupanja sa svim licima koja žele da pređu granicu, u skladu sa relevantnim nacionalnim pravnim okvirima, međunarodnim pravom, naročito sa pravom ljudskih prava, izbegličkim i humanitarnim pravom i odgovarajućim opredeljenjima OEBS-a”.³⁴⁵ Prema ovoj obavezi, prema svakom, uključujući i braniteljke ljudskih prava i one koji pripadaju ugroženim ili manjinskim grupama, kao što su nacionalne, etničke, verske, jezičke i seksualne manjine i osobe sa invaliditetom, između ostalih, treba da se postupa s poštovanjem pri proveru na graničnom prelazu, takođe, i kada se vrši lični pretres, i ne sme da se podvrgava ponižavajućem postupanju zbog svog identiteta, fizičkog izgleda ili drugih činilaca.

345 Ljubljana 2005, „Koncept bezbednosti i upravljanja granicom: Okvir za saradnju država članica OEBS-a“, stavovi 4 i 4.5. U skladu sa ovom obavezom, član 6 uredbe Šengenskog kodeksa o granicama, na primer, takođe predviđa da su „graničari (...) dužni da u obavljanju svojih dužnosti u potpunosti poštuju ljudsko dostojanstvo, naročito u slučajevima kada su u pitanju ugrožena lica“ i preduzimaju samo one mere koje su proporcionalne i nediskriminatorne. Vidi Uredbu (EZ) br. 562/2006 Evropskog parlamenta i saveta kojom se utvrđuje Kodeks Zajednice o pravilima kretanja osoba preko granice (Šengenski kodeks o granicama), 15. mart 2006.

I. Pravo na privatni život

241. Prema članu 17 ICCPR „niko ne može biti izložen proizvoljnom ili nezakonitom mešanju u privatni život, porodicu, dom ili prepisku, niti protivzakonitim napadima na čast i ugled” i „svako ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog mešanja ili napada”. Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, takođe, je zajamčeno članom 8, stav 1 ECHR³⁴⁶ i članom 11 ACHR.
242. Član 8, stav 2 ECHR još predviđa da svako mešanje javnih vlasti u privatni život mora biti propisano zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu jednog od razloga navedenih u Konvenciji. Komitet UN za ljudska prava je naglasio da zaštita od nezakonitog mešanja zahteva da „do mešanja odobrenog od država može da dođe samo na osnovu zakona, koji i sam mora da bude u skladu sa odredbama i opštim i posebnim ciljevima Pakta”. Što se tiče koncepta proizvoljnosti, Komitet je istakao da je namera ovoga da se pruži „garancija da čak i mešanje predviđeno zakonom treba da bude u skladu sa odredbama, opštim i posebnim ciljevima Pakta i da, u svakom slučaju, treba da bude razumno u konkretnim okolnostima.”³⁴⁷ Osim toga, u svojoj praksi, Komitet je naglašavao da zahtev razumnosti podrazumeva da svako mešanje mora da bude proporcionalno cilju kojem se teži i treba da bude neophodno u okolnostima svakog datog slučaja.³⁴⁸ Prema tome, kao i u slučaju drugih prava koja se mogu ograničiti pod određenim limitiranim okolnostima, države članice treba da obezbede da svako mešanje u pravo na privatni život bude strogo u skladu sa načelom zakonitosti, neophodnosti i proporcionalnosti.
243. Države članice su ponovo istakle „pravo na zaštitu privatnog i porodičnog života, doma, prepiske i elektronske komunikacije”. One su, takođe, navele „da bi se izbeglo svako neprimereno ili proizvoljno uplitanje države u sferu pojedinca, što bi bilo štetno po svako demokratsko društvo, ostvarivanje ovog prava će podlegati samo

346 Član 8 ECHR se ne odnosi, kao ICCPR, konkretno na čast i ugled, ali je u svojoj sudskoj praksi Evropski sud za ljudska prava naveo da je u određenim okolnostima pravo na zaštitu nečijeg ugleda pokriveno članom 8 Konvencije kao deo prava na poštovanje privatnog života; Vidi *Chauvy i ostali protiv Francuske*, ECtHR, predstava br. 64915/01, 29. jun 2004, stav 70. U presudi u slučaju *Karakó protiv Mađarske* (ECtHR, predstava br. 39311/05, 28. april 2009), sud je dalje naveo da se „ugled samo sporadično smatrao nezavisnim pravom (...) i uglavnom onda kada su tvrdnje bile tako uvredljive da je njihovo objavljivanje neizbežno direktno uticalo na privatni život podnosioca predstave“ (stav 23). Kao što je navedeno u odeljcima *Suprotstavljanje stigmatizaciji i marginalizaciji i Sloboda mišljenja i izražavanja* u prethodnom tekstu, sve mere zaštite nečije časti i ugleda moraju biti u punoj saglasnosti sa međunarodnim standardima da se ne bi koristile za neopravdano uskraćivanje prava na slobodu mišljenja i izražavanja.

347 Komitet UN za ljudska prava, Opšti komentar br. 16 o članu 17, stav 4.

348 Vidi, na primer, *Antonius Cornelis Van Hulst protiv Holandije*, predstava br. 903/1999, dok. UN CCPR/C/82/D/903/1999, 15. novembar 2004, stav 7.6. Vidi i *Toonen protiv Australije*, predstava br. 488/1992, dok. UN CCPR/C/50/D/488/1992, 31. mart 1994, stav 8.3. Isto tako, Komitet je istakao u svom Opštem komentaru da čak i u pogledu mešanja koja su u skladu sa Paktom, relevantni zakoni i propisi moraju detaljno navesti tačne okolnosti u kojima mešanja mogu biti dozvoljena. Odluku o korišćenju takvog dozvoljenog mešanja mora da donese samo organ određen zakonom u svakom pojedinačnom slučaju; Vidi Opšti komentar br. 16, stavovi 7 i 8. Evropski sud za ljudska prava je naveo da član 8, stav 2, kojim se predviđaju izuzeci od prava zajemčenog Konvencijom, treba usko tumačiti i da se potreba za mešanjima u datom slučaju mora ubedljivo utvrditi (*Klass protiv Nemačke*), 1978, stav 42; i *Funkh protiv Francuske*, 1993, stav 55). Sud je takođe naveo da mora da bude uveren, da bez obzira koji sistem nadzora se usvoji, da postoje odgovarajuće i delotvorne garancije protiv zloupotrebe (*Klass protiv Nemačke*, stav 50).

onim ograničenjima koja su propisana zakonom i u skladu sa međunarodno priznanim standardima ljudskih prava”.³⁴⁹

244. Delotvorna zaštita od nezakonitog i proizvoljnog mešanja u nečiju privatnost je od posebne važnosti za branitelje ljudskih prava, ne samo zato što su često u opasnosti od takvog mešanja zbog svog rada, već i zato što poštovanje prava na privatnost igra značajnu ulogu u ostvarivanju prava na zaštitu ljudskih prava na razne načine. Na primer, Generalna skupština UN je potvrdila da je ostvarivanje prava na privatnost važno za ostvarivanje prava na slobodu izražavanja i na posedovanje mišljenja bez mešanja i da, prema tome, predstavlja jednu od osnova demokratskog društva.³⁵⁰ Specijalni izvestilac UN za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja je izjavio da neopravdano mešanje u privatnost pojedinca može posredno ili neposredno ograničiti slobodan razvoj i razmenu ideja.³⁵¹
245. Branitelji ljudskih prava u čitavom regionu OEBS-a su u opasnosti od ciljanog nezakonitog i proizvoljnog mešanja u njihovu privatnost. Oni često prijavljuju primere nedozvoljene kontrole i nadzora svog rada i privatnog života od strane sektora za bezbednost, kao i telefonskih i Internet komunikacija, što se u nekim slučajevima koristi za njihovo lično diskreditovanje i diskreditovanje njihovog rada.³⁵² Takvo mešanje može da obuhvati i nezakonit ili proizvoljan upad i pretres kuća i kancelarija ili ličnih stvari prilikom putovanja, proizvoljne ili detaljne pretrese tela, snimanje pojedinaca u privatnom okruženju, kao i druge oblike nadzora koji su nezakoniti, nesrazmerni ili na drugi način proizvoljni.
246. Što se tiče pretresa doma pojedinaca, Komitet UN za ljudska prava je naveo da on „treba da se ograniči na pretres radi pronalaženja potrebnih dokaza i ne sme da se dozvoli da pređe u uznemiravanje”.³⁵³ Osim toga, utvrdio je da, u odsustvu bilo kakvog objašnjenja od strane države ugovornice, pretres doma bez naloga za hapšenje predstavlja povredu prava na privatni život prema ICCPR.³⁵⁴ Po pitanju pretresa lica i tela, Komitet je izjavio da se „delotvornim merama treba obezbediti

349 Moskva 1991, stav 24.

350 Rezolucija Generalne skupštine UN 68/167, „Pravo na privatnost u digitalnom dobu“, dok. UN A/RES/68/167, usvojena 18. decembra 2013, preambula.

351 Vidi Izveštaj specijalnog izvestioca za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja, dok. UN A/HRC/23/40, 17. april 2013, stav 24.

352 Vidi „Ljudska prava i sektor bezbednosti, Okrugli sto sa braniteljima ljudskih prava koji je organizovala Kancelarija komesara za ljudska prava Saveta Evrope“, Kijev 30-31. maj 2013, CommDH(2013)17, 17. septembar 2013, stavovi 14 i 49.

353 Vidi Opšti komentar br. 16, stav 8.

354 *Darmon Sultanova protiv Uzbekistana*, saopštenje br. 915/2000, usvojeno 30. marta 2006, stav 7.9. U svojoj sudskoj praksi, Evropski sud za ljudska prava je isticao da zakoni i propisi i praksa pretresa kuća i oduzimanja predmeta radi pronalaženja fizičkih dokaza moraju da pruže adekvatne i delotvorne zaštitne mere protiv zloupotrebe (Vidi *Mialthe protiv Francuske*, ECtHR, predstavka br. 12661/87, 25. februar 1993, stavovi 37-39). Što se tiče tumačenja reči „privatan život“ i „dom“, Sud je, takođe, izjavio da pretres kancelarije nekog lica može da predstavlja mešanje u prava prema članu 8 Konvencije (Vidi *Niemietz protiv Nemačke*, ECtHR, predstavka br. 13710/88, 16. decembar 1992, stavovi 27-33). U drugom slučaju, takođe je izjavio da se to može primeniti na pravna lica, kao što je pretres registrovanog sedišta, ogranaka ili drugih poslovnih prostorija kompanije (Vidi *Société Colas Est i ostali protiv Francuske*, predstavka br.37971/97, 16. april 2002).

izvršavanje takvih pretresa na način da se poštuje dostojanstvo lica koje se pretresa”.³⁵⁵ O pravu zaustavljanja i pretresa od strane policije, Evropski sud za ljudska prava je zaključio da primena prinude „da se od neke osobe zahteva da se podvrgne detaljnom pretresu njega lično, njegove odeće i ličnih stvari predstavlja jasno mešanje u pravo na poštovanje privatnosti” i da javna priroda pretresa može da „pojača težinu mešanja zbog elementa poniženja i neprijatnosti.”³⁵⁶ Takvo mešanje je opravdano samo ako je „u skladu sa zakonom”, teži ostvarenju legitimnog cilja i „neophodno u demokratskom društvu” da bi se taj cilj postigao.³⁵⁷

247. Komesar za ljudska prava Saveta Evrope je podsetio na opasnosti kojima branitelji ljudskih prava mogu biti izloženi putem Interneta „kada represivni državni organi koriste informacije dostupne na Internetu i društvenim mrežama da identifikuju mreže branitelja ljudskih prava i drugih aktivista i da ih progone.”³⁵⁸ Naime, problemi koji proističu iz digitalnih informativnih i komunikacionih tehnologija su predmet sve veće zabrinutosti međunarodnih organa. U Rezoluciji o pravu na privatnost u eri digitalizacije iz 2013, Generalna skupština UN je skrenula pažnju na činjenicu „da ubrzani tehnološki razvoj omogućava pojedincima u čitavom svetu da koriste informacione i komunikacione tehnologije i da u isto vreme povećavaju mogućnost državnih organa, kompanija i pojedinaca da vrše praćenje, nadzor i prikupljanje podataka, što može predstavljati povredu ili zloupotrebu ljudskih prava”.³⁵⁹ Isto tako, Komitet ministara Saveta Evrope je napomenuo da „obrada podataka u informacionom društvu koja se obavlja bez neophodnih mera zaštite i sigurnosti, može da izazove veliku zabrinutost u vezi sa ljudskim pravima. Zakoni i propisi koji omogućavaju široko postavljeno praćenje građana, mogu biti u suprotnosti sa pravom na poštovanje privatnog života. Te mogućnosti i prakse mogu obeshrabrujuće delovati na učešće građana u društvenom, kulturnom i političkom životu i, dugoročnije gledano, mogu imati štetan uticaj na demokratiju.”³⁶⁰ Nove

355 Vidi Opšti komentar br. 16, stav 8. O pretresima tela prilikom prelaska granice, Vidi i odeljak *Sloboda kretanja i ljudska prava u zemlji i izvan nje*.

356 „Stvari kao što su torbe, novčanici, sveske i dnevnici, mogu sadržavati i lične informacije, zbog čijeg izlaganja pogledima saputnika ili šire publike njihov vlasnik može doživeti neprijatnost”. Vidi *Gilan i Kvinton protiv Velike Britanije*, ECtHR, predstavka br. 4158/05, 12. januar 2010, stav 63.

357 *Ibid.*, stav 65. U ovom slučaju, Sud je utvrdio povredu člana 8 zato što ovlašćenja za odobrenje i potvrđivanje, kao i ona za zaustavljanje i pretres prema merodavnom zakonu, nisu bila dovoljno ograničena niti su predmet odgovarajuće zakonske zaštite od zloupotrebe (stav 87). Sud je smarao da je, zbog širokog diskrecionog prava datog pripadnicima policije, postojao stvarni rizik od proizvoljnog postupanja kao i „rizik da bi se tako široko definisano ovlašćenje moglo zloupotrebiti protiv demonstranata i protestanata u suprotnosti sa članovima 10 i/ili 11 Konvencije“ (stav 85).

358 Vidi „4. kvartalni izveštaj o radu u 2013. Nilsa Muižnieksa, komesara za ljudska prava Saveta Evrope, od 1. oktobra do 31. decembra 2013.”, CommDH(2014)3, 12. februar 2014, str. 20. Naime, komesar je naveo da je u toku posete Azerbejdžanu „primio informacije od raznih sagovornika da službe bezbednosti nadziru aktivnosti na Internetu ili prate podatke korisnika u Azerbejdžanu. Konkretno, neki od sagovornika komesara su izjavili da su se nadležni organi u toku ispitivanja pozivali na njihove aktivnosti na Facebook-u ili su im pokazali njihove privatne poruke”. Vidi „Izveštaj Nilsa Muižnieksa, komesara za ljudska prava Saveta Evrope, nakon njegove posete Azerbejdžanu od 22. do 24. maja 2013”, CommDH(2013)14, 6. avgust 2013, stavovi 40 i 41.

359 Vidi dok. UN A/RES/68/167, usvojena 18. decembra 2013, preambula.

360 Vidi „Deklaracija Komiteta ministara o rizicima digitalnog praćenja i drugih nadzornih tehnologija po osnovna prava”, usvojena 11. juna 2013, stav 2.

metode praćenja i infiltracija u kompjuterske sisteme u cilju otkrivanja ličnih slabosti ciljanih pojedinaca radi podrivanja njihovog kredibiliteta i ugleda, predstavljaju dodatnu opasnost, jer se ta sredstva mogu „koristiti i za ugrožavanje, na primer, opozicionih političara, aktivista za ljudska prava ili novinara.”³⁶¹

248. Specijalni izvestilac UN za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja je izrazio zabrinutost o opštim izuzećima od zahteva za sudskim odobrenjem koja nacionalne obaveštajne agencije uživaju u mnogim zemljama, kao i u zemljama članicama OEBS-a.³⁶² On je istakao da se bez odgovarajućeg zakonodavstva i pravnih standarda za obezbeđenje privatnosti, bezbednosti i anonimnosti prepiske novinara, branitelja ljudskih prava i uzbunjivača, na primer, ne može osigurati da njihova prepiska ne bude predmet državne kontrole. Bez jake zaštite postoji rizik da budu predmet proizvoljnih aktivnosti praćenja.³⁶³ U jednom slučaju proisteklom na osnovu tužbe da su zakonski propisi dali nadležnim organima široka diskreciona prava da prikupljaju i koriste informacije dobijene tajnim praćenjem, Evropski sud za ljudska prava je ukazao na minimalne zaštitne mere koje treba uneti u donete zakone da bi se izbegle zloupotrebe, uključujući: „prirodu dela koja mogu dovesti do izdavanja naloga za presretanje komunikacija; definiciju kategorija ljudi čija komunikacija podleže praćenju; ograničenje trajanja takvog praćenja; pro-

361 Vidi Parlamentarna skupština Saveta Evrope (PS SE), Komitet za pravna pitanja i ljudska prava, „Masovno prisluškivanje’ i ‘Dodatni protokol uz ECHR o zaštiti uzbunjivača’, Uvodni memorandum izvestioca Pietera Omtziga”, Holandija, AS/JUR (2014) 02, 23. januar 2014, stav 21.

362 Vidi dok. UN A/HRC/23/40, stav 59. Konkretno, on se u ovom kontekstu pozvao na Zakon o praćenju stranih obaveštajnih službi SAD, kojim se ovlašćuje Agencija za nacionalnu bezbednost da vrši nadzor komunikacija bez sudskog odobrenja, i na zakone u Nemačkoj i Švedskoj koji predviđaju prisluškivanje i nadzor bez naloga. U svojim Zaključnim primedbama o Švedskoj iz 2009, Komitet za ljudska prava je takođe naveo da je „Zakon o prikupljanju obaveštajnih podataka praćenjem komunikacija u odbrambenim operacijama” pružio široka izvršna ovlašćenja za praćenje elektronskih komunikacija i preporučio da „država ugovornica treba da preduzme sve odgovarajuće mere da obezbedi da prikupljanje, čuvanje i korišćenje ličnih podataka ne bude predmet nikakvih zloupotreba, da se ne koristi za potrebe u suprotnosti sa Paktom i da bude u skladu sa obavezama iz člana 17 Pakta. U tom smislu, država ugovornica treba da garantuje da obrada i prikupljanje informacija bude predmet kontrole i nadzora od strane nezavisnog tela uz neophodne garancije nepristrasnosti i delotvornosti”. Vidi dok. UN CCPR/C/SWE/CO/6, 7. maj 2009, stav 18. U svojim Zaključnim primedbama o SAD iz 2014, usvojenim 26. marta 2014, Komitet UN za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog nadzora komunikacija koji je izvršila Agencija za nacionalnu bezbednost (NSA) i naveo da sistem nadzora aktivnosti NSA ne štiti prava onih koje pogađa dokle god isti ne budu imali pristup delotvornom pravnom leku u slučaju zloupotrebe. Komitet je pozvao državu ugovornicu da obezbedi da nadzorne aktivnosti budu potpuno u skladu sa njenim obavezama iz ICCPR, uključujući član 17, i konkretnije da svako mešanje „bude odobreno zakonom koji (i) „su javno dostupni”; (ii) sadrže odredbe koje osiguravaju da prikupljanje, pristup i korišćenje podataka o komunikaciji bude u skladu sa konkretnim legitimnim ciljevima; (iii) su dovoljno precizni i detaljno navode tačne okolnosti u kojima takvo mešanje može da se dozvoli; procedure za dobijanje odobrenja; kategorije lica koja mogu biti stavljena pod nadzor; krajnje rokove trajanja nadzora; procedure za korišćenje i čuvanje prikupljenih podataka; i koje (iv) predviđaju delotvorne zaštitne mere protiv zloupotrebe”. Vidi dok. UN CCPR/C/USA/CO/4, stav 22 (neredgovana preliminarna verzija). Komitet je ranije izrazio zabrinutost u svojim Zaključnim primedbama o SAD iz 2006. u vezi sa nadzorom komunikacija, uključujući od strane NSA, bez sudskog ili nekog drugog nezavisnog nadzora. Vidi dok. UN CCPR/C/USA/CO/3, 15. septembar 2006, stav 21.

363 Dok. UN A/HRC/23/40, stavovi 79 i 51. Generalno, kao što je Komitet UN za ljudska prava istakao, „praćenje elektronsko ili drugačije, nadzor telefonskih, telegrafskih i drugih vidova komunikacija, prisluškivanje i snimanje telefonskih razgovora treba zabraniti”. Vidi Opšti komentar br. 16, stav 8. Specijalni izvestilac za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja istakao je da se „zakonima mora propisati da se praćenje komunikacija od strane države mora sprovesti samo u krajnje izuzetnim okolnostima i isključivo pod nadzorom nezavisnog pravosuđnog organa. Vidi dok. UN A/HRC/23/40, stav 81.

ceduru koja treba da se primeni za pregled, korišćenje i čuvanje pribavljenih podataka; mere predostrožnosti koje treba preduzeti prilikom saopštavanja podataka drugim stranama; i okolnosti pod kojima se mogu ili moraju izbrisati pribavljeni podaci ili uništiti snimci.”³⁶⁴ Osim toga, Sud je ponovo istakao da moraju postojati „odgovarajuće i delotvorne garancije protiv zloupotrebe” u kontekstu mera tajnog praćenja, kao i u vezi sa „prirodom, obimom i trajanjem eventualnih mera, razlozima za njihovo preduzimanje, organima ovlašćenim da ih odobre, sprovedu i nadziru i vrstom pravnog leka predviđenog nacionalnim zakonom”.³⁶⁵

249. U slučaju jednog člana organizacije za ljudska prava, čije se ime nalazilo u „Bazi podataka o praćenju”, Evropski sud za ljudska prava je utvrdio kršenje prava na privatnost prema ECHR.³⁶⁶ Baza podataka koja je u pitanju je prikupljala informacije o kretanju podnosioca predstavlke unutar zemlje, što – kao što je sud istakao – predstavlja mešanje u njegov privatni život. Pošto je stvaranje i održavanje baze podataka bilo regulisano nalogom ministra koji nije bilo objavljen niti dostupan javnosti, sud je presudio da je mešanje bilo u suprotnosti sa ECHR.³⁶⁷ Što se tiče prikupljanja i čuvanja ličnih informacija generalno, Komitet UN za ljudska prava je naglasio da „svako lice treba da ima pravo da jasno utvrdi da li se lični podaci čuvaju u automatskim datotekama, i ako se čuvaju, u koje svrhe. Svakom licu, takođe, treba omogućiti da ustanovi koji državni organi ili privatna lica ili organi kontrolišu ili mogu da kontrolišu njihove datoteke.”³⁶⁸

364 Vidi *Asocijacija za evropske integracije i ljudska prava i Ekimdzhiiev protiv Bugarske*, ECtHR, predstavlka br. 62540/00, 28. jun 2007, stav 76.

365 *Ibid.*, stav 77. Vidi i slučaj *Liberty protiv UK*, ECtHR, predstavlka br. 58243/00, 1. jul 2008, u vezi sa kojim je Sud utvrdio da je država izvršila povredu člana 8 ECHR jer nije smatrao da je „u to vreme domaći zakon dovoljno jasno definisao, sa ciljem obezbeđenja odgovarajuće zaštite od zloupotrebe ovlašćenja, obim i način korišćenja vrlo širokih diskreционih ovlašćenja datih državi za presretanje i ispitivanje eksternih komunikacija. On, pogotovo, ne sadrži u formi dostupnoj javnosti bilo kakvu indikaciju procedure koja treba da se poštuje kod odabira, razmene, čuvanja i uništavanja presretnutog materijala, kako zahteva sudska praksa ovog suda,” (stav 69). Po mišljenju specijalnog izvestioca za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja, svako takođe treba da ima zakonsko pravo da bude obavešten da je država nadzirala njegovu komunikaciju ili pristupila njegovim komunikacionim podacima. Međutim, specijalni izvestilac priznaje da bi obaveštenje unapred ili istovremeno moglo da ugrozi delotvornost nadzora. Bez obzira na to, on je istakao da lica treba da budu obaveštena nakon završenog nadzora kako bi kasnije mogla da zatraže pravnu zaštitu u vezi sa korišćenjem mera nadzora komunikacija (Vidi dok. UN A/HRC/23/40 stav 82). Što se tiče široko rasprostranjene prakse prisluškivanja telefonskih razgovora u Bugarskoj, Komitet UN za ljudska prava je preporučio državi ugovornici da osigura da se oni nad kojima je nezakonito vršen nadzor, o tome u potpunosti obaveste i da imaju pristup odgovarajućim pravnim lekovima. Vidi „Zaključne primedbe o Bugarskoj”, dok. UN CCPR/C/BGR/CO/3, stav 22.

366 Vidi *Shimovolos protiv Rusije*, ECtHR, predstavlka br. 30194/09, 21. jun 2011.

367 Prema presudi u slučaju *Shimovolos protiv Rusije*, izvod iz liste lica navedenih u toj bazi podataka pokazuje da je ime podnosioca predstavlke upisano u odeljak pod naslovom „Aktivisti za ljudska prava”; a „Baza podataka o praćenju sadrži informacije o skinhedsima, aktivistima za ljudska prava i drugim licima navodno uključenim u ekstremističke aktivnosti. Kad god neko lice čije se ime nalazi u bazi podataka kupi voznu ili avionsku kartu, Odeljenje saobraćajne policije primi automatsko obaveštenje”. Pošto pravni osnov nije objavljen i dostupan, „osnovi za unošenje imena nekog lica u bazu podataka, organi nadležni za izdavanje naloga za takav upis, period trajanja mere, tačna priroda prikupljenih podataka, procedure za čuvanje i korišćenje prikupljenih podataka i postojeće kontrole i garancije protiv zloupotrebe, prema tome, nisu otvoreni za detaljno ispitivanje i kontrolu javnosti” (stav 69).

368 Vidi Opšti komentar br. 16, stav 10.

250. Države članice su dužne i da osiguraju da se javne vlasti ili službena lica uzdrže od svakog nezakonitog ili proizvoljnog mešanja u pravo na privatni život i da zaštite branitelje ljudskih prava od sličnih mešanja od strane trećih lica, uključujući i agente bezbednosti iz privatnog sektora, na primer.³⁶⁹ Komitet UN za ljudska prava je izjavio da je pravo na privatni život „potrebno zaštititi od svih takvih mešanja i napada, bez obzira da li potiču od državnih organa ili fizičkih ili pravnih lica.”³⁷⁰
251. Shodno tome, specijalni izvestilac za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja je istakao da države treba da inkriminišu nezakonito praćenje od strane javnih ili privatnih aktera.³⁷¹ U tom smislu, Generalna skupština UN je pozvala države da preduzmu sledeće: da poštuju i štite pravo na privatnost, uključujući i digitalnu komunikaciju; da preduzmu mere za zaustavljanje kršenja tog prava i stvaranje uslova za njihovo sprečavanje; da „preispitaju svoje procedure, prakse i zakone i propise o praćenju komunikacija, njihovom nadzoru i prikupljanju ličnih podataka, uključujući masovno praćenje, nadzor i prikupljanje”; i da „ustavi ili održava postojeće nezavisne, delotvorne domaće mehanizme nadzora koji mogu da osiguraju transparentnost, kako je primereno, i odgovornost za praćenje od strane države [...]”.³⁷²
252. Kao što je specijalni izvestilac za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja istakao, privatni sektor je odigrao značajnu ulogu u omogućavanju praćenja od strane države – ponekad usled pritiska vlasti, a ponekad dobrovoljno.³⁷³ U nekim slučajevima, kao što je specijalni izvestilac naveo, privatni sektor je bio saučesnik u razvoju tehnologija koje su omogućile nametljivo praćenje suprotno pravnim standardima.³⁷⁴ S tim u vezi, on je pozvao države da se uzdrže od forsiranja privatnog sektora da primenjuje mere koje ugrožavaju privatnost, bezbednost i anonimnost komunikacionih usluga, kao i da preduzmu mere „da spreče komer-

369 U svom izveštaju o poseti Irskoj, na primer, specijalna izvestiteljka o položaju branitelja ljudskih prava je navela da je primila izveštaje o nadzoru javnih puteva, privatnih kuća i privatnih kretanja lokalnog stanovništva od strane agenata bezbednosti iz privatnog sektora koje je angažovala velika korporacija u okviru protesta u vezi sa pravom zaštite životne sredine. Ona je izrazila zabrinutost zbog mogućeg uticaja takve prakse na pravo na privatnost i preporučila da se metode nadzora primenjuju samo na zakonit i proporcionalan način i da se lokalno stanovništvo obavesti o njihovom cilju. Vidi „Izveštaj specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, Margaret Sekagija, Dodatak Misija u Irskoj (19-23. novembra 2012)“, dok. UN A/HRC/22/47/Add.3, 26. februar 2013, stav 78.

370 Opšti komentar br. 16, stav 1.

371 Vidi dok. UN HRC/C/23/40, stav 84.

372 Vidi dok. UN A/RES/68/167, stav 4.

373 Vidi dok. UN HRC/C/23/40, stavovi 73 i 74. Vidi i Uvodne napomene izvestioca PS SE, „Masovno prisluškivanje” i „Dodatni protokol uz ECHR o zaštiti uzbunjivača”, Uvodne napomene izvestioca Pietera Omtzigta”, Holandija, AS/JUR (2014) 02, 23. januar 2014, stav 27. Pitanje saučesništva privatnih aktera je posebno značajno u primerima gde su funkcije praćenja poverene privatnim firmama; *ibid.*, stav 52.

374 Vidi dok. UN HRC/C/23/40, stav 75. Isto tako, komesar Saveta Evrope se pozvao na izveštaje o instaliranju tehnologije od strane švedske telekomunikacione kompanije koja je omogućila pripadnicima organa koji sprovode zakon u Azerbejdžanu da prate sve komunikacije preko mobilnih telefona, uključujući i SMS poruke, aktivnosti na Internetu i telefonske razgovore, bez ikakve sudske kontrole; Vidi „Izveštaj Nilsa Muižnieksa, komesara za ljudska prava Saveta Evrope, nakon posete Azerbejdžanu od 22. do 24. maja 2013”, CommDH(2013)14, 6. avgust 2013, stav 42.

cijalizaciju tehnologija za praćenje, obraćajući posebnu pažnju na istraživanje, razvoj, trgovinu, izvoz i korišćenje tih tehnologija s obzirom na njihovu sposobnost da omoguće sistematsko kršenje ljudskih prava.”³⁷⁵ Prema Vodećim načelima UN za biznis i ljudska prava, države članice treba jasno da definišu očekivanja da sva privredna društva sa sedištem na njihovoj teritoriji i/ili pod njihovom jurisdikcijom, u svom poslovanju poštuju ljudska prava.³⁷⁶ Komitet ministara Saveta Evrope je podstakao države da prilikom bilateralnih razgovora sa trećim zemljama imaju na umu rizike digitalnog lociranja i drugih tehnologija za praćenje i da, ako je potrebno, razmotre pitanje uvođenja odgovarajuće kontrole izvoza radi sprečavanja zloupotrebe tehnologije u cilju podiranja standarda ljudskih prava.³⁷⁷ Zbog sve većeg rizika u ovoj oblasti, države članice, takođe, treba da podrže inicijative branitelja ljudskih prava za uvećanje znanja i kapaciteta za unapređenje bezbednosti njihove elektronske komunikacije.

253. Što se tiče korišćenja materijala do kojih se došlo tokom praćenja, pretresa ili oduzimanja predmeta, informacije ili podaci prikupljeni nezakonitim ili proizvoljnim mešanjem u privatni život branitelja ljudskih prava, treba, generalno, da budu neprihvatljivi u sudskom postupku protiv njih. Navodeći da je Evropski sud za ljudska prava u nekoliko slučajeva zauzeo stav da kršenje prava na privatnost nezakonitim metodama pribavljanja dokaza može da se utvrdi posebno, bez potrebe da se suđenje u celini smatra nepravičnim, specijalni izvestilac UN za ljudska prava u borbi protiv terorizma izrazio stav da „države, a naročito njihovi pravosudni organi, treba stalno budno da paze i potvrđuju stav da korišćenje dokaza pribavljenih kršenjem ljudskih prava ili domaćih zakona čini suđenje nepravičnim”.³⁷⁸

254. Generalno, po pitanju korišćenja podataka o ličnosti prikupljenih i pohranjenih u računarima, bazama podataka ili drugim uređajima od strane državnih organa ili privatnih lica, Komitet UN za ljudska prava je istakao da države moraju preduzeti efektivne mere da te informacije ne dospeju u ruke lica koji po zakonu nemaju pravo da ih primaju, obrađuju i koriste, kao i da se nikada ne koriste u svrhe u suprotnosti

375 Vidi dok. UN A/HRC/C/23/40, stavovi 96 i 97.

376 U ovom smislu, države članice takođe treba jasno i javno da istaknu da branitelji ljudskih prava igraju važnu ulogu u društvu i time priznaju njihov status i legitimnost njihovog rada. O značaju javnog priznanja, ulogi nedržavnih aktera i Vodećim načelima za biznis i ljudska prava, vidi odeljak o *Opštim načelima* u prethodnom tekstu. Osim toga, Evropska komisija je objavila priručnik za IKT kompanije koji sadrži detaljno uputstvo za taj sektor o korporativnoj odgovornosti za poštovanje ljudskih prava kako je navedeno u Vodećim načelima UN za biznis i ljudska prava. Vidi Evropska komisija, „Vodič za IKT sektor o primeni Vodećih načela UN za biznis i ljudska prava“, <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/files/csr-sme/csr-ict-hr-business_en.pdf>.

377 Vidi „Deklaracija Komiteta ministara o rizicima digitalnog lociranja i drugih tehnologija za praćenje po osnovna prava“, usvojena 11. juna 2013, stav 8.

378 Vidi „Izveštaj specijalnog izvestioca za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u borbi protiv terorizma“, dok. UN A/63/223, 6. avgust 2008, stav 34. Isto tako, u vezi sa krivičnim predmetima, Smernice UN o ulozu tužilaca, na primer, navode da su tužioci, koji dobiju dokaz protiv osumnjičenih za koji znaju ili veruju da je pribavljen pribegavanjem nezakonitim metodama, što predstavlja teško kršenje ljudskih prava osumnjičenog, dužni da odbiju da koriste takav dokaz protiv osumnjičenih. Vidi „Smernice o ulozu tužilaca, usvojene na osmom Kongresu Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i postupanju prema počiniocima krivičnih dela“, Havana, Kuba, od 27. avgusta do 7. septembra 1990, stav 16.

sa Paktom.³⁷⁹ Branitelje ljudskih prava treba zaštititi od svakog otkrivanja ličnih podataka i informacija sredstvima javnog informisanja, naročito ako se radi o osetljivim i intimnim informacijama koje se mogu iskoristiti za diskreditovanje lica koje je u pitanju ili povredu njegove časti i ugleda. Evropski sud za ljudska prava je naveo, na primer, da otkrivanje osetljivih CCTV materijala sredstvima javnog informisanja radi emitovanja – bez saglasnosti lica koje je u pitanju ili bez maskiranja njegovog identiteta – može da predstavlja ozbiljno mešanje u pravo na poštovanje privatnog života.³⁸⁰ Sud je, takođe, smatrao da je zaštita ličnih podataka, ne samo zdravstvenih podataka, bila od osnovne važnosti i da je njihovo javno objavljivanje moglo dramatično uticati na privatni i porodični život tog lica suprotno članu 8 ECHR.³⁸¹

255. Isto tako, lični podaci i informacije treba da se čuvaju samo dok je to opravdano i stvarno neophodno. Konvencija Saveta Evrope o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka, na primer, propisuje da „su lični podaci koji se automatski obrađuju [...] pohranjeni u obliku koji omogućuje identifikaciju zainteresovanog lica u periodu koji ne premašuje onaj neophodan period za svrhe za koje su i pohranjeni”.³⁸² U skladu sa sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava, vlasti takođe, imaju pozitivnu obavezu da u razumnom periodu pojedincima obezbede efikasnu i dostupnu proceduru koja bi im omogućila pristup njihovim ličnim dosijeima kod državnih organa.³⁸³

256. Komitet ministara Saveta Evrope je prepoznao da obrada podataka i široko postavljeno praćenje mogu podrivati prava na poverljivost podataka povezana sa određenim profesijama, kao što je zaštita novinarskih izvora informacija, pa čak i ugroziti bezbednost lica o kojima se radi.³⁸⁴ Načelo 22 iz Osnovnih načela UN o ulozi advokata predviđa da su „državni organi dužni da priznaju i poštuju poverljivost svih

379 Vidi Opšti komentar br. 16, stav 10.

380 Vidi *Pek protiv Velike Britanije*, ECtHR, predstavka br. 44647/98, 28. januar 2003. Tako je bilo u ovom slučaju bez obzira što je snimak urađen na javnom mestu.

381 Vidi *Z protiv Finske*, ECtHR, predstavka br. 22009/93, 25. februar 1997.

382 Vidi Savet Evrope, „Konvencija o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka“, član 5.

383 Vidi, na primer, *Haralambie protiv Rumunije*, ECtHR, predstavka br. 21737/03, Informacija o presudi suda br. 123, oktobar 2009.

384 Vidi Komitet ministara Saveta Evrope, „Deklaracija o digitalnom lociranju i drugim tehnologijama za praćenje“, stav 2. Isto tako, specijalni izvestilac o unapređenju i zaštiti prava na slobodu mišljenja i izveštavanja je napomenuo u pogledu privatnosti, bezbednosti i anonimnosti komunikacije novinara da „okruženje u kome je praćenje široko rasprostranjeno i nije ograničeno redovnim zakonskim postupkom ili sudskom kontrolom, ne može da odbrani pretpostavku o zaštiti izvora. Čak i manje, netransparentno, nedokumentovano, izvršno korišćenje praćenja može da ima obeshrabrujući efekat bez potpune i javne dokumentacije o njegovoj primeni, poznatih mehanizama kontrole, za sprečavanje njegove zloupotrebe“; Vidi dok. UN A/HRC/23/40, stav 52. Naime, Evropski sud za ljudska prava je izjavio „imajući u vidu važnost zaštite novinarskih izvora za slobodu štampe u demokratskom društvu i potencijalno obeshrabrujući efekat koji nalog za otkrivanje izvora ima na ostvarivanje te slobode, takva mera ne može da bude u skladu sa članom 10 Konvencije, osim ako se ne opravda prevladajućim zahtevom u javnom interesu“; Vidi *Gudvin protiv Velike Britanije*, ECtHR, predstavka br. 17488/90, 27. mart 1996, stav 39. Što se tiče advokata, Komitet UN za ljudska prava, na primer, preporučio je Holandiji da osigura da se komunikacije zaštićene privilegijom poverljivosti ne prisluškuju. Komitet je izrazio svoju zabrinutost da snimci telefonskih razgovora u koje su uključeni profesionalci koji imaju obavezu čuvanja poverljivosti, naročito advokata nisu zaštićeni na način da se poverljivost odnosa između advokata i klijenta očuva. Vidi dok. UN CCPR/C/NLD/CO/4, 25. avgust 2009, stav 14.

komunikacija i konsultacija između advokata i njihovih klijenata u okviru njihovog profesionalnog odnosa”.³⁸⁵ Pored toga, države članice OEBS-a su se obavezale da preduzmu „sve razumne i neophodne mere [...] za poštovanje poverljivosti odnosa između advokata i klijenta”.³⁸⁶ One su se obavezale i da osiguraju da „novinari, uključujući i one koji predstavljaju medije iz drugih država članica, mogu slobodno da traže pristup javnim i privatnim izvorima informacija i da održavaju kontakte sa njima i da se poštuje njihova potreba za profesionalnom poverljivošću”.³⁸⁷ S obzirom na sve veći značaj Interneta kao sredstva masovne komunikacije, pojavila se potreba da se zaštita novinarskih izvora informacija proširi i na druge aktere.³⁸⁸

257. Pored priznavanja posebnih profesionalnih potreba branitelja ljudskih prava koji su novinari ili advokati, države članice treba da prihvate i specifične potrebe drugih branitelja ljudskih prava u pogledu zaštite njihovog privatnog života, uključujući poverljivost njihovih komunikacija, da bi se zaštitili njihovi izvori ili ljudi čija prava oni štite. Ovo je posebno važno za one čiji se izvori, uključujući svedoke i uzbunjivače, suočavaju s naročitim rizicima da bi im obezbedili informacije i za one koji rade sa ljudima, uključujući žrtve trgovine ili osobe koje su napustile nasilne kriminalne ili ekstremističke grupe, koji su u većoj opasnosti od napada jer su se obratili braniteljima ljudskih prava za pomoć.

258. Određenim grupama branitelja ljudskih prava, takođe, je potrebna posebna zaštita privatnog života zbog prirode povrede prava i zloupotreba sa kojima se često suočavaju. Na primer, Generalna skupština UN je potvrdila da povrede povezane sa informacionom tehnologijom i maltretiranje žena, uključujući braniteljke ljudskih prava, predstavljaju sve veći problem i potreban je efikasan odgovor. Takve povrede i maltretiranje mogu da obuhvate uznemiravanje preko Interneta, virtualno praćenje i uznemiravanje, povredu privatnosti, cenzuru i hakovanje e-mail naloga, mobilnih telefona i drugih elektronskih uređaja, u cilju diskreditovanja žrtve, odnosno podstrekivanja na druge povrede i maltretiranje.³⁸⁹

J. Pravo na pristup međunarodnim telima i komunikaciju sa njima

259. Pošto ljudska prava nisu samo interna stvar, već direktna i legitimna briga svih država članica,³⁹⁰ prenošenje informacija o ljudskim pravima međunarodnim telima, uključujući međunarodne i regionalne mehanizme ljudskih prava, je priznato pravo koje zahteva zaštitu i legitimnu aktivnost na polju ljudskih prava.

385 Vidi „Osnovna načela o ulozi advokata“, usvojena na Osmom Kongresu Ujedinjenih nacija o sprečavanju kriminala i postupanju prema počiniocima krivičnih dela, Havana, Kuba, od 27. avgusta do 7. septembra 1990.

386 Vidi Brisel 2006, „Briselska deklaracija o sistemima krivičnog pravosuđa“.

387 Vidi Beč 1989, „Saradnja u humanitarnoj i drugim oblastima“, stav 40.

388 Vidi „Oblikovanje politika za unapređenje slobode medija“, Preporuke predstavnika OEBS-a za slobodu medija sa Konferencije Internet 2013, Preporuka 3, <https://www.osce.org/fom/100112>.

389 Vidi dok. UN A/RES/68/181, usvojen 18. decembra 2013, stav 12 preambule.

390 Moskva 1991, preambula.

260. U opredeljenjima OEBS-a se ovo pravo priznaje u više navrata.³⁹¹ Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava stavlja poseban naglasak na važnost ovog prava, iz članova 5 i 9, stav 4, kao važnog elementa prava da se štite ljudska prava kao samostalna prava.³⁹² Generalna skupština UN i Savet UN za ljudska prava su ponovo potvrdile pravo svakoga, pojedinačno i zajedno sa drugima, na neometan pristup i komunikaciju sa međunarodnim telima, naročito sa Ujedinjenim nacijama, njenim predstavnicima i mehanizmima u oblasti ljudskih prava.³⁹³
261. Pristup međunarodnim telima i pravo na komunikaciju sa njima predstavlja pravo koje je ugrađeno u temelje svih međunarodnih institucija, uključujući i mehanizme zaštite ljudskih prava pod pokroviteljstvom UN, OAS, EU, Saveta Evrope i OEBS-a. Osim toga, ti međunarodni mehanizmi zaštite ljudskih prava zavise od informacija koje dostave lica i grupe zarad podrške primeni međunarodnih standarda ljudskih prava od strane država.³⁹⁴ Prema tome, svaki oblik represalija prema braniteljima ljudskih prava zbog davanja informacija međunarodnim telima, ili neki drugi način onemogućavanja interakcije sa tim telima, ugrožava funkcionisanje mehanizama sa kojima su se države obavezale da će saradivati u dobroj veri. Generalna skupština UN i Savet UN za ljudska prava su pozvali države da se uzdrže i obezbede zaštitu od svih takvih pretnji ili represalija protiv branitelja ljudskih prava, članova njihovih porodica i saradnika.³⁹⁵
262. Međunarodni ugovori, uključujući CAT i OPCAT, Opcioni protokol uz CEDAW i Opcioni protokol uz ICESCR, sadrže posebne odredbe koje obavezuju države da zaštite pojedince od zlostavljanja ili zastrašivanja zbog žalbe ili drugog oblika komunikacije.³⁹⁶ S tim u vezi, Komitet protiv mučenja je imenovao izvestioce za praćenje svih navoda o represalijama prema relevantnoj odredbi CAT, kojom se

391 Vidi Kopenhagen 1990, stavovi 10.4 i 11.3. Vidi i Beč 1989, stav 26, kojim se ponovo potvrđuje „pravo lica da posmatraju i unapređuju primenu odredbi KEBS-a i udružuju se sa drugima u tu svrhu“, i sadrži obavezu država članica da „omoguće direktan kontakt i komunikaciju među ljudima, organizacijama i institucijama u okviru i između država članica“.

392 Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava u članu 5 navodi da „u cilju unapređenja i zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, svako ima pravo, pojedinačno i zajedno sa drugima, na nacionalnom i međunarodnom nivou: „[...] (c) da komunicira sa nevladinim i međurazvnim organizacijama“. U članu 9, stav 4 Deklaracije navodi se da svako ima pravo, pojedinačno i zajedno sa drugima, na neometan pristup i komunikaciju sa međunarodnim telima sa opštom ili posebnom nadležnošću u svrhu dostavljanja i razmatranja zvaničnih poruka po pitanjima ljudskih prava i osnovnih sloboda“.

393 Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/68/181, stav 18, i Rezoluciju Saveta UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 13. Vidi i „Saradnja sa Ujedinjenim nacijama, njenim predstavnicima i mehanizmima u oblasti ljudskih prava“, Rezolucija A/HRC/RES/24/24, usvojena 27. septembra 2013, stav 1.

394 Specijalni izvestilac o položaju branitelja ljudskih prava, „Komentar na Deklaraciju o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode“, jul 2011, str. 51.

395 Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/68/181, stav 17, i Rezoluciju Saveta UN za ljudska prava dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 14.

396 Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni, član 13; Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja, član 15; Opcioni protokol uz Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, član 11; Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, član 13.

zahteva da države osiguraju da se žalioци i svedoci zaštite od zlostavljanja ili zastrašivanja zbog njihovih žalbi ili bilo kakvih pruženih dokaza. Druga ugovorna tela UN, takođe, posvećuju posebnu pažnju pitanju svoje komunikacije sa braniteljima ljudskih prava i NVO za ljudska prava. Na primer, Komitet UN za ljudska prava je podvukao važnost komunikacije i saradnje sa NVO koje rade na polju ljudskih prava³⁹⁷ i istakao da su sve represalije protiv onih koji komuniciraju sa Komitetom neprihvatljive.³⁹⁸ Komitet za prisilne nestanke, na primer, je u svoj interni pravilnik uključio posebne odredbe o represalijama i način reagovanja na iste.³⁹⁹

263. Uprkos obavezama preuzetim u okviru OEBS-a i međunarodnih obaveza, u nekoliko država članica OEBS-a, pojedinci i grupe nisu u mogućnosti da slobodno i bez straha od represalija dostave izjave, izveštaje ili druge materijale o praćenju i istraživanju, žalbe i druge poruke relevantnim međunarodnim telima. Osim toga, mogućnost da slobodno učestvuju u debatama i da stupaju u kontakt i na drugi način saraduju sa tim telima, bilo u svojoj zemlji ili inostranstvu, u znatnoj meri je umanjena zbog pretnji, upozorenja, zabrane kretanja ili kampanja klevetanja kojima su izloženi zbog komunikacije sa njima. NVO koje međunarodnim mehanizmima dostavljaju informacije prijavljivale su da su ih pripadnici organa koji sprovode zakon „pratili” ili da su pretresali ili provaljivali u kancelarije i privatne kuće osoblja. Nekima su navodno oduzeli pasoše ili su ih sprečili da se ukrcaju u avion radi putovanja na međunarodne skupove, dok su se drugi po povratku suočili sa odmazdom. U nekim zemljama, organi vlasti donose zakone o zabrani propagiranja „lažnih informacija” koje se smatraju štetnim po ugled zemlje ili slične zakone za kriminalizovanje branitelja ljudskih prava za aktivnosti koje se odnose na praćenje ljudskih prava i podnošenje izveštaja o rezultatima međunarodnim telima. Komitet UN protiv mučenja je, na primer, izrazio zabrinutost zbog previše uopštenih krivičnih odredaba o izdaji, koje se mogu tumačiti kao zabrana razmene informacija

397 Komitet UN za ljudska prava, „Odnos Komiteta za ljudska prava sa nevladinim organizacijama”, dok. UN CCPR/C/104/3, 4. jun 2012.

398 U svom Opštom komentaru br. 33, „Obaveze država ugovornica iz Opcionog protokola uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima”, Komitet UN za ljudska prava je naveo da su „države ugovornice dužne da ne ometaju pristup Komitetu i spreče svaku meru odmazde protiv bilo kojeg lica koje je uputilo zvaničnu poruku Komitetu” (dok. UN CCPR/C/GC/33, 25. jun 2009, stav 4).

399 Vidi „*Interni pravilnik Komiteta UN za prisilne nestanke*”, dok. UN CED/C/1, 22. jun 2012, pravila 63(2), 95(4) i 99.

o pitanjima ljudskih prava sa Komitetom ili drugim organima ljudskih prava.⁴⁰⁰ Represalije su često povezane sa višestrukim oblicima kršenja ljudskih prava, uključujući nepotrebna ograničenja slobode kretanja i kršenje prava na slobodu i bezbednost, slobodu udruživanja i drugo.

264. Godišnji izveštaji generalnog sekretara UN o saradnji sa Ujedinjenim nacijama, njenim predstavnicima i mehanizmima u oblasti ljudskih prava pokazuju da represalije protiv lica koja saraduju sa Ujedinjenim nacijama izazivaju sve veću zabrinutost i u nekim državama članicama OEBS-a. U kontekstu njenog praćenja represalija, UN su, takođe, navele i primljene navode o postupcima zastrašivanja i odmazde zbog saradnje sa regionalnim organizacijama.⁴⁰¹ Savet UN za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog „neprestanih izveštaja o zastrašivanju i odmazdama protiv pojedinaca i grupa koji traže saradnju ili žele da saraduju sa Ujedinjenim nacijama, njenim predstavnicima i mehanizmima u oblasti ljudskih prava i zbog težine prijavljenih odmazdi, uključujući i kršenja prava žrtve na život, slobodu i bezbednost ličnosti i kršenja obaveza po međunarodnom pravu o zabrani mučenja i svirepog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja.”⁴⁰² S tim u vezi, Generalna skupština UN i Savet UN za ljudska prava su pozvali države da se uzdrže i obezbede odgovarajuću zaštitu od svih akata zastrašivanja i represalija. Takođe su pozvali države da ispune svoju dužnost i prestanu sa nekažnjavanjem takvih akata izvodeći počinioca pred sud i obezbeđujući delotvoran pravni lek za žrtve i da izbegavaju zakonske propise koji podrivaju pravo na neometan pristup i komunikaciju sa međunarodnim institucijama.⁴⁰³ Pozivajući se na veliku zabrinutost PS SE o nezakonitom pritisku

400 Vidi „Zaključne primedbe: Ruska Federacija“, dok. UN CAT/C/RUS/CO/5, 11. decembar 2012, stav 12. Stoga je Komitet pozvao državu ugovornicu da „osigura da nijedan pojedinac ili grupa ne budu predmet krivičnog gonjenja zbog dostavljanja informacija ili komuniciranja sa Komitetom protiv mučenja, Potkomitetom za sprečavanje mučenja ili Dobrovoljnim fondom Ujedinjenih nacija za žrtve mučenja ili drugim organima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u izvršavanju svojih zadataka“; Vidi *ibid.*, stav 12(b). Pored toga, izrazio je i posebnu zabrinutost zbog zakona i propisa koji zahtevaju da se organizacije koje primaju finansijsku pomoć iz stranih izvora registruju i javno izjasne kao „strani agenti“; Vidi *ibid.*, stav 12. Komitet je kasnije primio navode da su podnete tužbe protiv dve organizacije i njihovog rukovodstva po ovim odredbama u vezi sa informacijama koje su te dve organizacije dostavile Komitetu. Vidi „Pisma o odmazdi koje su predsedavajući i izvestilac poslali Ruskoj Federaciji 17. i 28. maja 2013“, http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=1&DocTypeID=130. U svojim Zaključnim primedbama o Tadžikistanu, Komitet UN protiv mučenja je takođe izrazio ozbiljnu zabrinutost zbog izveštaja o uznemiravanju i zastrašivanju branitelja ljudskih prava nakon njihovog sastanka sa specijalnim izveštiocem o mučenju i drugim svirepim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima ili kaznama u toku njegove posete Tadžikistanu u maju 2012. i u vezi sa raspuštanjem iz administrativnih razloga organizacije za ljudska prava koja je komunicirala sa specijalnim izveštiocem za vreme njegove posete. Vidi Komitet UN protiv mučenja „Zaključne primedbe: Tadžikistan, dok. UN CAT/C/TJK/CO/2, 20. novembar, 2012, stav 15.

401 Vidi dok. UN A/HRC/24/29, 31. jul 2013, stav 49 i stav 14 (o navodima o odmazdi zbog komuniciranja sa regionalnim organizacijama). Vidi i prethodne izveštaje generalnog sekretara UN o saradnji sa Ujedinjenim nacijama, njenim predstavnicima i mehanizmima u oblasti ljudskih prava: dok. UN A/HRC/21/18, 13. avgust 2012; dok. UN A/HRC/18/19, 21. jul 2011; i dok. UN A/HRC/14/19, 7. maj 2010.

402 Dok. UN A/HRC/RES/24/24, preambula.

403 Vidi Rezoluciju Generalne skupštine UN, dok. UN A/RES/68/181, stav 17; i Rezoluciju Saveta UN za ljudska prava, dok. UN A/HRC/RES/22/6 stav 14. Vidi i dok. UN A/HRC/RES/24/24, koja podstiče države da razmotre pitanje uspostavljanja nacionalne kontakt tačke za rešavanje slučajeva zastrašivanja i represalija protiv pojedinaca i grupa koje komuniciraju sa Ujedinjenim nacijama, njenim predstavnicima i mehanizmima iz te oblasti, Vidi stav 8.

na advokate koji brane podnosiocima predstavki pred Evropskim sudom za ljudska prava i drugim merama zastrašivanja, Komitet ministara Saveta Evrope je pozvao države da se uzdrže od vršenja pritiska na podnosiocima predstavki, njihove advokate i članove njihovih porodica da bi ih odvratile od podnošenja predstavki Sudu, kako bi ih efikasno zaštitile od takvog pritiska i identifikovale i na odgovarajući način ispitalle sve slučajeve navodnog mešanja u pravo podnošenja predstavke Sudu.⁴⁰⁴

265. Kad su nacionalni mehanizmi za zaštitu ljudskih prava nedelotvorni, međunarodni sistemi mogu predstavljati jedino ili krajnje sredstvo za pravnu zaštitu ili unapređenje i zaštitu ljudskih prava. Informacije dostavljene međunarodnim telima, naročito mehanizmima za ljudska prava, ponekad predstavljaju jedini način da neko izvan neke zemlje sazna o stanju ljudskih prava u toj zemlji. U tim okolnostima, države često dostavljanje takvih informacija vide kao predstavljanje njihove zemlje, kao i njene vlade, u lošem svetlu, jer se takvim informacijama može obelodaniti odgovornost vlasti za kršenja ljudskih prava i korupciju. Međutim, države članice OEBS-a su se obavezale da poštuju ljudska prava i osnovne slobode.⁴⁰⁵ One su, takođe, potvrdile značajan doprinos pojedinaca, grupa i udruženja u pružanju pomoći državama da obezbede usklađenost sa njihovim obavezama u okviru OEBS-a iz ljudske dimenzije.⁴⁰⁶ Prema tome, one, takođe, treba da poštuju i štite pravo branitelja ljudskih prava da razmenjuju informacije sa međunarodnim telima.

266. U cilju jačanja zaštite u njihovim zemljama, komunikacija sa međunarodnim telima, naročito mehanizmima za ljudska prava, treba da se smatra i prizna kao rutinska i važna aktivnost. Prema tome, države članice treba da preduzmu proaktivne korake da omoguću ostvarivanje prava branitelja ljudskih prava da komuniciraju sa tim telima. Na primer, prema preporuci ugovornih tela UN, države treba da prevedu relevantne ugovore, zaključne primedbe i preporuke iz analize državnih izveštaja, sudske presude i druga relevantna dokumenta na lokalni jezik, da ih dostavljaju što širem krugu lica radi podizanja nivoa svesti o međunarodnim

404 Vidi Komitet ministara Saveta Evrope „Rezolucija CM/Res(2010)25 o obavezi država članica da poštuju i štite pravo dostavljanja pojedinačne predstavke Evropskom sudu za ljudska prava“, 10. novembar 2010, stavovi 1-2 i 4. Parlamentarna skupština Saveta Evrope (PS SE) je dala gotovo identične preporuke u svojoj Rezoluciji iz 2007. (Vidi Rezolucija PS SE 1571 (2007), „Obaveza država članica Saveta Evrope da sarađuju sa Evropskim sudom za ljudska prava“, stavovi 17.1.-17.3). U Rezoluciji je Skupština izrazila veliku zabrinutost „zbog činjenice da nadležni organi još uvek nisu potpuno i efikasno ispitali određen broj slučajeva navodnog ubistva, nestanka, prebijanja ili pretnje podnosiocima predstavki koji su pokrenuli spor pred Sudom“ i navela da su protivpravne metode pritisaka na advokate koji su branili podnosiocima predstavki pred Sudom „uključivale lažne krivične prijave, diskriminatorne poreske inspekcije i pretnje krivičnim gonjenjem zbog ‘zloupotrebe položaja’. Sličan pritisak vršen je i na NVO koje su pomagale podnosiocima predstavki u pripremi njihovog predmeta“. Takvi postupci zastrašivanja sprečili su navodne žrtve prekršaja da podnesu predstavke Sudu ili su ih navele da ih povuku (Vidi stavovi 5-7).

405 Beč 1989, stav 13.5; Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava, član 1.

406 Vidi, na primer, Moskva 1991.

mehanizmima za ljudska prava i podsticanja njihovog korišćenja.⁴⁰⁷ Isto tako, države treba da šire preporuke drugih mehanizama za ljudska prava, standarde i sudsku praksu regionalnih mehanizama za ljudska prava i drugih institucija. Treba, takođe, da objavljuju informacije o načinu podnošenja žalbi međunarodnim i regionalnim mehanizmima i institucijama za ljudska prava, kao i regionalnim sudovima za ljudska prava, i da na drugi način olakšaju korišćenje tih mehanizama u slučaju potrebe.

267. Tela UN koja se staraju o primeni sporazuma, takođe, obično zahtevaju da države obavne aktivne konsultacije sa civilnim društvom prilikom pripreme periodičnih izveštaja o implementaciji relevantnog ugovora o ljudskim pravima.⁴⁰⁸ Isto tako, države se podstiču da pripreme nacionalne izveštaje i druge informacije za Univerzalni periodični pregled (UPR) Saveta UN za ljudska prava kroz široke konsultacije na nacionalnom nivou uključujući sve relevantne zainteresovane strane.⁴⁰⁹ Sve takve konsultacije treba da budu otvorene, inkluzivne i delotvorne. U obavljanju takvih konsultacija, države članice treba da poštuju pravo branitelja ljudskih prava da prezentuju svoje izveštaje ili predloge kao alternativu državnom izveštaju. U priznavanju vrednosti doprinosa civilnog društva, države članice treba aktivno da komuniciraju sa civilnim društvom i omoguće njihovo aktivno angažovanje u međunarodnim mehanizmima i institucijama za ljudska prava, kroz publikovanje relevantnih informacija o predstojećim pregledima stanja ljudskih prava u zemlji, vremenskih okvira i načina dostavljanja informacija relevantnom mehanizmu ili instituciji koja vrši pregled.

268. U toku poseta međunarodnih tela, naročito mehanizama i institucija za ljudska prava, uključujući i specijalne procedure UN i one pod pokroviteljstvom OEBS-a, Saveta Evrope i IACHR, države treba da obezbede da branitelji ljudskih prava mogu

407 Vidi, na primer, sledeće preporuke Komiteta UN za ljudska prava, čije se slične forme mogu naći u svim zaključnim primedbama sačinjenim nakon analiza državnog izveštaja: „država ugovornica treba što više da širi informacije o Paktu, dva opciona protokola uz Pakt, tekstu drugog periodičnog izveštaja, pismenim odgovorima koje je dostavila u odgovoru na listu pitanja koju je sačinio Komitet i o ovim zaključnim primedbama u cilju podizanja nivoa svesti pravosudnih, zakonodavnih i upravnih organa, civilnog društva i nevladinih organizacija koje rade u zemlji, kao i šire javnosti. Komitet takođe predlaže da se izveštaj i zaključne primedbe prevedu na drugi zvanični jezik države ugovornice“. Vidi Komitet UN za ljudska prava, „Zaključne primedbe: Bosna i Hercegovina“, dok. UN CCPR/C/BIH/CO/2, 13. novembar 2012, stav 22. Isto tako, Komitet UN za prava deteta je izjavio da „Komitet takođe preporučuje da se kombinovani periodični izveštaji od drugog do četvrtog i pismeni odgovori države ugovornice i povezane preporuke (zaključne primedbe) stave na raspolaganje mnogima na jezicima zemlje, preko (između ostalog) Interneta, široj javnosti, organizacijama civilnog društva, medijima, omladinskim grupama, stručnim grupama i deci, da bi se razvila rasprava i svest o Konvenciji i opcionim protokolima uz tu Konvenciju i njihovoj implementaciji i praćenju“. Vidi Komitet UN za prava deteta, „Zaključne primedbe: Bosna i Hercegovina“, dok. UN CRC/C/BIH/CO/2-4, 29. novembar 2012, stav 81.

408 Vidi, na primer, Komitet UN za ljudska prava, „Zaključne primedbe: Bosna i Hercegovina“, dok. UN CCPR/C/BIH/CO/2, 13. novembar 2012, stav 22 u kojima se navodi: „Komitet takođe zahteva da se država ugovornica, prilikom pripreme svog trećeg periodičnog izveštaja, detaljno konsultuje sa civilnim društvom i nevladinim organizacijama“.

409 Vidi Svet UN za ljudska prava, „Institucionalno ustrojstvo Saveta za ljudska prava Ujedinjenih nacija“, Rezolucija A/HRC/RES/5/1, Aneks, stav 15.

slobodno i bezbedno da komuniciraju sa predstavnicima tih tela i da to mogu obaviti u tajnosti.⁴¹⁰

IV. OKVIR ZA PRIMENU SMERNICA

Nacionalna primena

269. Shodno članu 2. Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava, države će primeniti sve zakonodavne, administrativne i druge korake koji su nužni da bi se osigurala stvarna garancija prava i sloboda navedenih u ovoj deklaraciji. Savet UN za ljudska prava je pozvao države da „traže pomoć [...] u procesu analize, izmene ili dopune ili pisanja zakona i propisa koji utiču ili bi uticali, posredno ili neposredno, na rad branitelja ljudskih prava”.⁴¹¹ Pored zakona i propisa, države treba, takođe, da preispitaju svoje politike i prakse na način da one ne dovode branitelje ljudskih prava u rizik ili im onemogućavaju rad, već da ih osnažuju da vrše svoje aktivnosti. Sve takve analize treba da sprovedu u konsultaciji sa civilnim društvom i zatraže stručnu pomoć međunarodnih organa, uključujući i ODIHR, u slučaju potrebe.⁴¹²

270. Analiza početnog stanja zakona i prakse koji se odnose na branitelje ljudskih prava od strane država članica bi predstavljala značajan prvi korak u pravcu obezbeđenju primene ovih smernica i drugih relevantnih standarda i obaveza. Stalno naknadno praćenje bi služilo da se evidentira napredak i identifikuju preostali zadaci. Osim toga, države treba da preduzmu odgovarajuće mere da obezbede da se efektivne propratne mere sprovode na bazi rezultata analiza i praćenja, uključujući i putem uvođenja zakonodavnih i drugih izmena, izradu višegodišnjih nacionalnih akcionih planova i planiranje zajedničkih aktivnosti sa braniteljima ljudskih prava, nacionalnim institucijama za ljudska prava i drugim relevantnim zainteresovanim

410 Prema referentnom okviru za obavljanje posete nekoj zemlji koje su usvojili specijalni izvestioci/predstavnici UN, vlada koja upućuje poziv za posetu treba da pruži, između ostalog, sledeće garancije i mogućnosti:

„(a) Slobodu kretanja u čitavoj zemlji, uključujući i mogućnost putovanja, naročito u zabranjene zone;

(b) Slobodu istrage, naročito:

(i) Pristup svim zatvorima, pritvorskim centrima i mestima za ispitivanje;

(ii) Kontakti sa centralnim i lokalnim vlastima na svim nivoima;

(iii) Kontakti sa predstavnicima nevladinih organizacija, drugim privatnim institucijama i medijima;

(iv) Poverljivi i nenadgledani kontakt sa svedocima i drugim privatnim licima, uključujući lica lišena slobode, neophodan za izvršenje zadatka specijalnog izvestioca; i

(v) Pun pristup svim dokumentima koji se odnose na mandat;

(c) Garancija vlade da nijedna osoba, službeno ili privatno lice koje je bilo u kontaktu sa specijalnim izvestiocem/predstavnikom u vezi sa njegovim mandatom neće zbog toga trpeti pretnje, uznemiravanje ili kazne, niti će se protiv njega pokrenuti sudski postupak; [...]”. Vidi dok. UN E/CN.4/1998/45, Dodatak V.

411 Dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 22.

412 Naročito, Savet UN za ljudska prava je podvukao „dragocen doprinos nacionalnih institucija za ljudska prava, civilnog društva i drugih aktera u davanju inputa o implikacijama nacrta zakona kada se ti zakoni formulišu ili reviduju da bi se obezbedila njihova usklađenost sa međunarodnim pravom ljudskih prava”. Vidi dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 17.

stranama, kako bi se unapredili status i rad branitelja ljudskih prava i stvorilo i konsolidovalo bezbedno i povoljno okruženje.

271. Iako napominjući da se članovi i osoblje nezavisnih nacionalnih institucija za ljudska prava koje rade u skladu sa Pariskim principima mogu smatrati braniteljima ljudskih prava, specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava je istakao važnu ulogu koju nacionalne institucije za ljudska prava mogu imati u zaštiti branitelja ljudskih prava, i to kroz: primanje i razmatranje žalbi branitelja ljudskih prava; zauzimanje za povoljno radno okruženje za branitelje ljudskih prava; interakciju sa međunarodnim i regionalnim mehanizmima za ljudska prava i dostavljanje informacija o položaju branitelja ljudskih prava u njihovoj zemlji tim mehanizmima; kroz javnu podršku u slučajevima kršenja ljudskih prava branitelja ljudskih prava; praćenje stanja branitelja ljudskih prava u zatvorima ili pritvorima i pružanje pravne pomoći ili angažovanje u medijaciji u sporovima između branitelja ljudskih prava i vlasti ili drugih delova društva.⁴¹³ Nacionalne institucije za ljudska prava, takođe, igraju važnu ulogu u praćenju primene ovih smernica i sprovođenja napred navedene analize početnog stanja.

272. Države članice treba da obezbede da nacionalne institucije za ljudska prava imaju snažna ovlašćenja u skladu sa Pariskim principima i potrebna sredstva za efektivno i nezavisno vršenje ove uloge. Države članice su se obavezale da omogućе osnivanje i jačanje nezavisnih nacionalnih institucija iz oblasti ljudskih prava i vladavine prava.⁴¹⁴ U tom duhu, Parlamentarna skupština OEBS-a je pozvala države članice „da osnuju nacionalne institucije za ljudska prava u skladu sa Pariskim principima, preduzmu odgovarajuće mere da osiguraju njihovu nezavisnost i sve potrebne korake za unapređenje njihovog rada u partnerstvu sa drugim predstavnicima civilnog društva i kao zastupnici tih predstavnika”.⁴¹⁵ Komitet ministara Saveta Evrope je, takođe, pozvao države članice organizacije da „razmotre pitanje davanja ili, ako je primereno, jačanja nadležnosti i kapaciteta nezavisnih komisija, ombudsmena ili nacionalnih institucija za ljudska prava da primaju, razmatraju i

413 Vidi izveštaj specijalnog izvestioca UN za Savet za ljudska prava, dok. UN A/HRC/22/47, 16. januar 2013. U svojim Opštim komentarima, Potkomitet za akreditacije (SCA) Međunarodnog koordinacionog komiteta nacionalnih institucija za unapređenje i zaštitu ljudskih prava (ICC) je podsetio da su „države uspostavile nacionalne institucije s posebnom svrhom unapređenja i zaštite ljudskih prava na nacionalnom nivou”. On je, takođe, istakao da – kao bitan zahtev Pariskih principa – nacionalne institucije za ljudska prava treba da razviju, formalizuju i održavaju radne odnose sa nizom tela i institucija za ljudska prava, uključujući civilno društvo i nevladine organizacije. „Značaj formalizovanja jasnih i praktičnih odnosa sa drugim telima za ljudska prava i civilnim društvom, kao, na primer, kroz državne memorandume o razumevanju, odražava značaj uspostavljanja redovnih, konstruktivnih radnih odnosa i predstavlja ključ povećanja transparentnosti rada nacionalnih institucija za ljudska prava sa tim telima”. Vidi Međunarodni koordinacioni komitet nacionalnih institucija za unapređenje i zaštitu ljudskih prava, „Opšte opservacije ICC SCA usvojene u Ženevi u maju 2013”, strane 6 i 21-22.

414 Kopenhagen 1990, stav 27.

415 Parlamentarna skupština OEBS-a, „Rezolucija o jačanju komunikacije OEBS-a sa braniteljima ljudskih prava nacionalnim institucijama za ljudska prava”, stav 15, *Kijevska deklaracija i rezolucije usvojeni na šesnaestom godišnjem zasjedanju*, Kijev, od 5. do 9. jula 2007, str. 28-30, <<http://www.oscepa.org/publications/declarations/2007-kyiv-declaration/250-kyiv-declaration-english/file>>.

daju preporuke za rešavanje žalbi branitelja ljudskih prava zbog kršenja njihovih prava”.⁴¹⁶

273. Parlamentarna skupština OEBS-a je preporučila da delegacije Parlamentarne skupštine OEBS-a pojačaju svoje angažovanje u odnosu na branitelje ljudskih prava i nacionalne institucije za ljudska prava u svojim zemljama.⁴¹⁷ Isto tako, PS SE je istakla da članovi parlamenta imaju veliku odgovornost u oblikovanju političkog konteksta i radne okoline branitelja ljudskih prava i praćenju razvoja ljudskih prava.⁴¹⁸ Naime, PS SE je pozvala nacionalne parlamente država članica Saveta Evrope da, između ostalog, obezbede da zakoni i propisi koji se odnose na branitelje i njihov rad budu u skladu sa međunarodnim standardima; donesu i primene nezakonodavna akta, kao što su nacionalni akcioni planovi ili strategije, o zaštiti branitelja ljudskih prava; razviju i održavaju redovne kontakte sa braniteljima ljudskih prava; obezbede javno priznanje rada branitelja ljudskih prava (npr. organizovanjem rasprava i parlamentarnih debata i ustanovljavanjem nagrada za branitelje ljudskih prava); podrže mere pružanja pomoći i zaštite braniteljima ljudskih prava koji su u opasnosti; i obezbede publicitet za mehanizme za zaštitu i deklaracije UN i Saveta Evrope o braniteljima ljudskih prava.⁴¹⁹ Potrebno je podstaći članove parlamenta država članica OEBS-a da donesu te i druge mere u cilju unapređenja i delotvornog naknadnog praćenja ovih smernica.

274. U 2010, Savet UN za ljudska prava je podsticao države da „uspostave i ojačaju mehanizme za konsultacije i dijalog sa braniteljima ljudskih prava, između ostalog, određivanjem kontakt tačke za branitelje ljudskih prava u državnoj upravi gde ona ne postoji, u cilju, između ostalog, utvrđivanja posebnih potreba zaštite, uključujući i potrebu zaštite braniteljki ljudskih prava, i obezbeđenjem učešća branitelja ljudskih prava u razvoju i sprovođenju ciljnih zaštitnih mera”.⁴²⁰ U slučaju da se branitelji ljudskih prava suočavaju sa ozbiljnim pretnjama po dostojanstvo, fizički i psihički integritet, države članice treba da formulišu i primene odgovarajuće nacionalne politike, programe ili mehanizme za zaštitu branitelja ljudskih prava. Ukoliko je to potrebno, države članice treba, takode, da razmotre pitanje uspostavljanja ili imenovanja konsultativnih i koordinacionih tela za upravljanje sprovođenjem tih zaštitnih programa i politika. Ukoliko ta tela postoje ili su formirana, ona treba da

416 *Op. cit.*, „Deklaracije Komiteta ministara o aktivnosti Saveta Evrope na poboljšanju zaštite branitelja ljudskih prava i unapređenju njihovih aktivnosti”, stav 2 (v).

417 Parlamentarna skupština OEBS-a, „Rezolucija o jačanju komunikacije OEBS-a sa braniteljima ljudskih prava nacionalnim institucijama za ljudska prava”, stav 20.

418 Rezolucija PS SE 1660 (2009), stav 3.

419 *Ibid.*, stav 13. U svojoj Rezoluciji o položaju branitelja ljudskih prava u državama članicama Saveta Evrope iz 2012. godine Skupština je ponovo pozvala nacionalne parlamente i njihove članove da obezbede da „zakoni i propisi o braniteljima ljudskih prava i njihovom radu budu u skladu sa međunarodnim standardima i da se uzdrže od donošenja zakona kojima se braniteljima ljudskih prava nameću neopravdana ograničenja i administrativna opterećenja ili, ako je primereno, da te zakone ukinu”, i da se „NVO i branitelji ljudskih prava uključe u proces izrade zakona o njima putem propisnih javnih konsultacija”, Vidi Rezoluciju 1891 (2012), stav 6.

420 Rezolucija Saveta UN za ljudska prava, stav 5, dok. UN A/HRC/RES/13/13. Parlamentarna skupština Saveta Evrope je takode pozvala države članice organizacije da „uspostave odgovarajuću infrastrukturu i programe pomoći za branitelje ljudskih prava koji su pod rizikom”. Vidi Rezoluciju PS SE 1660 (2009), stav 12.1.

rukovode i analizom početnog stanja i naknadnim praćenjem primene ovih smernica i drugih relevantnih standarda i obaveza. U zavisnosti od njihovog ovlašćenja i posebnih okolnosti u zemlji, u ta tela treba da uđu, između ostalih, predstavnici: nadležnih ministarstava; policije i pravosuđa; nacionalnih, regionalnih i lokalnih organa vlasti; skupštine i nacionalnih institucija za ljudska prava, kao i nezavisnih branitelja ljudskih prava koji predstavljaju širok raspon raznovrsnih branitelja ljudskih prava aktivnih u zemlji. Ako je potrebno, treba razmisliti i o uključivanju međudržavnih organizacija, uključujući i njihovo prisustvo na terenu.

275. Generalna skupština UN je podsticala države da prevedu Deklaraciju o braniteljima ljudskih prava i preduzmu mere da obezbede njeno što šire distribuiranje na nacionalnom i lokalnom nivou, između ostalog, među javnim zvaničnicima i nedržavnim akterima. Takođe je preporučila državama da unapređuju svest i sprovedu obuku o Deklaraciji da bi javni zvaničnici i vlasti, uključujući i pravosudne organe, mogli da poštuju odredbe Deklaracije i time unapređuju razumevanje i poštovanje branitelja ljudskih prava i njihovog rada.⁴²¹ Države članice OEBS-a se podstiču da preduzmu slične mere u vezi sa ovim smernicama. One treba da sprovedu široku popularizaciju Smernica, između ostalog, među relevantnim profesionalnim grupama i privatnim akterima, da ih koriste za edukaciju u oblasti ljudskih prava i obuku relevantnih javnih zvaničnika, pedagoga i drugih. One treba da sarađuju sa ODIHR u unapređenju svesti o Smernicama, odgovarajućoj obuci i obrazovnim aktivnostima, i da u tom cilju podrže inicijative nezavisnih nacionalnih institucija za ljudska prava i civilnog društva.

Zaštita branitelja ljudskih prava u drugim državama učesnicama OEBS-a i u trećim zemljama

276. Imajući u vidu činjenicu da zaštita branitelja ljudskih prava nije samo unutrašnja stvar država, države članice treba da razmotre pitanje formulisanja operativnih smernica za relevantne javne zvaničnike o merama podrške i zaštite branitelja ljudskih prava u drugim državama članicama OEBS-a, kao i u trećim zemljama izvan regiona OEBS-a. Komitet ministara Saveta Evrope je preporučio da države „obezbede mere za brzu pomoć i zaštitu branitelja ljudskih prava koji su u opasnosti u trećim zemljama, kao što je, ako je potrebno, prisustvo na suđenju i posmatranje suđenja odnosno, ako je izvodljivo, izdavanje viza za hitne slučajeve”.⁴²²

421 Vidi dok. UN A/RES/66/164, stavove 11 i 12. Vidi i dok. UN A/RES/68/181, 18. decembar 2013, stav 1, za povezane preporuke specijalne izvestiteljke UN o položaju branitelja ljudskih prava, Vidi, na primer, njen izveštaj, dok. UN A/HRC/25/55 stavovi 131 (c) i (g), koji preporučuje široku popularizaciju deklaracije i da obrazovni programi, naročito oni koji se odnose na službena lica koja sprovode zakon i javne zvaničnike, obuhvate module koji priznaju ulogu koju branitelji ljudskih prava imaju u društvu i da se obezbedi potrebna obuka javnim zvaničnicima o ulozi i pravima branitelja ljudskih prava. Da bi se podigao nivo svesti među pravosudnim i zakonodavnim organima i organima državne uprave, u civilnom društvu i NVO i široj javnosti, ugovorna tela UN takođe redovno pozivaju države da prevedu i distribuiraju relevantne instrumente ljudskih prava i izveštaje o njihovoj primeni od strane država, kao i zaključne primedbe i preporuke Komiteta. Vidi standardnu preporuku koju Komitet UN za ljudska prava uključuje u svoje zaključne primedbe nakon razmatranja izveštaja države ugovornice, na primer, dok. UN CCPR/C/DEU/CO/6, 12. novembar 2012, stav 19.

422 Deklaracija Komiteta ministara Saveta Evrope, stav 2(xi).

277. Smernice Evropske unije o zaštiti branitelja ljudskih prava daju određena uputstva za misije EU u inostranstvu (tj. za diplomatske misije država članica EU i delegacije Evropske komisije) o merama podrške braniteljima ljudskih prava u trećim zemljama i preporučuju da misije EU treba generalno da usvoje proaktivnu politiku prema braniteljima ljudskih prava.⁴²³ 2009. godine, PS SE je pozvala države članice Saveta Evrope koje su ujedno i države članice EU, da maksimalno iskoriste Smernice EU i da unutar svojih granica primene principe sadržane u njima.⁴²⁴
278. Studija, koju je naručio Evropski parlament za procenu implementacije Smernica EU, je utvrdila mnoge uspostavljene dobre prakse, ali i nedostatke u primeni Smernica, jednim delom zbog ograničenog poznavanja sadržine Smernica među diplomatama i braniteljima ljudskih prava i nerazumevanja načina rešavanja pitanja ljudskih prava prema Smernicama EU.⁴²⁵ Države članice OEBS-a, koje su ujedno i države članice EU, treba, prema tome, da obezbede široku popularizaciju Smernica EU među svojim članovima diplomatskih misija i drugim relevantnim javnim zvaničnicima, da se postaraju da članovi diplomatskih misija i drugi zvaničnici prođu adekvatnu obuku u vezi implementacije Smernica i da sprovođenju mera predviđenih njima odobre status visokog prioriteta. Druge države članice treba da preduzmu slične mere na osnovu svojih nacionalnih ili dopunskih smernica.⁴²⁶
279. Primeri dobre prakse s tim u vezi su smernice o zaštiti branitelja ljudskih prava koje su izdale vlade Norveške⁴²⁷ i Švajcarske⁴²⁸ svojim inostranim službama i predstavnicima u inostranstvu. Te smernice predviđaju određen broj mogućih praktičnih mera za podršku braniteljima ljudskih prava preko njihovih diplomatskih predstavništava u dotičnoj zemlji, uključujući, na primer: održavanje direktnog kontakta sa braniteljima ljudskih prava radi razmene informacija i davanja legitimiteta njihovom radu; praćenje suđenja i poseta zatvorenicima i licima u kućnom pritvoru; izražavanje zabrinutosti zbog položaja branitelja ljudskih prava kod nadležnih

423 „Obezbeđenje zaštite – Smernice Evropske unije o braniteljima ljudskih prava”, <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/GuidelinesDefenders.pdf>>, stav 10. Smernice su prvi put usvojene 2004. i revidirane 2008.

424 Rezolucija PS SE 1660 (2009), stav 12.3.

425 Vidi Karen Benet, „Procena primene Smernica Evropske unije o braniteljima ljudskih prava – Slučaj Kirgistan, Tajlanda i Tunisa”, Evropski parlament, Generalni direktorat za spoljnu politiku Evropske unije, jun 2013, <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/410221/EXPO-DROL_ET\(2013\)410221_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/410221/EXPO-DROL_ET(2013)410221_EN.pdf)>. Na osnovu proučavanja slučajeva iz tri različita geografska područja, u izveštaju se daje nekoliko preporuka za jačanje primene Smernica. Specijalni izvestilac o položaju branitelja ljudskih prava takođe je preporučio izradu jednostavnih strukturnih pokazatelja i pokazatelja ishoda za unapređenje primene i evaluacije Smernica Evropske unije o braniteljima ljudskih prava. Vidi izveštaj sa njene posete Irskoj, dok. UN A/HRC/22/47/Add.3, 26. februar 2013, stav 111(g).

426 Švajcarske smernice priznaju, na primer, značaj posebnih kurseva obuke za ono osoblje ambasade koje posebno blisko saraduje sa braniteljima ljudskih prava. „Takvo posebno obučeno osoblje će tada moći da nastupa kao osobe za kontakt i multiplikatori, i da prenesu znanje svojim kolegama”. (str. 17)

427 „Mere podrške Norveške braniteljima ljudskih prava, Vodič za službu spoljnih poslova”, Ministarstvo spoljnih poslova Norveške, decembar 2010, <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/documents/handbooks_brochures/2010/hr_defenders_guide.html?id=633052>.

428 „Švajcarske smernice o zaštiti branitelja ljudskih prava”, Federalno ministarstvo spoljnih poslova (FDFA), decembar (2013), <<http://www.admin.ch/aktuell/00089/index.html?lang=en&msg-id=51322>>.

organa zemlje domaćina (kao i preko formalnih i neformalnih kanala, demaršom i intervencijama); povećanje vidljivosti rada na polju ljudskih prava putem medija, saopštenja za štampu, intervjua i javnih izjava i skretanje pažnje na pojedinačne slučajeve branitelja ljudskih prava; i saradnja sa međunarodnim činiocima, drugim diplomatskim predstavnicima i nacionalnim institucijama za ljudska prava u zemlji radi razmene informacija i koordiniranja kontakata sa braniteljima ljudskih prava. I norveške i švajcarske smernice, takođe, potvrđuju da u određenim slučajevima branitelji ljudskih prava traže pomoć – finansijsku i praktičnu – da bi se privremeno premestili u drugi grad ili u obližnju zemlju.⁴²⁹ Sve države članice OEBS-a treba da angažuju svoja diplomatska predstavništva da pomognu braniteljima ljudskih prava i unaprede njihovu zaštitu kad god je to potrebno. One naročito treba da osiguraju da u preduzimanju tih mera pokušaju da komuniciraju sa braniteljima ljudskih prava koji se nalaze izvan glavnog grada u seoskim i udaljenim područjima zemlje.⁴³⁰

280. Pored delovanja preko svojih diplomatskih predstavništava u inostranstvu, norveške Smernice, takođe, ističu značaj izražavanja zabrinutosti u vezi sa opštim položajem branitelja ljudskih prava i pojedinačnim slučajevima na političkim sastancima i u toku zvaničnih poseta. Smernicama se, takođe, preporučuje, na primer, da se informacije o položaju branitelja ljudskih prava uključe u propratni materijal pripremljen za političko rukovodstvo pre zvanične posete i da za vreme tih poseta treba da se razmotri sastanak sa predstavnicima civilnog društva i branitelja ljudskih prava u dotičnoj zemlji.⁴³¹ Druge zemlje članice, takođe, treba da preduzmu takve mere.

281. Isto tako, holandska vlada je sačinila akcioni plan kao deo spoljne politike na polju ljudskih prava u kojem se navodi da će holandsko Ministarstvo spoljnih poslova „omogućiti hitno izdavanje šengenskih viza za kratki boravak za branitelje ljudskih prava u nevolji koji traže privremeni boravak u Holandiji”.⁴³² U švajcarskim Smernicama se, takođe, navodi da „ukoliko se detaljnim ispitivanjem slučaja koji se razmatra utvrdi da je odlazak iz zemlje najprikladniji način, [Ministarstvo spoljnih poslova Švajcarske] će intervenisati da se u postupku izdavanja švajcarske vize dozvoli određeni stepen fleksibilnosti”.⁴³³ Pored napred navedenih preporuka

429 Vidi norveške Smernice, str. 14 i švajcarske Smernice, str. 15.

430 Napred navedena studija o primeni Smernica EU je utvrdila da, na primer, diplomatske misije vrlo retko dolaze u posetu ili prate sudenja izvan glavnih gradova u posmatranim zemljama (Vidi Evropski parlament, Generalni direktorat za spoljnu politiku Evropske unije, „Procena primene Smernica Evropske unije o braniteljima ljudskih prava – Slučajevi Kirgistana, Tajlanda i Tunisa”, jun 2013). U švajcarskim Smernicama se ističe da je potrebno, na primer, posetiti branitelje ljudskih prava i u seoskim područjima radi pružanja moralne podrške i poboljšanja njihove zaštite (Vidi švajcarske Smernice, str. 12).

431 Vidi norveške Smernice, str. 20.

432 Vidi „Akcioni plan za branitelje ljudskih prava”, <<http://www.government.nl/issues/human-rights/supporting-human-rights-defenders> (Dutch Action Plan)>, str. 5.

433 Švajcarske Smernice, str. 16. Specijalni izvestilac o položaju branitelja ljudskih prava je izdvojio Irsku kao primer dobre prakse, nakon što je ta zemlja uspostavila režim humanitarnih viza 2006. koji braniteljima ljudskih prava koji se povremeno suočavaju sa problemima bezbednosti obezbeđuje brzi mehanizam za putovanje u Irsku na kratak predah. Vidi dok. UN HRC/22/47/Add.3, 26. februar 2013, stav 56.

Komiteta ministara Saveta Evrope, PS SE je preporučila da države uspostave režim izdavanja humanitarnih viza ili da preduzmu druge odgovarajuće mere⁴³⁴ i pozvala naročito nacionalne parlamente da „podrže pružanje pomoći i zaštitne mere za branitelje ljudskih prava koji su u opasnosti, kao što je izdavanje viza za hitne slučajeve”.⁴³⁵ Zajedno sa mrežom organizacija civilnog društva i branitelja ljudskih prava, članovi parlamenta mogu, takođe, da igraju važnu ulogu u omogućavanju podrške nacionalnih i lokalnih organa i javnih i privatnih institucija u vidu prijema ili finansijske pomoći licu koje je u pitanju nakon relokacije.

282. Kao što je specijalni izvestilac o položaju branitelja ljudskih prava istakao, pomoć za razvoj je, takođe, važno sredstvo za obezbeđenje zaštite branitelja ljudskih prava u trećim zemljama, kao i bezbedno i povoljno okruženje za njihov rad. U tom kontekstu, ona je istakla značaj koherentnog i održivog odgovora donatora u slučajevima kršenja ljudskih prava i potrebu za finansiranjem da se podrže mogućnosti i bezbednost branitelja ljudskih prava kao deo pomoći za razvoj.⁴³⁶

Međunarodna saradnja i mehanizmi zaštite ljudskih prava

283. Ističući zajedničku odgovornost za podršku načela OEBS-a – s posebnim naglaskom na demokratiju, vladavinu prava i poštovanje ljudskih prava – države članice OEBS-a su ponovo potvrdile svoju rešenost da sarađuju unutar OEBS-a i sa njegovim institucijama i predstavnicima.⁴³⁷ Države članice OEBS-a su se obavezale na zajedničke mere saradnje, unutar OEBS-a i kroz one organizacije čiji su članovi, u pružanju pomoći radi većeg poštovanja načela i opredeljenja OEBS-a i jačanja postojećih instrumenata saradnje i razvoja novih u cilju delotvornijeg odgovora na zahteve za pomoć od država članica.⁴³⁸ Prema tome, one su ponovo potvrdile da će „OEBS i dalje biti aktivni učesnik u čitavom svom regionu, maksimalno koristeći svoje institucije – Kancelariju za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), Visoki komesarijat za nacionalne manjine (HCNM) i predstavnika za slobodu medija (RFoM) — svoj rad na terenu i Sekretarijat. To su važni instrumenti za pružanje pomoći svim državama članicama u sprovođenju onoga na šta su se obavezale, uključujući poštovanje ljudskih prava, demokratije i vladavine prava.”⁴³⁹ U cilju stvaranja okruženja u kojem bi branitelji ljudskih prava mogli slobodno da deluju, Smernice Evropske unije su se opredelile za jačanje postojećih regionalnih mehanizama za zaštitu branitelja ljudskih prava, uključujući ODIHR i Komesarijat za ljudska prava Saveta Evrope, i podršku specijalnim procedurama Saveta UN za ljudska prava, uključujući i specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava.⁴⁴⁰

434 Vidi Deklaraciju Komiteta ministara Saveta Evrope, stav 2(xi) i Rezoluciju PS SE 1660 (2009), stav 12.2.

435 Rezolucija PS SE 1660 (2009), stav 13.5.

436 Vidi, na primer, dok. UN A/HRC/22/47/Add.3, 26. februar 2013, stav 65.

437 Istanbul 1999, „Povelja o evropskoj bezbednosti: III. Naš zajednički odgovor”, stav 14.

438 *Ibid.*

439 Mاستriht 2003, „OEBS-ova strategija odgovora na pretnje po bezbednost i stabilnost u 21. veku”, stav 20.

440 Vidi Smernice Evropske unije, stav 12, str. 7-9, i stav 13, str. 9-10.

284. Države članice treba da se, u dobroj veri, angažuju na kolegijalnoj oceni sa drugim državama i treba da sarađuju sa međunarodnim telima za ljudska prava u cilju jačanja zaštite branitelja ljudskih prava i stvaranja i jačanja bezbednog i povoljnog okruženja za njihov rad. Komitet ministara Saveta Evrope, na primer, je pozvao svoje države članice da sarađuju sa mehanizmima za ljudska prava Saveta Evrope, naročito sa Evropskim sudom za ljudska prava i Komesarijatom za ljudska prava, u cilju omogućavanja poseta zemlji, obezbeđenja odgovarajućih odgovora i vođenja dijaloga sa Komesarom o položaju branitelja ljudskih prava, ako je potrebno.⁴⁴¹ Isto tako, države članice treba da sarađuju i pozitivno odgovore na zahteve specijalnih procedura UN, uključujući specijalnog izvestioca o položaju branitelja ljudskih prava, za posetu njihovoj zemlji.⁴⁴² One, takođe, treba da u potpunosti usklade svoje obaveze periodičnog izveštavanja tela za praćenje primene međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima koje su ratifikovale i da tim telima dostave određene informacije o merama preduzetim za obezbeđenje zaštite branitelja ljudskih prava, po potrebi. Države naročito treba da osiguraju delotvorno i revnosno sprovođenje naknadnih aktivnosti na osnovu preporuka međunarodnih tela koji prate primenu ugovora o ljudskim pravima i drugih mehanizama za ljudska prava. Savet UN za ljudska prava je podstakao države da „u svoje izveštaje za univerzalni periodični pregled i ugovorna tela uključe informacije o merama preduzetim za stvaranje bezbednog i povoljnog okruženja za branitelje ljudskih prava”.⁴⁴³

285. Države članice se podstiču da traže pomoć od ODIHR pri preispitivanju zakona i pripremi zakonskih izmena kako bi u potpunosti uskladili svoje zakone sa međunarodnim standardima ljudskih prava i opredeljenjima OEBS-a o zaštiti branitelja ljudskih prava. Zatim, one treba da ODIHR-u dostave informacije o merama preduzetim za primenu ovih smernica. To je važno jer se time omogućava ODIHR-u da prati implementaciju i pruža pomoć državama članicama u ispunjavanju relevantnih obaveza iz ljudske dimenzije, između ostalog, razmenom informacija i najboljih praksi.⁴⁴⁴ Kao glavna institucija koja radi na ljudskoj dimenziji, ODIHR ima dužnost da „redovno izveštava o svojim aktivnostima i dostavlja informacije o implementaciji”, između ostalog, Stalnom savetu OEBS-a, i da „obezbedi propratni materijal za godišnju analizu implementacije i, ako je potrebno, pojasni ili dopuni primljene informacije”.⁴⁴⁵ Što se tiče njihove obaveze da sarađuju unutar OEBS-a

441 Deklaracija Komiteta ministara Saveta Evrope, stav 2(viii).

442 Generalna skupština UN je pozvala države da „posvete posebnu pažnju davanju pozitivnog odgovora na zahteve specijalnog izvestioca da poseti njihovu zemlju i podstiče ih da vode konstruktivan dijalog sa specijalnim izvestiocem o praćenju i primeni njenih preporuka, da bi se specijalnom izvestiocu omogućilo da još efikasnije izvrši svoju obavezu”; Vidi dok. UN A/RES/66/164, stav 10.

443 Vidi dok. UN A/HRC/RES/22/6, stav 19.

444 Prema Helsinškom dokumentu iz 1992, mandat ODIHR je da pomogne državama članicama OEBS-a da „osiguraju puno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, da poštuju vladavinu prava, promovišu načela demokratije i ... da izgrade, ojačaju i zaštite demokratske institucije i unapređuju toleranciju u celom društvu” . (Helsinki 1992, „Odluke: VI. Odluke: VI. Ljudska dimenzija”, stav”, stav 2). Takođe, uloga ODIHR je i da služi kao mesto za kontakt za informacije koje dostavljaju države članice shodno opredeljenjima OEBS-a i da širi informacije o ljudskoj dimenziji (Rim 1993, Odluke: IV. Ljudska dimenzija”, stav 4).

445 Budimpešta 1994, „Odluke: VIII. Odluke: VI. Ljudska dimenzija”, stav 8.

i njegovim institucijama, države članice OEBS-a su, takođe, izrazile rešenost da „sarađuju u duhu solidarnosti i partnerstva u daljoj analizi implementacije”.⁴⁴⁶

286. U cilju postizanja punog poštovanja svojih obaveza iz ljudske dimenzije o zaštiti branitelja ljudskih prava, države članice, takođe, treba da pozdrave i omoguće druge aktivnosti ODIHR vezane za implementaciju obaveza iz ljudske dimenzije o braniteljima ljudskih prava, uključujući i posete zemlji od strane ODIHR. Na primer, u duhu obaveze preuzete u okviru OEBS-a da „prihvati, kao meru izgradnje poverenja, prisustvo posmatrača država članica i predstavnika nevladinih organizacija i drugih zainteresovanih lica na suđenjima”,⁴⁴⁷ relevantne države članice, takođe, treba da omoguće OEBS/ODIHR-u praćenje suđenja braniteljima ljudskih prava.

OEBS

287. Godine 2003, države članice OEBS-a su istekle važnu ulogu OEBS-a kao „aktivnog aktera na čitavom njegovom području, koju ostvaruje kroz maksimalno angažovanje svojih institucija – Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), Visokog komesarijata za nacionalne manjine (HCNM) i Kancelarije predstavnika za slobodu medija (RFoM) – svog rada na terenu i Sekretarijata”, i podvukle ulogu ovih institucija kao „važnih instrumenata za pružanje pomoći svim državama članicama u sprovođenju onoga na šta su se obavezale, uključujući poštovanje ljudskih prava, demokratije i vladavine prava”.⁴⁴⁸ Godine 2007. Parlamentarna skupština OEBS-a je ponovo naglasila potrebu da se braniteljima ljudskih prava posveti posebna pažnja, pruži podrška i zaštita od strane OEBS-a, njegovih institucija i prisustva na terenu.⁴⁴⁹ U cilju potpunije stalne komunikacije OEBS-a sa braniteljima ljudskih prava u pogledu realizacije obaveza iz ljudske dimenzije, između ostalog, kroz njihovo učešće na događajima o ljudskoj dimenziji, izvršne strukture OEBS-a, institucije i službe na terenu organizacije treba da uzmu u obzir ove smernice u skladu sa njihovim odgovarajućim obavezama. To će im omogućiti da zaštitu branitelja ljudskih prava integrišu u glavne tokove i podrže stvaranje i jačanje povoljnog okruženja za rad na polju ljudskih prava kroz aktivnosti OEBS-a.

446 Istanbul 1999, „Povelja o evropskoj bezbednosti: III. Naš zajednički odgovor”, stav 14.

447 Kopenhagen 1990, stav 12.

448 Mاستriht 2003, „OEBS-ova strategija odgovora na pretnje po bezbednost i stabilnost u 21. veku”, stav 20.

449 Parlamentarna skupština OEBS-a, „Rezolucija o jačanju komunikacije OEBS-a sa braniteljima ljudskih prava i nacionalnim institucijama za ljudska prava”, stavovi 8 i 23.

ANEKS

Izabrani referentni materijali i izvori

1. POSEBNI INSTRUMENTI I STANDARDI ZAŠTITE BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA

- Ujedinjene nacije: Deklaracija o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode (Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava), jednoglasno usvojena Rezolucijom A/RES/53/144 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 9. decembra 1998, <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration.pdf>>.
- Savet Evrope: Deklaracija Komiteta ministara o akciji Saveta Evrope za poboljšanje zaštite branilaca ljudskih prava i unapređenje njihovih aktivnosti, usvojena 6. februara 2008, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1245887&Site=CM>>.

Ključne rezolucije i preporuke o zaštiti branitelja ljudskih prava

Ujedinjene nacije:

- Rezolucija Generalne skupštine o zaštiti braniteljki ljudskih prava, dok, UN A/RES/68/181, usvojena 18. decembra 2013, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/181>.
- Rezolucija Generalne skupštine o promociji Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava, dok, UN A/RES/66/164, usvojena 11. decembra 2011, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/164>.
- Rezolucija Saveta za ljudska prava o zaštiti branitelja ljudskih prava, dok, UN A/HRC/RES/22/6, usvojena 21. marta 2013, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/22/6>.
- Rezolucija Saveta za ljudska prava o zaštiti branitelja ljudskih prava, dok, UN A/HRC/RES/13/13, usvojena 25. marta 2010, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/13/13>.

(Sve prethodne rezolucije Generalne skupštine i Saveta za ljudska prava o zaštiti branitelja ljudskih prava dostupne su na: <http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=70&m=166>).

Savet Evrope:

- Rezolucija 1891 (2012) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope (PS SE) o položaju branitelja ljudskih prava u državama članicama Saveta Evrope, usvojena 27. juna 2012, <<http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=18948&lang=EN>>.
- Rezolucija PS SE 1891 (2009) o položaju branitelja ljudskih prava u državama članicama Saveta Evrope, <<http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=17727&lang=en>> i Preporuka 1866 (2009), <<http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=17728&lang=en>>, obe usvojene 28. aprila 2009.

OEBS:

- Rezolucija Parlamentarne skupštine OEBS-a o jačanju komunikacije OEBS-a sa braniteljima ljudskih prava i nacionalnim institucijama za ljudska prava, stav 17, u „Kijevskoj deklaraciji i rezolucijama usvojenim na šesnaestom godišnjem zasedanju”, Kijev, od 5-9. jula 2007, str. 28-30, <<http://www.oscepa.org/publications/declarations/2007-kyiv-declaration/250-2007-kyiv-declaration-eng/file>>.

Smernice Evropske unije

- „Obezbeđenje zaštite – Smernice Evropske unije o braniteljima ljudskih prava”, 2008, <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/GuidelinesDefenders.pdf>>.

Nacionalne smernice

- Švajcarska: „Švajcarske smernice o zaštiti branitelja ljudskih prava”, Federalni departman spoljnih poslova (FDFA), decembar 2013, <<http://www.admin.ch/aktuell/00089/index.html?lang=en&msg-id=51322>>.
- Norveška: „Mere podrške Norveške braniteljima ljudskih prava, Vodič za službu spoljnih poslova”, Ministarstvo spoljnih poslova Norveške, decembar 2010, <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/documents/handbooks_brochures/2010/hr_defenders_guide.html?id=633052>.

2. OPŠTI STANDARDI LJUDSKIH PRAVA KOJI SE ODNOSI NA BRANITELJE LJUDSKIH PRAVA

Obaveze OEBS-a iz ljudske dimenzije

Države članice OEBS-a su usvojile veliki broj politički obavezujućih opredeljenja koja se odnose na ono što je poznato kao ljudska dimenzija OEBS-ovog sveobuhvatnog koncepta bezbednosti. Obaveze iz ljudske dimenzije koje se odnose na rad branitelja ljudskih prava obuhvataju, između ostalog, obaveze u vezi sa nevladinim organizacijama, slobodom izražavanja, slobodom medija i informisanja, slobodom kretanja, vladavinom prava i nezavisnošću pravosuđa, zabranom mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni, pravom na slobodu od proizvoljnog hapšenja i pritvaranja, pravom na pravično suđenje i pravom na delotvorne pravne lekove.

U Budimpeštanskom aktu iz 1994, u kontekstu pripreme nacrtu Deklaracije UN o braniteljima ljudskih prava, države članice su posebno naglasile neophodnost zaštite branitelja ljudskih prava (Budimpeštanski akt: Ka istinskom partnerstvu u novoj eri (samit šefova država i vlada), 1994, Odluke: VIII. Ljudska dimenzija).

Tematsku i hronološku kompilaciju svih opredeljenja OEBS-a iz ljudske dimenzije vidi na: <<http://www.osce.org/odihr/76894>> i <<http://www.osce.org/odihr/elections/76895>>.

Sporazumi o univerzalnim i regionalnim ljudskim pravima koji se odnose na zaštitu branitelja ljudskih prava

Za tekstove sporazuma o univerzalnim i regionalnim ljudskim pravima, koji se odnose i na zaštitu branitelja ljudskih prava i ostvarivanje prava na zaštitu ljudskih prava, videti linkove u nastavku.

Ujedinjene nacije:

- Glavni međunarodni sporazumi o ljudskim pravima, uključujući, između ostalog, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR): <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>>.
- Sudska praksa i zaključne primedbe ugovornih tela UN koja prate primenu glavnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima dostupni na: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en>.

(Nekompletnu listu instrumenata o univerzalnim ljudskim pravima, po tematskim oblastima, uključujući i standarde koji se baziraju na neugovornim obavezama, videti i na: <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx>>).

Savet Evrope:

- Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija o ljudskim pravima) i protokoli uz Konvenciju: <<http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?MA=3&CM=7&CL=ENG>>.
- Sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava, dostupna je na: <[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"documentcollectionid2":\["GRAND CHAMBER","CHAMBER"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)>.

Organizacija američkih država:

- Američka konvencija o ljudskim pravima (ACHR), Američka deklaracija o pravima i dužnostima čoveka i drugi međuamerički instrumenti o ljudskim pravima: <http://www.oas.org/en/iachr/mandate/basic_documents.asp>.

3. MEĐUNARODNI I REGIONALNI MEHANIZMI ZA ZAŠTITU BRANITELJA LJUDSKIH PRAVA

Ujedinjene nacije:

- Specijalni izvestilac o položaju branitelja ljudskih prava: <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/SRHRDefenders/Pages/SRHRDefendersIndex.aspx>>.

(Listu svih obaveza Saveta za ljudska prava u vezi sa tematskim specijalnim procedurama, uključujući i druge od značaja za rad branitelja ljudskih prava, videti na: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Themes.aspx>>)

Savet Evrope:

- Komesarijat za ljudska prava, <<http://www.coe.int/en/web/commissioner/human-rights-defenders>>.

Organizacija američkih država:

- Kancelarija izvestioca za branitelje ljudskih prava Međuameričke komisije, <<http://www.oas.org/en/iachr/defenders/default.asp>>.